

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**BERDİMUHAMMEDOV DÖNEMİ TÜRKMENİSTAN DIŞ
POLİTİKASININ
ULUSLARARASI VE BÖLGESEL ENERJİ
İLİŞKİLERİNE ETKİSİ**

Sümevra DEMİRALP

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

BERDİMUHAMMEDOV DÖNEMİ TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASININ
ULUSLARARASI VE BÖLGESEL ENERJİ İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Sümevra DEMİRALP

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2022

TEŞEKKÜR

Uzun, inişleri ve çıkışları olan tez yazma yolculuğumun sonuna gelmiş bulunmaktayım. Tez çalışmamın duygu dolu tek sayfası olan bu kısmı tezimi başarıyla tamamlayıp yazabildiğim için mutluyum. Bu yolu yürürken akademik birikimi, sakin, sabırlı ve her zaman anlayışlı tavrıyla bana rehberlik yapan tez danışmanıma minnettarım. Yüksek lisans öğrenimim boyunca kendisiyle çalışmak benim için akademideki en büyük fırsatlardan biri olduğunu düşünüyorum. Sayın danışmanım, Doç. Dr. Halil Burak SAKAL'a değerli görüşleri ve tezime yaptığı katkılarından dolayı teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca tez savunma jüri komisyonumda yer alan sayın hocalarım Prof. Dr. Oktay Fırat TANRISEVER ve Doç. Dr. Şafak OĞUZ'a vakit ayırdıkları ve değerli katkıları için şükranlarımı sunuyorum.

Kapadokya Üniversitesi, akademideki yolculuğum boyunca bana birçok güzel kapı açılmasına ve birbirinde değerli insanlar tanımama vesile oldu. Kapadokya Üniversitesi'nin akademik kadrosunda yer alan ve her zaman desteklerini hissettiren tüm hocalarıma ve Sayın Rektör Prof. Dr. Hasan Ali KARASAR'a tüm emekleri için teşekkür etmek istiyorum.

Akademideki duruşlarını, hayata bakış açılarını her zaman örnek aldığım değerli hocalarım Prof. Dr. Ayşe Aslıhan ÇELENK ve Dr. Nail TANRIÖVEN'e bu yolda bana her zaman destek oldukları için tüm içtenliğim ile teşekkür etmek istiyorum.

Yüksek lisans eğitimimi tamamlarken, beni her zaman motive eden hem akademik donanımlarıyla hem de samimiyetleriyle yanımda olan doktora adayı Celil YİĞİT'e, Arş. Gör. Özge UZUN'a, Arş. Gör. Mehmet Ozan KASAPOĞLU'na ve isimlerinden sayfalarca bahsedebileceğim hayatımdaki tüm güzel dostlarıma tek tek teşekkür ediyorum.

Benim için yaptıkları fedakarlıklara, verdiği emeklere her zaman minnettar olacağım güzel ailem; bana her zaman güvenen, destekçim olan babam Levent DEMİRALP'e, stresimi daima şefkati ile saran annem Gülay DEMİRALP'e, aynı zamanda her koşulda yanımda olan kız kardeşim Beyza DEMİRALP'e beni her konuda cesaretlendirip destekçim oldukları için çok teşekkür ederim.

ÖZET

DEMİRALP, Sümeyra. *Berdimuhammedov Dönemi Türkmenistan Dış Politikasının Uluslararası ve Bölgesel Enerji İlişkilerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2022.*

Merkezi Asya ülkelerinden biri olan Türkmenistan, küresel enerji piyasasında Rusya, İran ve Katar'dan sonra dördüncü doğal gaz rezerv zengini ülke konumundadır. Bu konum, Türkmenistan'ın hem küresel hem de bölgesel enerji ilişkilerinde stratejik bir öneme sahip olmasını sağlamaktadır. Türkmenistan'ın sahip olduğu daimî tarafsızlık statüsü ise ülkenin iş birliği konusunda siyasi ve askeri durumları gözetmeksizin iş birliği alanını genişletebilme hakkına sahip olmasını sağlamaktadır. Bu tez çalışması, 2007 sonrası Türkmenistan'da Kurbankulu Berdimuhammedov'un ülkenin cumhurbaşkanı olmasıyla dış politika tercihlerinin uluslararası ve bölgesel enerji ilişkilerine etkisini analiz etmektedir. Tezin cevaplamaya çalıştığı temel soru; 2007 senesi sonrası Türkmenistan'ın mevcut siyasi yapısındaki lider değişikliği dış politikadaki enerji güvenliği tercihlerini nasıl etkiledi? şeklindedir. Bu çalışmanın ortaya attığı hipotez; ülkelerin enerji güvenliği politika tercihleri ve mevcut siyasi yapıda meydana gelen lider değişimi arasında bir etkileşim olduğu yönündedir. Bu çalışma; Türkmenistan'ın Berdimuhammedov dönemi dış politikasında değişen enerji güvenliği tercihlerinin sebeplerini araştırarak, etkilerini hem Rusya, Çin gibi ülkeler de hem de uluslararası ve bölgesel enerji ilişkileri için değerlendirmek nihai amacındadır. Bu tez çalışmasında yöntem olarak tek vaka çalışması (Single-case study) metodu kullanılmaktadır. İlk bölümü literatür taramasına bağlı olarak ikincil kaynaklar oluşturmaktadır. Ampirik bölümde ikincil kaynaklarının yanı sıra ulusal ve uluslararası raporları gibi birincil kaynaklardan yararlanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Enerji Güvenliği, Doğal gaz, Dış Politika, Kurbankulu Berdimuhammedov, Merkezi Asya, Türkmenistan, Rusya, Çin.

ABSTRACT

DEMİRALP, Sumeyra. *The Effect of Turkmenistan Foreign Policy in the Era of Berdimuhammedov on International and Regional Energy Relations*, Master Thesis, Nevşehir, 2022.

Turkmenistan, one of the Central Asian countries, is the fourth rich country in natural gas reserves after Russia, Iran and Qatar in the global energy market. This position ensures that Turkmenistan has a strategic importance in both global and regional energy relations. Moreover, the permanent neutrality status of Turkmenistan ensures that the country has the right to expand the field of cooperation, regardless of political and military situations. This thesis is aiming to analyse the impact of foreign policy choices on international and regional energy relations in Turkmenistan after 2007, when Kurbankulu Berdimuhammedov became the president of the country. The main question that the thesis tries to answer is; How did the change of leadership in Turkmenistan's current political structure after 2007 affect energy security preferences in foreign policy? The hypothesis put forwarded by this study; is that there is an interaction between the energy security policy preferences of countries and the change of leaders in the current political structure. This thesis is intended to assess the effects for both countries such as Russia, China and for international and regional energy relations by researching the reasons for the changing energy security preferences in Turkmenistan's Berdimuhammedov era foreign policy. This thesis uses in depth case study method. The first part consists of secondary sources depending on the literature review. In the empirical chapter, primary sources such as national and international reports are used as well as secondary sources.

Keywords: Energy Security, Natural Gas, Foreign Policy, Kurbankulu Berdimuhammedov, Central Asia, Turkmenistan, Russia, China.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	ix
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE DIŞ POLİTİKA	6
1.1. ENERJİ GÜVENLİĞİ	7
1.2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI	13
1.3. DOĞAL GAZ BORU HATLARI SİYASETİ	16
1.4. YAPILAR, KURUMLAR VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	18
1.5. SONUÇ	29
2.BÖLÜM: TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE DOĞAL GAZ	32
2.1. SUSAN STRANGE'İN ENERJİ YAPISI YAKLAŞIMI İLE TÜRKMENİSTAN DOĞAL GAZ SEKTÖRÜNÜN DEĞERLENDİRMESİ	32
2.2. TÜRKMENİSTAN'DA YABANCI DOĞAL GAZ YATIRIM ŞİRKETLERİ ..	38
3. BÖLÜM: TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	50
3.1. TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE DAİMÎ TARAFSIZLIK STATÜSÜ	50
3.2. TÜRKMENİSTAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE RUSYA'NIN YERİ	54

3.2.1. 2003 Yukos Davası	54
3.2.2. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna ile ilişkileri	56
3.2.3. 2015 Suriye İç Savaşı.....	57
3.2.4. Kazakistan'da Janaözen Ayaklanmaları	59
3.2.5. 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali	64
3.3. TÜRKMENİSTAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ÇİN'İN YERİ VE KUŞAK VE YOL PROJESİ	66
3.4. SONUÇ.....	73
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	76
KAYNAKÇA	84
EK 1: ORJİNALLİK RAPORU.....	100

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AEB: Avrasya Ekonomik Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

BP: British Petroleum

BRI (Belt and Road Initiative) : Kuşak ve Yol Girişimi

CNPC: China National Petroleum Corporation

GSYH: Gayrisafı Yurtiçi Hasıla

IEA (International Energy Agency): Uluslararası Enerji Ajansı

OAPEC (Organization of Arap Petroleum Exporting Countries): Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü

OBOR (One Belt One Road): Bir Kuşak Bir Yol

OECC (Organisation for European Economic Cooperation): Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü

OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries): Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UEP: Uluslararası Ekonomi Politik

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Enerji Güvenliği Kavramı (6A)	8
Tablo 2. Enerji Güvenliğinin Etkileşim İçerisinde Olduğu Unsurlar	9
Tablo 3. Enerji Güvenliği Alanında Yaşanan Önemli Gelişmeler	13
Tablo 4. Uluslararası Ekonomi Politik Genel Yaklaşımlar	20
Tablo 5. Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi İktisadi Büyüme Oranları	34
Tablo 6. Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırımlar	35
Tablo 7. Türkmenistan Doğrudan Yabancı Yatırım Güncel İstatistikleri	36
Tablo 8. Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi Dış Ticaret	37
Tablo 9. Türkmenistan’da Faaliyette Bulunan Doğal Gaz Şirketleri	39
Tablo 10. Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz üretimi (Milyar m ³)	46
Tablo 11. Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz tüketim (Milyar m ³)	47
Tablo 12. Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative-BRI) Üye Ülkeleri	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 2017 Yılı İtibariyle BRI Ülkeleri Haritası	68
Şekil 2. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın Kara ve Deniz Yolu Ağı	69

GİRİŞ

Merkezi Asya'nın enerji zengini ülkelerinden Türkmenistan, sahip olduğu yüksek miktardaki doğal gaz rezervi ile uluslararası arenada ön plana çıkmaktadır. Sahip olduğu rezervleri finansal bir araca dönüştürebilmek için yakın zamana kadar Rusya'ya muhtaç bir politika izlemek zorunda kalan ülkede 2007'de yaşanan iktidar değişikliği ile Kurbankulu Berdimuhammedov'un yönetime gelmesi, hem dış politikada Rusya'nın dış ticaretteki ağırlığının azalması hem de Çin ile yapılan yeni anlaşmalar sayesinde dış ticarete bir denge oluşturulmasına yönelik işaretleri beraberinde getirdi. Dış politikada "daimi tarafsızlık" ilkesini benimseyen Türkmenistan için bu durum, fiiliyatta olmayan tarafsızlığın daha da sorgulanmasına neden oldu. Zira izlenen bu yeni dış ticaret politikası ile daha önce Rusya'ya olan bağımlılık bu defa Çin etkisine dönüşme eğilimine girdi.

Bağımsızlığının ardından geçen 30 yılda ülkede görece bir siyasi istikrar olmasına rağmen Türkmenistan hükümeti demokrasi ve özgürlükler konusunda eleştirilerin odağı halindedir. Bağımsızlıktan yaklaşık 4 sene sonra dış politikada daimî tarafsızlık ilkesini ilan eden ülke, bu statüsünü elde etmek için ilk olarak uluslararası hukuk normlarına uygun anayasal düzenlemeleri kabul edeceğini belirterek bu doğrultuda iç ve dış düzenlemeleri gerçekleştirdi. Daimî tarafsızlık statüsünü elde etmeden önceki süreçte ülke içinde herhangi bir çatışma olmaması sağlandı. Yapılan yatırımlar ve ardından 1992 yılında BM'ye ve AGİT'e üye olunması bu statüye ulaşılmasını kolaylaştıran adımlar oldu. Ülke sınırları içerisinde hiçbir askeri üs bulundurmayan ve bölgesel ittifaklardan ve savunma iş birliklerinden uzak durma tutumu neticesinde daimî tarafsızlık statüsü 12 Aralık 1995'te Birleşmiş Milletler tarafından da onaylanarak resmîyet kazandı. Niyazov döneminde Rusya'nın, Berdimuhammedov döneminde Çin'in dış ticarete ve yatırımında ağırlığının artması ile sorgulanmaya başlanan bu politika, bu çalışmada Türkmenistan'ın enerji politikaları odaklı olarak ele alınacak ve kavramsal bir çerçeveye oturtularak ayrıntılı şekilde analiz edilecektir.

Dünya birincil enerji kaynakları tüketim verileri 20. yüzyıl başlangıcından 2020'ye gelene kadar enerji tüketiminin yaklaşık sekiz kat arttığını göstermektedir. Yapılan yorumlar, 20. yüzyıl petrol yüzyılı iken 21. yüzyılın doğal gaz yılı olmasının beklendiği yönündedir (Yılmaz, 2017). Küresel enerji firmalarının raporları (BP Energy

Outlook 2020) dünya enerji talebindeki artışın büyük bir çoğunluğunun gelişmekte olan ülkelerde olacağını öngörmektedir. Enerji konusunda ortaya koyulan tüm senaryolar, gelecek 30 yıl içinde petrol talebinde düşüş olacağına işaret etmektedir. Bu düşüşü ise ulaşım ve taşımacılık konusunda artan verimlilik ve elektrik enerjisinin endüstri, ulaşım gibi alanlarda kullanıma hazır hale getirilmesi ve özellikle Avrupa kaynaklı yenilenebilir enerji politikaları beraberinde getirmektedir. Doğal gazın gelecek görünümü ise petrole göre daha avantajlıdır, çünkü düşük emisyon salınımı ve yüksek verimlilik gibi özellikler dolayısıyla doğal gaz kömüre ve diğer fosil yakıtlara göre daha avantajlıdır.

BP Statical Review of World Energy (2021) verilerine bakıldığında birincil enerji kaynakları tüketiminin Covid-19 salgınının etkisiyle 2020’de bir önceki yıla göre %4,5 oranında düştüğü görülmektedir. Bu düşüş, 1945 yılından bu yana birincil enerji kaynakları tüketimindeki en büyük düşüşe işaret etmektedir. Ülkeler bazında enerji tüketimi ele alındığında ise en büyük düşüşün ABD, Hindistan ve Rusya gibi büyük ekonomilerde yaşandığı belirtilmektedir (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2021). Covid-19 salgınının neden olduğu ekonomik durgunluk enerji arz ve talebine de yansımıştır. Bu nedenle salgın öncesi verilere bakılması daha sağlıklı olacaktır. BP Statical Review of World Energy’e göre 2019 senesinde dünya birincil enerji kaynakları tüketiminin 2018 yılına oranla %1,3 gerilediği görülmektedir. Bu gerileme 2018'deki yıllık büyüme oranının yarısından daha az bir orana (%2,8) tekabül etmektedir. 2020 yılı verileri incelendiğinde, dünya enerji talebini %30 oranında petrol karşılarken, yaklaşık %25’lik kısmın doğal gaz tarafından karşılandığı görülmektedir. Birçok uluslararası kuruluş tarafından ortaya konan projeksiyonlar, petrol ve doğal gazın birincil enerji tüketimi içindeki büyük paylarını orta vadede koruyacağını öngörmektedir (TP A.O, 2021).

Son yıllarda enerji tüketimindeki artış, yenilenebilir enerji kaynakları ve doğal gaz tarafından yönlendirilmektedir. Küresel enerji piyasasına bakıldığında ise enerji talebi ve büyüme oranlarında Çin ve Hindistan başrolde. Raphael ve Stokes (2013) küresel enerji talebinde 2030 yılına kadar %50 oranında bir artış yaşanmasını beklerken yazarlar bu artışın ekonomi, enerji talebi ve enerji kaynakları arasındaki denge nedeniyle bir “Çindistan Sorunu”na neden olacağını ifade etmektedirler. Bu durum, küresel enerji arz güvenliği ve enerji bağımlılığı kavramlarının da daha sık tartışılmasına yol açmaktadır. Çin ve Hindistan’ın Merkezi Asya ve Kafkasya’daki enerji zengini ülkeler ile -özellikle

Türkmenistan ve İran- iş birliği yönünde atmak istediği adımlar ve doğal gaz tedarik etme konusundaki yaklaşımları, enerji güvenliği konusunun bir alt başlığı olarak enerji bağımlılığı ve talep güvenliği kavramlarının da sorgulanmasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2017).

Enerji güvenliği konusunun petrol ve doğal gaz özelinde endişe yaratması jeopolitik ile açıklanması gereken bir durumdur. Doğal gaz hatlarının geçtiği bölgeler ile planlanan yeni doğal gaz hatlarının geçeceği bölgeler komşu ülkelerin her zaman barışçıl ilişkiler içinde olduğu bölgeler değildir. Bu bağlamda ülkeler arasındaki sorunlar bir kenara bırakılarak ekonomik önceliklerin mi ikili ve bölgesel ilişkileri belirleyeceği yoksa ülkeler arası tarihi ve siyasi dostluk-düşmanlık ilişkilerinin mi ön plana çıkacağı günümüz enerji güvenliği tartışmalarının en fazla merak edilen sorusu olarak ortadadır. Enerjinin vazgeçilmezliği ve arz güvenliğinin ulusal çıkarlar açısından kritik önemi dolayısıyla güvenli, kesintisiz, makul fiyatlar ile kaynağa ulaşmak için devletlerin iş birliği eğilimlerinde olması birçok uluslararası kuruluşun ortak beklentisidir. Diğer taraftan özellikle Orta Doğu ve Kafkasya gibi bölgelerdeki kırılgan diplomatik ilişkiler artan çevre sorunları ve ekonomik belirsizlik ortamında endişe yaratmaya devam etmektedir (Sakal, 2022).

Bu çalışmanın odaklandığı Merkezi Asya coğrafyasındaki ülkeler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, sahip oldukları enerji kaynaklarını küresel enerji piyasasında stratejik bir potansiyel olarak kullanmak üzere çeşitli ekonomik ve politik çabalar içinde olmuşlardır. Türkmenistan'ın jeopolitik konumu ve daimî tarafsızlık statüsü sayesinde diğer Merkezi Asya ülkelerine kıyasla çatışmalardan daha uzak kalmak adına avantajlı bir durumda olduğu ve öne çıktığı söylenebilir. Nitekim Oxford Üniversitesi Enerji Araştırmaları Enstitüsü, *Merkezi Asya Doğal Gazına Dair 2020 Beklentileri* başlıklı raporunda Merkezi Asya'nın en büyük doğal gaz ihracatçısı olması ve Çin'in önemli bir tedarikçisi haline gelmesi dolayısıyla bölgesel enerji iş birlikleri bağlamında "Türkmenistan'ın dikkatleri üzerine topladığı" yorumuna yer vermektedir.

Bu çalışma Berdimuhammedov dönemi Türkmenistan'ın dış politika tercihlerinin uluslararası ve bölgesel enerji ilişkilerine etkisini incelemektedir. Bu kapsamda Türkmenistan'ın Berdimuhammedov dönemi dış politikasında değişen enerji güvenliği tercihlerinin sebepleri araştırılarak, etkileri hem Rusya ve Çin, hem de uluslararası ve

bölgesel enerji ilişkileri için değerlendirilmektedir. Çalışmanın cevaplamaya çalıştığı temel soru, daimî tarafsızlık statüsüne sahip Türkmenistan'ın 2007 senesi sonrasında siyasi yapısındaki lider değişikliğinin enerji güvenliğini nasıl etkilediğidir. Bu çalışma, küresel enerji güvenliğini oluşturan sistem ile ulusal siyasi yapıda meydana gelen lider değişimleri arasındaki etkileşimin ülkelerin bölgesel enerji politikaları üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir.

Çalışma Türkmenistan'ın enerji politikası ve dış politikası arasındaki ilişkiyi eklektik bir teorik ve kavramsal çerçeve kullanarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, Türkmenistan gibi lider ağırlıklı ülkelerde devlet başkanlarının politika yapım süreçlerindeki ağırlığı ile uluslararası enerji piyasalarının sistemik yapısının ülkeler üzerindeki etkisini kuramsal açıdan ortak noktada buluşturmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışma İngiliz Okulu Ekonomi Politikası ile Neoklasik Realizmin temel yaklaşımlarından ve kuramcılarından faydalanmaktadır.

Çalışma hem nitel hem de nicel verilerden faydalanmaktadır. Tek vaka çalışması (*single-case study*) metodu ile yürütülen çalışmada temel olarak doğal gaz dış ticaret sayısal verileri kullanılmaktadır. İlk bölümü literatür taramasına bağlı olarak ikincil kaynaklar oluşturmaktadır. Ampirik bölümde ikincil kaynaklarının yanı sıra bölge/ülke verilerinden derlenen ulusal ve uluslararası raporlar gibi birincil kaynaklardan yararlanılacaktır. Bu çalışmanın kapsamı, 2007 senesi sonrası Türkmenistan enerji güvenliği politikalarında doğal gaz boru hatları ve Türkmenistan ile enerji iş birliği gelişmiş ülkeler olarak daraltılmıştır. Türkmenistan devlet başkanı seçimi, Rusya ile yaşanan enerji ticaretine dair sorunları ve Çin ile artan ekonomik ilişkilerin başlangıç noktası olduğu için 2007 sonrası zaman dilimi seçilmiştir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde enerji güvenliği kavramının tanımı, tarihsel süreç içerisinde bu kavramın nasıl kullanıldığı açıklanarak doğal gaz boru hatları siyasetinin hangi anlamda kullanıldığına, literatürde dış politika ve enerji güvenliği kavramının birbiri ile ilişkisine değinilecektir. Yapılar, kurumlar ve enerji güvenliği başlığı altında ise çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan ekonomi politik yaklaşım ele alınacaktır. Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımı "yapı" kavramının enerji güvenliği politikaları ile etkileşimini açıkladığı için lider faktörü bu teori ve araştırma sorusu için yetersiz kalmaktadır. Lider faktörünü açıklamak için ise neoklasik

realizmin Randall Schweller'in lider ve dış politika etkileşiminden bahsettiği teorik çerçevesinden yararlanılacaktır. İkinci bölümde Türkmenistan'ın ekonomisinde doğal gaz sektörünün öneminden bahsedilecektir. Bu bölümde uluslararası rapor verilerinden yararlanılarak Berdimuhammedov hükümeti dönemi enerji piyasası değerlendirilmesi yapılmaktadır. Türkmenistan'daki yabancı doğal gaz şirketlerinin enerji piyasasındaki rolü ise yine bu bölümde ele alınacaktır. Son bölümde ise Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü, Rusya ve Çin ile olan ilişkilerinin enerji politikalarını nasıl etkilediğinden bahsedilecektir. Türkmenistan'ın enerji politikalarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği düşünülen gelişmeler analizlere dahil edilecektir.

1. BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI VE DIŞ POLİTİKA

Tezin bu bölümü, literatürün enerji güvenliği ve dış politika kavramlarını nasıl gördüğünü, aralarında etkileşim olduğunu iddia eden çalışmaların nasıl argümanlar öne sürdüğünü açıklayıp tartışacaktır. Tartışma gerçekleştirilirken enerji güvenliği kavramının diğer disiplin ve kavramlar ile kesişim noktalarına, tarihsel süreç içerisinde enerji güvenliği kavramına doğrudan veya dolaylı olarak bunlara yön veren olay ve durumlara değinilecektir. Bu çalışma, enerji konusunun birçok alan ile ilişkili olduğu bilgisini göz ardı etmeyerek ağırlıklı olarak enerjinin politika ve ekonomi boyutları üzerinden bir tartışma gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Enerji güvenliği kavramı, içerisinde birçok enerji türünü içerebildiği için bu tez çalışmasının sınırlılık alanı, doğal gaz boru hatları olarak belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasının kuramsal çerçevesi İngiliz Okulu teorisyenlerinden biri olarak görülen siyasi iktisatçı Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımları incelerken kullandığı kavramlar ve neoklasik realizmin temsilcilerinden Randall Schweller'in yaklaşımları üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Susan Strange temel olarak dört farklı yapıdan bahsetmektedir. Bunlar güvenlik, bilgi ve teknoloji, para ve finans, üretim ve ticaret şeklinde sıralanmaktadır (Strange, 1988). Bu çerçevede çalışmanın bu bölümü şu soruya yanıt bulmayı amaçlamaktadır: Susan Strange'in dört analiz yapısı ve neoklasik realizmin lider temelli yaklaşımları Türkmenistan'ın enerji güvenliği ve dış politika stratejilerini açıklamada ne ölçüde yeterlidir?

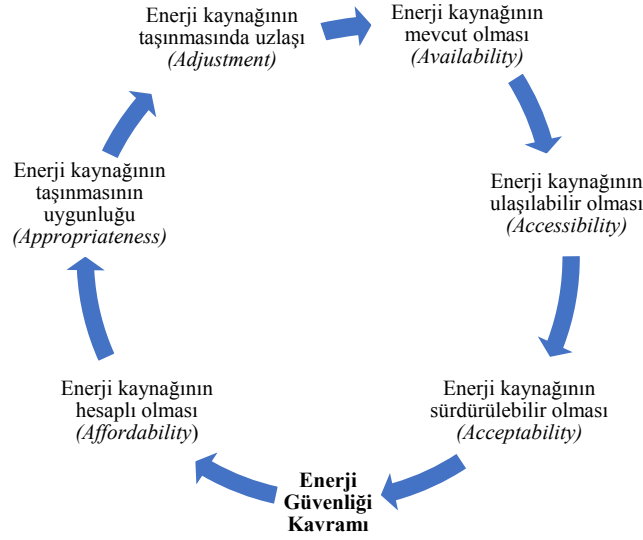
Enerji güvenliğinin kilit sorusu enerji talebi bir taraftan artıyorken diğer taraftan artan enerji talebini karşılayacak güvenilir, uzun vadeli ve istikrarlı bir arzın mevcut olup olmadığıdır (Raphael & Stokes, 2013, s. 307). Enerji arzı ve talebi ile etkileşim içerisinde olduğu düşünülen artan nüfus, yaşanan jeopolitik çatışmalar, iklim bunalımları, küresel ekonomik- teknolojik rekabet, siber sorunlar gibi faktörler beraberinde çevre güvenliği, rejim güvenliği, insani güvenlik ve ekonomik güvenlik konularını da gündeme taşımaktadır. Birçok farklı güvenlik konuları ile kesişmekte olan enerji güvenliği, devletlerin kendi enerji kaynaklarının güvenliği konusunda artan miktarda kaygı duyduğu ölçüde uluslararası sistemin gündeminde üst sıralara çıkmaya devam edecektir (Raphael

& Stokes, 2013, s. 310). Kesişim noktası olan enerjinin güvenliği kavramı, ekonomik faaliyetlerin temelinde yer aldığı ve ekonomik istikrarın sağlanmasında belirli bölgelerde hayati öneme sahip olduğu için en temelde ekonominin güvenliği için bir gereklilik durumu olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1.ENERJİ GÜVENLİĞİ

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) (International Energy Agency, 2020), enerji güvenliğini, enerji kaynaklarının mantığa uygun, belirli ve uygun fiyattan, kesintisiz kullanılabilirliği olarak tanımlamaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, enerji güvenliğinin farklı yönleri vardır: uzun vadeli planlamalarda enerji güvenliği, temel olarak ekonomik ve çevresel ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan yatırımlara odaklanır. Diğer taraftan, kısa vadeli enerji güvenliği planlamalarında ise arz-talep dengesindeki ani, beklenmedik değişikliklere anında tepki verebilme, müdahale edebilme yeteneğine odaklanmaktadır. Bu bağlamda enerji güvenliğini tanımlarken dört ana faktörden bahsedilebilir: enerji kaynağın hazır bulunması, mevcut olması (*availability*), enerji kaynağına ihtiyaç duyulduğu zamanlarda ulaşılabilirliğinin olması (*accessibility*), enerji kaynağının makul bir piyasa fiyatında olması, ekonomiklik (*affordability*), enerji kaynağına ihtiyaç duyulduğu zamanlarda sorunsuz bir şekilde sürekli, sürdürülebilir olarak ulaşılabilmesi (*acceptability/ sustainability*). Bu dört ana faktörden farklı olarak Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi'nin yaklaşımı dikkate alınarak enerji güvenliği kavramı tanımlamasına sosyal kabul edilebilirlik (*social acceptability*) faktörü de eklenebilir (Asia Pacific Energy Research Centre, 2007).

Enerji güvenliği kavramını tanımlarken bu unsurlara ek olarak Tuğrul (2020) literatüre iki yeni kavram daha eklemiştir. Bu kavramlar; enerji kaynağının taşınmasında uzlaşma (*adjustment*) ve enerji kaynağının taşınmasının uygunluğu (*appropriateness*) şeklindedir. Tuğrul'a (2020) göre doğal gaz veya petrol gibi farklı coğrafyalar arası taşımacılığı olan enerji kaynaklarının taşınırken hesaplılık, teknolojik imkân ve en güvenilir şekilde taşınması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Enerji kaynağının taşınmasında transit ülkeler de sürece dahil edilerek küresel şartlar bağlamında bölgesel, siyasi ve ekonomik uzlaşının sağlanması durumu ve dolayısıyla "kaynağın taşınmasındaki uzlaşma" diğer bir enerji güvenliği faktörü olarak görülmektedir.

Tablo 1. Enerji Güvenliği Kavramı (6A)

Kaynak: (Tuğrul, 2020, s. 587).

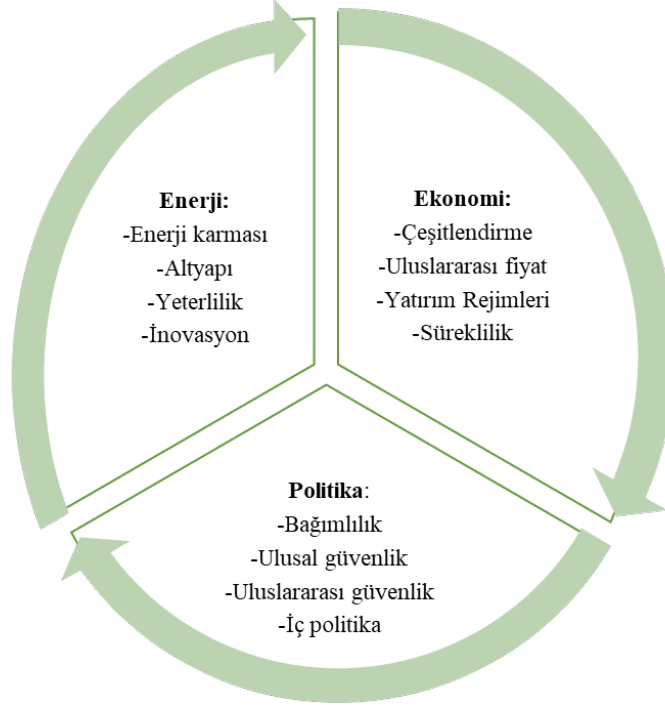
Enerji güvenliği kavramından bahsedilmesinin temel sebebi ise öngörülen tehditler ve riskler durumuna karşı ülkelerin ulusal güvenliğini koruma algısına dayanmaktadır. Enerji kaynağının taşınırken ihracatçı, ithalatçı ve geçiş ülkeleri için birtakım sorunlar söz konusu olabilir. Bu sorunlar şu şekilde (Tuğrul, 2020) sıralabilir:

- Siyasi istikrarsızlık,
- Ekonomik sorunlar,
- Jeopolitik riskler,
- Toplumsal çatışma,
- Terörizm,
- Siber terör,
- Çevre şartları,
- Mevzuat ile ilgili anlaşmazlıklar.

Bu faktörlerin hepsi ya da birkaçı söz konusu olduğunda ulusal güvenliği ve uluslararası güvenliği tehdit edebileceği için ülkeler enerji güvenliği politikalarına ihtiyaç

duymaktadır. Enerji güvenliği kavramının diğerk bir konusu ise bu kavramın etkileşim alanının en genel itibariyle nasıl sınıflandırılabilceğı düşüncesidir.

Tablo 2. Enerji Güvenliğinin Etkileşim İçerisinde Olduğı Unsurlar

Kaynak: (Cambridge Insight research and consulting services, 2017)

Enerji kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine girişı uluslararası sistemde yaşanan finansal krizler, güvenlik anlayışının sadece askeri güvenlik merkezli olmaması gerektiğini gösteren 1973 Petrol Krizi gibi yaşanan askeri ve ekonomi politik olaylar ile gerçekleşmiştir. Enerji güvenliği kavramının iç ve dış politika sürecinde araç ve amaç olarak kullanılabileceğinin anlaşılması ise enerji, ekonomi ve politika arasında bir etkileşim alanı oluşturmuştur. Tablo 2’de görüldüğü üzere enerjinin altyapı tesisleri aslında bir ülkenin uluslararası güvenlik bağlamında konumunu belirlemektedir. Örneğin; doğal kaynağına sahip olan güney ülkeleri uluslararası piyasada bir katma değere sahipken endüstriyel büyüme, ısıtma, ulaşım gibi birçok alanda kuzey ülkeleri kaynağına ihtiyaç

duyduğu için gelişmiş ve kaynak zengini gelişmekte olan ülkeler bir bağımlılık ilişkisi içindedirler.

Bir ülkenin mevcut doğal kaynaklarının ekonomik yapısını doğrudan etkileyebileceği bilinmektedir. Enerji güvenliği literatüründe doğal kaynaklara sahip olmanın her zaman olumlu sonuçlar meydana getirmeyebileceğine yönelik ciddi tartışmalar mevcuttur. Kaynak laneti (*resource curse*) olarak nitelenen bu durumun Türkmenistan özelinde bu durumun geçerli olup olmadığı da bu tartışmaların bir parçasıdır. Doğal kaynak laneti, mevcut doğal kaynakların miktarına odaklanmak yerine bu kaynağın ekonomiye etkisini ölçmektedir. Türkmenistan üzerinden şu şekilde örnek verilebilir: Ülkenin doğal gaz rezervi küresel enerji piyasasında yapılan birçok projenin önemli miktarda kaynak ihtiyacını karşılayabilmektedir. Ancak ülkenin ekonomik durumu, gelişmişlik seviyesi ve alt yapı ihtiyaçlarına bakıldığında sahip olunan doğal kaynağın ekonomik ilerlemelerde bir yansımasının, etkisinin olmadığı görülmektedir. Tablo 2’de enerji güvenliği literatürünün kavramsal açıklamalarından biri olan “kaynak milliyetçiliği”nin ise Türkmenistan enerji güvenliği politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde tartışmalı bir kavram olduğu söylenebilir. Kaynak milliyetçiliği kavramının temel çıkış noktası, doğal kaynaklar üzerinde iş birliği anlaşmaları olmasına rağmen sürecin sonunda kaynak sahibi olan devletin çıkarlarının ön planda tutulduğu bir durumun ortaya çıkmasıdır.

Kaynak milliyetçiliğinde devletin çıkarını ön planda tutan realist ekonomi politik yaklaşımın baskın olduğu görülmektedir. Wilson’ nın (2015) yaptığı kaynak milliyetçiliği sınıflandırmasında Merkezi Asya ülkelerinden sadece Kazakistan’a yer verilmiştir. Türkmenistan örneğini bu kavram çerçevesinde düşündüğümüzde doğal kaynak sektörünü doğrudan yabancı yatırımcılara açan piyasa odaklı kaynak milliyetçiliği kavramının fazla geçerli olmadığı düşünülmektedir. Berdimuhammedov döneminde kamu ve özel sektör iş birlikleri ile ülke içerisinde yabancı yatırımlar artmıştır. Kazakistan için Wilson’un (2015) bahsettiği rantier kaynak milliyetçiliği anlayışında bahsettiği gibi tamamen devletin kontrolünde olan bir doğal kaynak sektörü Türkmenistan için geçerli değildir.

Tablo 2’de yer alan enerji güvenliği literatüründe olan son kavram ise Hollanda hastalığıdır. Hollanda hastalığı kavramı bahsedilen diğer iki kavramdan “risk”

perspektifinde doğal kaynak sektörünü değerlendirdiği için farklılaşmaktadır. Mevcut akademik çalışmaların (Arı& Özcan, 2012; Sezer, 2017; Şanlısoy& Ekinci, 2019) birçoğu Türkmenistan dahil olmak üzere tüm Merkezi Asya ülkelerinin herhangi birinde benzer dinamiklerden dolayı Hollanda hastalığı yaşanma riskinin olduğunu vurgulamaktadır. Mercan ve Göçer'in (2014) gerçekleştirdiği 1990-2011 dönemlerini inceleyen bir araştırma ise tam aksini iddia etmektedir. Literatürdeki bu durum Merkezi Asya ülkelerinin farklılaşabilen, durağan olmayan iç ve dış politikaları ile bağlantılıdır.

Kaynak laneti kavramı enerji literatürüne Sachs ve Warner'in (1999) çalışmalarıyla girmiştir. Stiglitz (2004) ise zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerin ekonomik büyümesinin, doğal kaynak bakımından diğer ülkelere oranla yetersiz olan ülkelere göre düşük olmasını “kaynakların laneti” olarak ifade etmektedir. Bu çalışmalar temel olarak şu görüşü savunmaktadır; doğal kaynak zengini olan ülkelerde ekonomik büyüme daha düşük oranda gerçekleşmektedir. Doğal kaynaklara sahip olma ile ekonomik büyüme arasında var olan ters orantı ekonomik büyümede doğal kaynakların dezavantajlı bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Bahsedilen ekonomik büyüme ve doğal kaynak arasındaki dezavantajlı durum, doğal kaynak bakımından zengin ama diğer fiziki ve beşerî imkanların kıt, yetersiz olduğu bölgeler için iddia edildiği göz ardı edilmemelidir.

Hollanda hastalığı kavramı ise, Hollanda'nın kuzeyinde 1960 yılında keşfedilen doğal gaz kaynağının ihracatın rekabet alanına zarar vermesi ile ortaya çıkmıştır. Bu durum sonucunda kamu sektörü ilerleme kaydederken üretim kaynak ve kapasitesinin hizmet sektörüne yönelmesi sanayileşme alanında gerilemeye neden olmuştur (Adenauer & Vagassky, 1998). Hollanda'nın ulusal parasının değer kazanması sonucunda sanayileşme alanında yaşanan ihracat ve ithalat dengesi arasındaki sorunu 1977 tarihli yayınında *The Economist* dergisi “Hollanda Hastalığı” (*Dutch Disease*) olarak adlandırmıştır. Hollanda hastalığı kavramı;

- Hızla artan işçi dövizleri,
- Sermaye akımları,
- İhraç mallarının piyasa fiyatının yükselmesi,
- Sanayileşmenin düşmesi,

- Gelişmekte olan ülkelerin büyümelerinin düşmesine neden olmaktadır (Arı & Özcan, 2012). Tablo 2’de gösterilen iç politika, dış politika, enerji kaynaklarının çeşitlenmesi durumlarının ekonomi ilişkileri ile bağlantısı bu durum üzerinden açıklanabilir.

Enerji literatüründe kaynak laneti ve Hollanda hastalığı kavramları birbirine benzetilmesine rağmen farklı yönleri de bulunmaktadır. Larsen (2016) iki kavramın ortak özelliğinin ihracat çeşitlenmesi olduğunu ve ekonomide büyüme gerçekleşse de kaynak lanetinde ekonomideki büyümenin durgun büyüme, Hollanda hastalığında ise normal bir ekonomik büyüme olduğundan bahsetmiştir. Larsen’e göre Hollanda hastalığı kavramında ekonomide gerçekleşen büyüme sonrası imalat sanayinde bir daralma olması söz konusu değilken kaynak laneti durumunun yaşandığı alanlarda ekonomideki durgun büyüme imalat sanayisinde daralmaya neden olmaktadır. Tablo 2’de enerji konusu altında bahsedilen alt başlıklar, büyüme ve kalkınma aşamalarında önemli bir faktör iken bunun plansız bir şekilde gerçekleştirilmesi ülkeleri kalkınamama gibi önemli bir sorun ile karşı karşıya getirmektedir (Ulucak, 2016). Bu durum Tablo 2’de ekonomi konusu altında yer alan süreklilik ve piyasa rejimleri ile ilişkilendirildiğinde doğal kaynak laneti ve Hollanda hastalığı mekanizmasının gerçekleşmesine sebep olduğu söylenebilir.

Kaynak milliyetçiliği kavramı en temelde iki yaklaşım üzerinden değerlendirilmektedir. İlk yaklaşımda enerji, dış politikada araç olarak görülürken ikinci yaklaşımda ise devletlerin enerji şirketleri karşısında avantajlı bir konum elde etmek için kurdukları realistlerin dış politika sürecinde kullandıkları bir silah ve kontrol mekanizmasıdır (Demiryol, 2016, p. 245). Kaynak milliyetçiliği kavramını boru hatları kapsamında değerlendiren Vernon (1971) ikinci yaklaşımı desteklemektedir. Piyasada enerji altyapısı ve projelerinde genellikle etkileşim içerisinde olan devlet ve şirket ilişkisi bir süre sonra tamamen devletin avantajına doğru evrilen bir ekonomik ilişki olmaktadır. Boru hatları konusunu bir güç- çıkar çatışması olarak yorumlayan Shaffer (2011) ise realist yaklaşımı benimseyen diğer araştırmacılar gibi enerji konusunu “*simgesel savaş alanı*” olarak görmektedir.

1.2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI

Çalışmanın bu bölümünde dünyada yaşanan kritik bazı askeri, siyasi ve ekonomik olaylardan bahsetmenin kavramın kullanımını anlamlandırmak açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3. Enerji Güvenliği Alanında Yaşanan Önemli Gelişmeler

YIL	Enerji Güvenliği Alanında Yaşanan Önemli Gelişmeler
I. Dünya Savaşı öncesi dönem	İngilizlerin donanmalarında kömüre değil, petrole dayalı gemiler kullanma kararı ve bu karar sonucu jeopolitik konumu ve doğal kaynakları için Ortadoğu'ya eğilimlerin artması.
1950'li yıllar	Piyasada söz sahibi olan uluslararası petrol şirketlerinin yerini küçük ölçekli bağımsız şirketlere bırakması, petrol şirketlerinin millileştirilmesi.
1973	OAPEC (Organization of Arap Petroleum Exporting Countries)'in, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeler örgütünün kurulması. Petrol Krizi.
1974	Yom Kippur Savaşı ve sonrasında OAPEC'in uygulamaya başladığı enerji düzenlemeleri. IEA (Uluslararası Enerji Ajansı) Kuruluşu.
1977	Hollanda Hastalığı Kavramının ortaya çıkışı.
1984	İran-Irak Savaşı.
1990	Körfez Savaşı.
1991	SSCB'nin dağılması.
1995	Kaynak Laneti Kavramı.
2001	11 Eylül Saldırıları. Irak ve Afganistan Operasyonları.
2006	Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınan doğal gaz hattına müdahalesi. G-8 Zirvesi'nin gerçekleştirilmesi.
2009	Rusya-Gürcistan Savaşı. Rusya-Ukrayna Savaşı.
2010	Tunus'ta başlayan protesto ve isyanlar sonucu Arap Baharının başlaması.
2011	Sudan'ın Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünmesi. Suriye iç savaşının başlaması.
2015	BM ülkelerinin "2030 için sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin" konuşulması.
2018	Doğu Akdeniz doğal gaz anlaşmazlığı.
2019	Venezuela Krizi. Covid-19 virüsünün ortaya çıkışı. ABD başkanlık seçimleri.

Kaynak: Yazar tarafından Taşkın (2014) ve Çelikipala (2014) verilerine eklemeler yapılarak oluşturulmuştur.

Enerji güvenliği kavramının tarihsel gelişimi sürecinde ekonomi politik yaklaşımlarının kritik önemde olduğu söylenebilir. Ekonomi politiğin en önemli

kuramcılarında Gilpin'e (2001) göre yapısal değişiklikler ve ekonomik ilişkiler arasında bir etkileşim vardır ve bu etkileşim üç gelişme ile açıklanabilir. Gilpin'in bahsettiği ve ekonominin evrilmesine neden olan ilk durum, ekonomik etkinliklerin bir bölgeden başka bir bölgeye hareketindeki yerellikle ilgilidir. Eş zamanlı yapısal değişiklikleri açıkladığı ikinci durum ise yerli ekonomiler üzerindeki dışsal kuvvetlerin etkisi ve ekonomik olarak bazı sektörlerin yükselirken bazı sektörlerin ise gerilemesinin neden olduğu sonuçlardır. Gilpin'in bahsettiği son durum ise dış kuvvetlerin yerel çıkarlar üzerinde etkisi artarken ulusal ekonomilerinde bütünleşmesinin artmasıyla ilgilidir.

Bahsedilen üç durumun ilkinin kapsamı siyasi liderler ve uluslararası iş birliğiyle ilişkilidir. Ekonomik büyümenin istikrarlı olması yönündeki tercih ve yaklaşımlar liderleri ön plana çıkardığı için liderlik ve uluslararası iş birliği konularına yeni, tutarlı temellerin bulunması gerektiğinden bahsedilmektedir. Eşit olmayan ekonomik büyüme, küresel ekonomide politik sorunlar ve yapısal değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bu ikinci durumun çözümü ise kaynakların mekânsallığının kayması nedeniyle gelişmiş ülkelerde gerileyen sanayilerin gelişen ülkelere aktarılması olarak görülmektedir. Bu değişim sürecinde farklı grupların kazanç ve kayıpları ortaya çıktığı için siyasal çekişmelerin olması kaçınılmazdır. Bu durum ise ekonomik milliyetçilik ve istikrarsızlığın yayılmasına sebep olur. Gilpin'in bahsettiği ekonomik büyümenin dinamik olması, ulusal ve uluslararası düzeyde bağımlılıkların artması büyüme süreçlerine müdahaleyi de arttırmaktadır. Bu durumda yapılması gereken şey ise ekonomik gerilemenin yaşanmasına engel olmak ve iç refahın artırılması yönünde politikaların yapılmasıdır.

Gilpin çoğulcu liderlik ve uluslararası ekonomik iş birliği yaklaşımlarını yerel özerklik ve uluslararası normlar çerçevesinde analiz etmeye çalışmıştır. Enerji güvenliği kavramının tarihsel süreci tartışılırken (Kalehsar, 2020) (Tosun, 2018) (Turan, 2020) (Alım, 2020) (Örki, 2019) (Topçu, 2020) (Demiryol, 2016) (Şöhret, 2015) gibi yazarların çalışmalarının realizm ve ekonomi politik yaklaşımlarının Gilpin'in değerlendirmelerine paralel olduğu görülmektedir.

Gilpin'in yaklaşımına göre yapısal değişiklikler ve ekonomik ilişkiler arasındaki bağlantıdan yola çıkarak enerji güvenliği kavramını etkilediği düşünülen bazı olaylar kronolojik sıraya göre Tablo 3'te verilmiştir. Tablo 3'te yer alan askeri, siyasi ve

ekonomik olayların ortak noktası olan enerji güvenliği kavramı, pratik/teorik olarak doğrudan ya da dolaylı olarak süreci etkilemektedir.

Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde, İngiliz donanmasının stratejilerini daha hızlı uygulayabilmek için kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir filoya dönüştürmesi enerjinin güvenlik bağlantılandırıldığı ilk konu olarak ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllara bakıldığında ise ülkelerin enerji ihtiyacı artarken henüz küresel gelişmelerin yaşanmadığı daha küçük ölçekli şirketlerle petrolün millileştirildiği görülmektedir. 1973 Petrol Krizi'nin yaşanması ise doğal kaynakların enerji güvenliği konusuna dahil olarak küresel konuları nasıl etkilediğinin göstergesidir.

1960'da Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) petrol fiyatlarında yaşanan dalgalanmalardan uluslararası piyasayı korumak ve şirketlerin petrol üreten ülkelere fiyat değişiklikleri konusunda danışmasını sağlayarak petrol arz güvenliğini sağlamaya çalışan bir örgüt olarak gündeme gelmiştir. Bu girişim beklenenin aksine 1973 Petrol Krizine kadar petrol şirketleri tarafından “tatsız bir şaka” ve petrol üreticiler tarafından ise başarısız “sefil” bir örgüt olarak kabul edildiği görülmektedir (Çelikpala, 2014).

Arap-İsrail savaşlarının dördüncüsü olan Yom Kippur savaşı ile Arap devletleri İsrail'i destekleyen ülkelere petrolü siyasi bir çatışma aracı olarak kullanmaya çalışmıştır. Çatışmaların iki konu üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir (Yılmaz & Kalkan, 2017). İlk konu üretim ve ihracatın kısıtlanması diğer konu ise petrol fiyatlarının yükseltilmesi olmuştur. OAPEC üyesi Arap devletleri, İsrail'in işgali durdurmadığı sürece düzenli olarak petrol üretiminde %5'lik bir azalmaya gideceğinin kararını verdiğini duyurmuştur.

1961 yılında çalışmalara başlayan Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü'nün (*Organisation for European Economic Cooperation*) bir uzantısı olarak kurulan Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Avrupa Ekonomik İş birliği Örgütü'nün kuruluşundan yaklaşık 10 yıl sonra yaşanan petrol krizi ile küresel çapta enerji güvenliğinin sağlanması ve petrol arzını düzenlemek amacıyla planlamalar yapmıştır.

1984 yılında İran-Irak Savaşı ile Körfez'deki petrol tankerlerine saldırı düzenlenmesi ve kimyasal silahların savaşta kullanılacağı söyleminin enerji güvenliği kavramının tarihsel süreç içerisindeki bir başka boyutu olduğu söylenebilir. İran-Irak Savaşı her ne kadar bölgesel bir sorun gibi gözükse de petrol sevkiyatını tehlikeye

sokarken bölgesel güç ve çıkar çatışmasına da neden olduğu için daha kapsamlı sorunlara neden olmuştur (Arı, 2007). Körfez Savaşı'nın enerji güvenliği kavramı için önemi Körfez ülkelerinin savaş sonrası petrol piyasasında Amerikan merkezli bir politika tercih etmesidir (Gülbüz, 2003).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu Merkezi Asya devletlerinin doğal kaynakları diğer ülkeler için potansiyel bir pazar haline gelmiştir. Birçok devlet bu bölgede var olan zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına yönelik stratejiler geliştirmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bölgenin uluslararası görünürliğünde yaşanan değişim sonucu enerji güvenliği kavramında yaşanan değişimin etkilerinin bu bölgede de görülmeye başladığı söylenilebilir.

Tablo 3'te enerji güvenliği ile alakalı olayların yanı sıra literatürde yer alan iki kavrama yer verilmesinin temel nedeni doğal kaynaklara dair ülkelerin enerji güvenliği politikalarının bu kavramları baz alınarak yorumlanabilmesidir. Tablo 3'te yer alan 2001 sonrası siyasi, ekonomik, askeri gelişmelerin ortak noktası bu olayların politik ekonomi bağlamındaki çıktılarının küresel enerji piyasası ile de ilişkili olmasıdır. 2018 sonrası için bahsedilen başlıklarda ise enerji güvenliği konusunun araç olmaktan öte stratejik bir öneme sahip olması açısından önemlidir.

1.3. DOĞAL GAZ BORU HATLARI SİYASETİ

Dünya enerji görünümü, enerji kaynaklarının jeopolitik olarak belirli bölgelerde toplandığını göstermektedir. Uluslararası ticarete doğal gazın tercih edilmesinin başlıca nedenleri diğer enerji kaynaklarına göre daha ekonomik, verimli, güvenli ve temiz bir enerji kaynağı olmasıdır (Çetinkaya, 2019, p. 37). Bu duruma ek olarak enerji sektörü sadece doğal gaz üretilen ve tüketilen ülkeleri değil doğal gaz hatlarının geçtiği ülkeleri de ilgilendiren bir bağımlılık ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Boru hatları konusunun ekonomik olduğu kadar siyasi bir alt metni de vardır. Uluslararası ilişkiler disiplininde liberalizm ve realizm yaklaşımları teorisyenleri tarafından boru hatları siyasetine dair iş birliği ve çatışma durumlarını değerlendiren bir analiz yapılmıştır. Liberalizm yaklaşımına göre enerji güvenliği konusunda iş birliğini sağlamada temel destekleyici unsur boru hatları ve bu hatların sağladığı entegrasyondur (Stulberg, 2012).

Boru hatları, üretici ve tüketici ülkelerin kazan-kazan politikasını destekleyen ve karşılıklı bağımlılık oluşturduğu için yüksek maliyetli çatışma durumunda kurtarıcı bir araçtır. Liberal yaklaşımların tam tersini söyleyen Stevens (2009) ve Shaffer'e (2013) göre ise boru hatları üzerinde bir uzlaşmazlık yaşanması çok tabii bir durumdur çünkü devletlerin çıkarları farklıdır ve sıfır toplamı bir oyunda her iki tarafında kazanması mümkün değildir ve boru hatları çatışma çıkarmaya eğilimlidir. Realistler, boru hatları siyaseti konusu neden çatışma ve uzlaşmazlık çıkarmaya meyillidir sorusunu üç madde üzerinden açıklamaktadır: İlk olarak doğal kaynakların simetrik bir jeopolitik dağılımının olmamasının getirdiği uluslararası sistemdeki güç dengesizlikleri, ikinci madde ise doğal gaz taşınırken nakil şartlarına dair altyapı, transit konularında yaşanabilecek çıkar uyuşmazlıkları, son olarak ise kaynak milliyetçiliği yaparak her devletin enerji kaynağının kendi kontrolü altında tutma isteğidir (Demiryol, 2016). Boru hatlarının siyaseti konusu Susan Strange'in uluslararası ekonomi politik yaklaşımında dört analiz seviyesi açıklanırken de ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Enerji güvenliği kavramının dış politika gündemine dahil oluşuna dair birçok senaryo mevcuttur. Enerji güvenliği kavramının tarihsel sürecini incelerken bazı araştırmacılar bu kavramın bir dış politika unsuru olarak kabul edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Yaşanan bazı tarihsel gelişmeler ve olaylar bu görüşün arka planında yer almaktadır. Bu olaylar içerisinde 1973 Petrol Krizi dışında 2006 tarihinde Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz kesintisi krizi ve 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı en belirgin örneklerdendir. Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği politikası ve Lizbon Antlaşması üzerinden belirlediği hedefler dış politika konusunda enerjinin dış politikada ülkeler için bir amaç mı yoksa araç mı olduğu sorusuna sebep olmaktadır.

Hadfield'e (2012) göre enerji dış politika konusu olarak ele alınırken iki husus göz ardı edilmemelidir. İlk husus, enerji kaynağına sahip olan ülke planlı ve bilinçli bir kaynak yönetimi sağlayabilirse iç ve dış statüsünü sahip olduğu maddi unsur olan toprakları ve doğal kaynakları sayesinde güçlendirebilir. İkinci husus ise ülkeler doğal kaynaklardan elde ettikleri gelir veya doğal kaynaklara bağlı gider durumuna aşırı bağımlı oldukları zaman iç ve dış politikada çeşitli riskler ile karşılaşmaları kaçınılmazdır. Dış politikada enerji güvenliğinin bir faktör olması sadece fiziki unsurlar veya ekonomik dengeler ile ilişkili değildir. Dış politikada enerji güvenliği konusunda

analizler yapılırken her coğrafyanın jeopolitik avantaj ve dezavantajları bilinmelidir. Enerji bağımlılığı, kaynak laneti, Hollanda Hastalığı mekanizması, kaynak milliyetçiliği gibi ekonomi ve politikanın iç içe geçtiği kavramlar dış politika süreçleri analiz edilirken göz ardı edilmemelidir. Enerji ve dış politika arasındaki ilişkiden bahsedilirken en temelde cevaplanması gereken soru; enerji güvenliği konusunda sorumluluk kime aittir? şeklindedir. Bu soru ulusal ve uluslararası çıkarlar ile ilişkili olabildiği için tek bir cevabı olduğu söylenemez. Enerji güvenliği politikaları konusunda kamu yetkilileri ve ulusal enerji şirketlerinin yanı sıra uluslararası özel enerji şirketleri de sorumlu olabilmektedir (Hadfield, 2012).

Enerji güvenliğinin dış politikadaki rolü nedir? sorusuna karşı ise literatürün büyük bir çoğunluğu (Hadfield, 2012; Kalicki ve Goldwyn, 2005; Hill, 2003) temelde enerjinin dış politikada ulusal zenginliği gösterme ve güç imajını güçlendirme rolü olduğunu belirterek enerjinin bir araç değil amaç olarak görülmesi gerektiğini söylemektedir. Ülkeler enerji güvenliği konusunda arz güvenliği veya talep güvenliği isteseler de temelde tüm ülkelerin ekonomik ve siyasi kaygılara sahip olması dış politikada enerjinin rolünü farklılaştırabilmektedir. Ülkelerin ihracatçı, ithalatçı ve transit ülke konumunda olmasına göre enerji güvenliği konusunu dış politikada kullanım şekilleri değişebilmektedir.

Hadfield'e (2012) göre ihracatçı ülkeler enerjiyi bir diplomasi aracı veya zor aracı olarak kullanabilirken doğal enerji kaynağına sahip olmayan ithalatçı ülkeler ise piyasadan elde edebilecekleri ekonomik fayda ve verimliliğe odaklanmaktadır. Doğal kaynağın geçtiği transit ülkeler ise arz ve talep dengesini kurmaya çalışırken aynı zamanda siyasi kaygılar taşıyabilmektedir. Enerji güvenliği ve dış politika arasındaki ilişki (Kalicki & Goldwyn, 2005) bağlamında “enerji güvenliği politikaları başlı başına bir amaçtır ama dış politikanın ve finansal kalkınmanın geniş çerçevesi içerisine yerleştirildiği zaman önemi daha da artmaktadır.”

1.4. YAPILAR, KURUMLAR VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Uluslararası ekonomi politik analizlerine baktığımızda Susan Strange'in dahil olduğu İngiliz Okulu temelde Amerika temelli uluslararası siyaset kuramlarından ayrılmaktadır. İngiliz Okulunun bilim anlayışının nitel analizlere daha eğilimli olduğu ve

katı, ampirik kanıtların sistematik analizine daha az önem verdiği, doğası gereği İngiliz Okulu'nun daha kurumsal ve klasik ekonomi politiğin geleneklerine yakın olduğu, metot olarak sosyal bağlamının daha ön planda olduğu görülmektedir (Cohen, 2008). Susan Strange'in kurduğu Uluslararası Politik Ekonomi grubu "Uluslararası ekonomi ve Uluslararası İlişkiler: karşılıklı ihmal vakası" (*International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect*) manifestosu ile Uluslararası ekonomi ve Uluslararası İlişkiler başarılı bir şekilde birleştirilebilir mi? sorusuna cevap vermeye çalıştığı söylenebilir (Murphy & Nelson, 2001).

Strange'in *Devletler ve Pazarlar* kitabında bahsettiği üzere iktidar, küresel ekonominin karakteri ve dinamiklerine ilişkin her türlü yaklaşımın merkezinde yer alıyordu (Cohen, 2008). Güç konusunu uluslararası ekonomi politiğin temel dinamiği olarak kabul eden Susan Strange, "*Devletler ve Piyasa*" başlıklı kitabında bu kavramı yapısal güç ve ilişkisel güç olarak ayırmaktadır (Strange, *States and Markets: An Introduction to International Political Economy*, 1988). Strange'e göre geleneksel dünya siyaseti çalışmaları dar bakış açısına sahip ve modası geçmektedir. Strange gücü tanımlarken bölge, nüfus, silahlı kuvvetler gibi farklı faktörleri kullanarak tanımlamakta ve ekonomik meselelerde algısal olarak, en önemli şeyin fiziksel gelirler değil, yapılar ve ilişkiler olduğunu savunmaktadır- kim, kime ve neye bağlı? sorusuna karşılık bulmak amacındadır (Cohen, 2008, s. 51). Bu bağlamda ilişkisel güç "A aktörünün B aktörüne başka türlü yapamayacakları bir şeyi kendi çıkarları doğrultusunda yaptırabilme gücü" iken yapısal güç, küresel politik ekonominin mekanizmalarını belirleme ve yönetme gücüdür (Cohen, 2008, s. 52).

Uluslararası sistemde yaşanan finansal krizlere Uluslararası İlişkiler, karşılaştırmalı siyaset, sosyoloji, antropoloji gibi akademik disiplinler farklı perspektiflerden açıklamalar getirmeye çalışmıştır. 1970'lere gelindiğinde ekonomi ve siyaset arasında yaşanan dönüşüm, Uluslararası İlişkiler ve uluslararası iktisat disiplinlerinin etkileşiminin artması gibi unsurlar yeni bir sosyal bilim dalı olan uluslararası politik ekonominin (UEP) ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Politik ekonomi kavramına dair farklı tanımlamalar bulunmaktadır. En genel tanımıyla uluslararası ekonomi politik; devlet, piyasa, toplum ve kurumlar arasındaki gerginlikleri açıklarken fiziki ve entelektüel sınırları analize dahi eden bir sosyal bilimler metodudur (Balaam & Dillman, 2015, p. 29).

UEP disiplinin teorisyenlerinden olan Gilpin ve Strange bu alandaki çalışmalara dair sınıflandırma yaparken “devlet” ve “piyasa” arasında yaşanan dinamik etkileşimler üzerinden analizlere dayandırmışlardır. Bu bölümde ilk olarak uluslararası politik ekonominin geleneksel yaklaşımlarına değinilecektir. Çalışmanın kuramsal çerçevesinin bir kısmını oluşturan Susan Strange’in ekonomi politik yapı açıklamasını devlet-piyasa ilişkileri kapsamında tartışabilmek için diğer uluslararası ekonomi politik yaklaşımlarla karşılaştırmalı analizinin yapılması tercih edilmiştir.

Tablo 4. Uluslararası Ekonomi Politik: Genel Yaklaşımlar

	UEP Geleneksel Yaklaşımlar		
	Realizm/Merkantilizm	Liberalizm	Marksizm
Tarihsel Köken	15.yüzyıl	19.yüzyıl	19.yüzyıl
Temel Varsayım ve İtici güç	Devlet-piyasa ilişkisi kurulurken sağlanması gereken ulusal güvenlik ve göreceli eşitlik ilkesini benimser; devletin ekonomide öncülük yapmasını ve aktif rol alması gerektiğini savunur. Devletin zenginliğini en üst seviyeye çıkarmaya çalışırken diğer devletlerden bağımsız olma düşüncesi itici güçtür.	Devlet-piyasa ilişkilerini değerlendirirken devlet müdahalesinin en az seviyede olması gerektiğini savunur. Liberalizmin itici gücü ise serbest ticaretin sağlanırken sermayenin serbest dolaşımına ulaşmaktır.	Marksizm, benimsediği bütüncül bakış açısıyla toplumda var olan sınıfları üretim süreçlerinin kaynağı olarak ve üretim araçlarının mülkiyeti, kontrolü bağlamında tanımlamaktadır. Marksizm için itici güç devam eden sınıflar arası çatışmadır.
Analiz Düzeyi	Devlet	Birey	Yapı-merkezli
Analiz Birimi	Devlet	Şirketler, uluslararası örgütler	Sınıf
Önde Gelen Düşünürleri	Robert Gilpin, Krasner, Alexander Hamilton, Friedrich List	David Ricardo, Friedrich Hayek, Keohane, Adam Smith, John Stuart Mill, Joseph Stiglitz	Karl Marx, Cox, Vladimir Lenin

Kaynak: (Öniş & Kutlay, 2014, s. 465)’dan değiştirilerek alınmıştır.

İlk olarak uluslararası ekonomi politiğin geleneksel yaklaşımları ele alındığında rasyonel aktör tanımlamalarının farklı olduğu görülmektedir. Küresel ekonomide sıfır toplamli oyun anlayışını savunan realizmde rasyonel aktör devletken liberalizmde küresel ekonomi pozitif toplamli oyun olarak tanımlanmakta ve rasyonel aktör ise birey ve uluslararası kuruluşlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sistem tasviri üç yaklaşımda da farklılık göstermektedir. Realizmde sistem anarşik olarak tasvir edilirken, liberalizmde iş birliğine yatkın bir devlet-piyasa ilişkisi kabul edilmiştir. Marksizmde ise çatışmacı ve

hiyerarşik, toplumların sömürüsünün yaşandığı bir sistem tasviri vardır (Öniş & Kutlay, 2014).

Realizmin genel olarak güç odaklı ve devlet merkezli yaklaşımında enerji kaynakları hem siyasi güç hem de askeri gücün bir aracıdır. Buna göre devletler enerji kaynaklarını elde etmek için askeri gücü kullanmaya çekinmeyeceklerdir (Çesnakas, 2010, s. 34). Realizmin kendi içerisinde çeşitli türleri olduğu ve teorisyenlerinin görüşlerinin kendi içlerinde farklılıklar gösterebildiği bilgisi göz ardı edilmeden bu tez çalışmasının bu bölümünde asıl tartışma konusu olmadığı için ekonomi politik ve enerji güvenliği yaklaşımına dair genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldığı unutulmamalıdır. Bu bağlamda realist yaklaşımın enerji güvenliği kavramı üç madde üzerinden şu şekilde açıklanmaktadır:

- 1) Enerji kaynakları devletin güç imajının bir parçasıdır.
- 2) Askeri alanda yoğunlukla kullanılabilen enerji kaynakları hegemonun zor aracıdır.
- 3) Enerji kaynaklarının kontrolünün devlet dışında bir aktörde olması ekonomik ve siyasi devlet güvenliği için bir tehlikedir bu yüzden enerji kaynakların kontrolü devlete ait olmalıdır (Topçu, 2020, s. 16).

Günümüzde kimi zaman altyapı yetersizliği sebebiyle kimi zaman ise siyasi sebeplerle enerji kaynaklarının bu kaynağa sahip ülkeler tarafından değil farklı ülke ve şirketler tarafından enerji piyasasına dahil edildiği görülmektedir. Merkezi Asya özelinde bakıldığında benzer bir durum söz konusudur. Çoğu enerji şirketinin özel sektör aracılığıyla bölge ülkeleri dışında yabancı yatırımcılara ve çok uluslu şirketlere ait olduğu bilinmektedir. Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikaları kapsamında enerji kaynakları tesislerinin kamu sektörü mü yoksa özel sektör ağırlıklı mı olduğu bu tez çalışmasının 2. bölümünde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Devlet- piyasa ilişkisinde realizmin aksine uluslararası şirketler ve kuruluşların iş birliğine ve çatışmadan kaçınma konusundaki rolüne dikkat çeken yaklaşım ise liberalizmdir. Liberalizme göre enerji kaynaklarının oluşturduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisi askeri güce başvurma durumunu nispeten azaltacağı için ulusal güvenliğin sağlanması konusunda bir dış politika aracıdır (Chıfu, 2014, s. 259). Bu anlayışa göre ülkeler, enerji piyasasında arz ve talep dengesini korumak için karşılıklı bağımlılık

düşüncesi ile enerji güvenliği politikaları oluşturacaktır. Ekonomi politiğin yaklaşımlarından olan liberal düşüncenin enerji güvenliği konusunda açıklamaları şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Enerji kaynakları konusu ekonomi ile doğrudan ilişkili olduğu için sadece devlet tekeline bırakmak doğru değildir.
- 2) Enerji güvenliğinin sağlanması için serbest piyasada şirketlerin ve uluslararası kuruluşların birlikte hareket etmesi gerekir
- 3) Sınırlı olan fosil yakıtlardan ziyade yenilenebilir enerji kaynaklarını tercih etmesi üretimin devamlılığı için önemlidir (Topçu, 2020, s. 15).

Enerji güvenliği konusunu neorealistler, mutlak çıkar, hayatta kalma ve kendi kendine yetebilme parametreleri üzerinden açıklarken neoliberaler ise enerji güvenliği için sürdürülebilir piyasalar, ülkeler arası çoklu karşılıklı bağımlılık, tedarik ve arzı kurumsallaştıran yapıların gerekli olduğunu iddia etmektedir (Ünver, 2017). Marksizm ise enerji güvenliği konularını sistemsel büyümenin getirdiği küresel ısınma ile bağdaştırırken kapitalizm ve enerji konusunun doğrudan ilişkili olduğunu ve bu sistemi Wallerstein'ın "merkez-çevre ilişkisi" üzerinden tartışmaktadır (Ünver, 2017).

Uluslararası ekonomi politiğe 'teorik yaklaşımlar' şeklinde özetlenebilecek bir sınıflandırma oldukça zordur. Analitik kolaylık sağlaması ve disipline yeni giriş yapanlar açısından Robert Gilpin'in 1987 tarihinde yayınlanan ve politik ekonomi alanında bir klasik haline gelen Uluslararası İlişkilerin Politik Ekonomisi isimli kitabında önerdiği sınıflandırma faydalı olabilir: Liberalizm, Ulusalcılık ve Marksizm (Öniş & Kutlay, 2014).

Farklı düşünürlerin ekonomi politik konusunda çeşitli isimlendirmeleri olmasına rağmen hepsinin ortak noktasının devlet ve piyasa arasındaki ilişkiyi anlamlandırma ve açıklama amacıyla olduğu söylenebilir.

Susan Strange'in devlet-piyasa genel başlığıyla uluslararası ekonomi politik disiplinine dair tartıştığı kavramlardan biri ise "rejim" kavramıdır. Susan Strange'in 1982 yılında yayınladığı "Dikkat! İşte Ejderhalar Burada" başlıklı makalesi (Strange, Cave! Hic Dragones: A Critique of Regime Analysis, 1982) uluslararası rejim tanımlamasını ve realistleri eleştiren önemli çalışmalardan biridir. Makalenin yazılış amacı ise uluslararası ekonomi politik disiplininde "rejim" kavramının gerekli olup olmadığını sorgulamaktır.

Strange (Strange, Cave! Hic Dragonos: A Critique of Regime Analysis, 1982, s. 480) ejderhalarının ilki veya ilk tuzak şeklinde başlar konuya ve şu soruyu sorar: “geçici bir heves mi?” (*a passing fad?*) bu başlık altında vurguladığı asıl nokta rejim kavramının çöküşü ya da var oluşunun Amerika akademisinin yansıması olduğudur. Amerikalıların çoğu zaman krizleri abarttıklarını söyleyerek bu duruma örnek olarak 1970’li yıllarda yaşanan ABD-OPEC ilişkilerini vermektedir. Susan Strange’e göre uluslararası ekonominin entegrasyonu ve teknolojinin ilerlemesinin ortaya çıkardığı yeni sorunlar vardır fakat aynı zamanda uluslararası sistemde anlaşılmaya varma olasılığı ile çözüm bulma ihtiyacının da arttığından bahsetmektedir.

Strange’in (Strange, Cave! Hic Dragonos: A Critique of Regime Analysis, 1982, s. 484) bahsettiği diğer bir başlık “yanlıklık” (*imprecision*) yani ikinci ejderha, terminolojinin yanlış kullanılmasından bahsedilmektedir. "Rejim" kavramından henüz bir tartışmalı olan karmaşık bir kavram olarak bahsetmiştir, çünkü insanların bu kavramı kullandıklarında farklı şeyleri ifade etmek için kullandığını ve herkesin kendi uyumlu olmak istediği alana bu kavramı adapte ettiğini söyleyerek George Orwell’in 1984 eserine atıfta bulunmaktadır. Rejim kavramından bahsedilirken Keohane ve Nye’nin “Karşılıklı Bağımlılık” ya da Amerika ekolünün ortaya çıkardığı “Çok Uluslu Şirketler” kavramlarının kullanılmasında ortak noktanın uluslararası örgütlere yüklenen anlamın uluslararası sistem ile uyumlu hale getirmek olduğuna dikkat çekmektedir. Bu bağlamda sorduğu temel soru devletlerin herhangi bir uluslararası örgüt aracılığıyla davranışlarını değiştirip değiştirmeyeceğidir.

Strange’in (Strange, 1982, s. 486) üçüncü ejderhası ise “değer önyargısı”dır (*value bias*). Bu başlık altında tartıştığı ve uyardığı konu rejim teriminin değer yüklü olmasıdır; bahsedilen değer kavramı ise adaleti değil iktidarı ve ideolojilerin kabul edilmesi gerektiği algısını devletlerde ve toplumlarda oluşturmaktadır. Uluslararası İlişkiler literatüründe tartışılan “rejim düzen getirecektir ve bu yüzden daha güçlü olmalıdır” algısı yanıltıcıdır.

Susan Strange’in (Strange, 1982, s. 488) dördüncü ejderhası ise “durgun, sabit bir uluslararası ilişkiler görünümü”dür (*too static a view*). Bu başlık altında rejim kavramına atfedilen durumun uluslararası ilişkilerin dinamik yapısının zıddına bir düzeni, durağan bir istikrarı ifade ettiğini belirtmektedir. Susan Strange bu durumun rejimlere değil

uluslararası sistemdeki süper güçlerin kurduğu barış ortamına bağlı olduğunu ve bu duruma Bretton Woods mekanizmasının gerçek maddelerinin aslında hiç uygulanmadan değiştirildiği örneğini vererek sistemin ve anlaşmaların yanılıcı taraflarını göstermeye çalışmaktadır.

Susan Strange'in (Strange, 1982, s. 491) son ejderhası ise "devlet merkezli olma" (*state-centeredness*) durumunu ele almaktadır. Uluslararası rejimleri devletlerarası bir müzakere alanı olarak tanımlanırken sadece iş birliği yönünün yansıtıldığı, aslında bu durumun bir de görünmeyen tarafı olduğundan bahsetmektedir. Müzakere ve iş birliğinin bazı durumlarda bir yerin işgali ile sonuçlanma durumu ise beşinci ejderhanın doğruluğunun göstergesidir.

Susan Strange uluslararası "rejim" kavramına eleştirilerini yaparken sonuç kısmında şu soruyu sormaktadır; İstikrar ve düzen açısından net sonuç nedir ve kim için istikrar, zenginlik ve özgürlük kavramları vardır? Temelde en önemli politik sorunun ise güvensizlik, yoksulluk, eşitsizlik ve kısıtlama durumlarının dünyada var olması olduğunu vurgulamaktadır. Susan Strange şunu önermektedir; düzenin nasıl korunacağını analizlerini yapmak yerine bu düzenin nasıl değiştirileceği sorusu tartışılmalıdır.

Strange'e göre günümüzde devletlerin milliyetçi, korumacı tutumları, dünya piyasalarındaki durgunluk ve istikrarsızlığa olduğu kadar, teknik değişikliklere ve bunların algılanan sonuçlarına bir yanıttır. Susan Strange, küreselleşme ile diplomasinin değişen doğası dolayısıyla klasik diplomasi yaklaşımlarının yetersiz kaldığını belirterek, "üç köşeli diplomasi" kavramını ortaya atmıştır. Susan Strange'in üçlü köşeli diplomasi tanımına göre, uluslararası politik ekonomi içerisinde sadece "devlet-devlet" diplomasisi bulunmamakta, aynı zamanda "devlet-özel sektör" ve "özel sektör-özel sektör" olmak üzere diğer diplomatik ilişkiler de yer almaktadır (Strange, "An Eclectic Approach", 1991). Susan Strange ekonomi politiğe dair hangi alan ya da konu analiz edilirse edilsin hepsinin başında şu sorunun sorulması gerektiğini savunmaktadır. *Cui bono?* Yani bu durumdan kim fayda elde etmektedir? Bu sorunun sorulması faydayı takip etmeyi sağlarken kurumsal çıkarların da takibini sağlayacak ve bu durum paranın gidiş-geliş durumunun takip edilmesini mümkün kılacaktır (Balaam & Dillman, 2015). Bu durum Strange'in üçlü diplomasi kavramını da destekleyici bir argümandır. Bu soruyu tartışırken Susan Strange dört uluslararası ekonomi politik yapıdan bahsetmektedir ve bu yapıların

birinin diğ erinden daha üstün olmadığını, birbiri ile bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır (Strange, States and Markets: An İntroduction to İnternational Political Economy, 1988, s. 136). Susan Strange’ın bahsettiğı yapılar şu şekildedir:

Güvenlik Yapısı: Devlet ya da devlet dışı aktörlerin oluşturduğu veya oluşturabileceğı tehdit ve risklere karşı güvende olduğunu hissetme algısı önemlidir. Küresel düzeyde güvende olma hissini ise devletler, uluslararası örgütler ve uluslararası şirketler sağlamaktadır. Gilpin (2001) bu güvenlik algısında askeri yöne vurgu yaparken Strange ile benzer düşünce olarak ekonomik refah yönüne dikkat çekmektedir. Devlet düzeyinde güvenlik yapısı konusunun en net örneğı Sovyetler Birliğı’nin çökmesi ile diğ er devletlerin iç ve dış politikasındaki değışimleri iken birey düzeyinde güvenlik konusu ise bir hegemonun ekonomik veya siyasi bir kriz anında yasal olmayan bir şekilde çok taraflılıktan uzaklaşması olarak ortaya çıkmaktadır. Birey düzeyinde güvenlik meselesine ise 11 Eylül saldırılarında Bush’un söylemleri örnek olarak verilmektedir (Balaam & Dillman, 2015).

Üretim ve Ticaret Yapısı: Küresel düzeyde bir malı üretmek ve ticaretini sağlamak konusunda birçok aşama vardır. Üretilen malın hangi şartlarda, kimin için, kim tarafından üretildiğı uluslararası ekonomi politik için önemli bir konudur. Birey toplum düzeyinde üretim ve ticaret konusu ise çalışma şartları, insan hakları konularını içerirken uluslararası ticaret kurallarında Dünya Ticaret Örgütü’nün, şirketlerin getirdiğı kural değışiklikleri Strange’ın bahsettiğı üretim ve ticaret yapısının devlet düzeyinde ülkelere olumsuz etkisini göstermektedir (Balaam & Dillman, 2015).

Finans ve Para Yapısı: Bahsedilen uluslararası ekonomi politiğ in dört yapısında en soyut ilişkileri ifade eden yapı bu olarak görölmektedir. Para küresel düzeyde hem devletler için hem de bireyler için bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır. Para, uluslararası ticarete bir devletin diğ er devlete ödemek zorunda olduğı ve finansal yükümlölükleri ifade eden bir araçtır. Uluslararası arenada bazı finansal düzenlemelerin krizlere neden olabildiğı ve terör hareketlerini teşvik edebildiğı durumlarda görölmektedir (Balaam & Dillman, 2015).

Bilgi ve Teknoloji Yapısı: Savunma sanayi, endüstriyel ilerlemeler, bilimsel buluşlar herhangi bir nesnenin verimli ve hesaplı bir şekilde kullanılabilmesi ülkenin sahip olduğı bilgi ve teknoloji yapısı ile doğrudan ilişkilidir. Bilgi ve teknoloji, bunlara

sahip olan ülkeler için hem bir güç hem de refah aracıdır (Balaam & Dillman, 2015). Strange’e göre uluslararası ekonomi politiğin dört yapısını zor ve rıza araçlarıyla kontrol edebildiği sürece hegemon aktör gücünü koruyabilecektir (Öniş & Kutlay, 2014).

Bu tez çalışmasında ilk olarak Susan Strange’in ekonomi politik modelinden faydalanılmıştır. Bu model dış politikadaki ekonomi politik yaklaşımları ele alırken lider vurgusundan ziyade “yapı” kavramına vurgu yapmaktadır. Uluslararası ekonomik düzen, çok uluslu şirketler ve enerji arz ve talep güvenliğine yönelik eğilimler ülkelerin enerji politikaları üzerinde belirleyicidir. Bu durum yabancı yatırımcıları, küresel güç dengesini ve çok uluslu şirketleri de içeren Türkmenistan’ın enerji politikası karması üzerinde yansımaları bulmaktadır. Ancak Türkmenistan özelinde liderin önemi ve merkez konumu göz önünde bulundurulduğunda bu yaklaşımın yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle neoklasik realizm teorisyenlerinden olan Randall Schweller’in dış politika yaklaşımı da analize dahil edilecektir. Bu bağlamda tez çalışmasının teorik çerçevesi eklektik bir biçimde oluşturularak tezin araştırma sorusu için hem yapı hem de lider kavramları ele alınmaktadır.

Rose (1998) neoklasik realizm kavramını ilk defa kullanırken, neoklasik realizmde dış politika analizinde önemli olanın liderlerin algıları ve devletin ideolojisi gibi imaja dair unsurlar olduğu iddia edilerek, farklı bir analiz modeli oluşturmuştur. Bu modelin birçok çalışmada (Wohlforth, 1993; Christensen, 1996; Zakaria, 1998; Schweller, 1998) halihazırda kullanıldığını ve teorisyenlerin neorealizm çerçevesinde yazdığını düşündüğü eserlerin aslında neoklasik realizmin argümanları olduğunu iddia etmektedir.

Randall Schweller, Klasik realizm ve Neorealizm yaklaşımlarından birini seçmek yerine bir devletin siyasal yapısı ile uluslararası arenadaki yapının etkileşimini içeren Neoklasik realizm olarak adlandırılan orta yolu benimseyen araştırmalar yayınlamıştır. Neoklasik realizmin temel argümanında karar alıcı olarak liderlerin davranışının dış politika üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi gerektiği ve devleti bir kara kutu olarak incelemek yerine birim düzeyde devletin iç mekanizmasının ve siyasi liderin de incelemeye dâhil edilmesi gerektiği iddia edilmektedir (Taliaferro, 2009).

Neoklasik realizm teorisyenleri, liderlerin uluslararası arenada ve ülke içerisindeki güç değişiminin devlet davranışlarında belirleyici faktörler olduğunu iddia

etmektedir (Elçi, 2021). Neoklasik realizme göre uluslararası arenada devletlerin davranışlarını şekillendiren güç, çıkar ve anarşi kavramları vardır. Devlet karmaşık bir yapı olarak algılandığı için var olan sistemik yapı ve dengelerin yanı sıra liderlerin ve ülke içi süreçlerin de dış politika analizlerine konu olmasının gerekliliğini vurgulanmaktadır (Balcı, 2019).

Neoklasik realizm teorisyenlerinin dış politika analizinde temel argüman lidere/karar alıcıya yüklediği anlam üzerinden şekillenmekte ve değişkenler üzerinden yapılan açıklamada belirginleşmektedir. Kuramcılar bu anlamda değişkenleri üç kategoriye ayırmaktadırlar. Neoklasik realizme göre bağımlı değişken dış politika davranışı iken uluslararası sistem bağımsız değişken olarak tanımlanmakta; ara değişken ise liderlerin algıları ve devletin işleyişindeki iç faktörlerdir (Rose, 1998).

Neoklasik realist teorisyenler için uluslararası sistemdeki güç dağılımı ve ülke içi faktörler dış politikayı şekillendiren önemli faktörler iken var olan bilginin özeti, pazarlığın bir ürünüdür; karar alıcıların dış politikada var olan durumu nasıl algılandığı ise devletin kara bir kutu olduğu algısının ötesinde bir analiz seviyesinin var olduğunu göstermektedir (Zakaria, 1999).

Dış politikada devletler karar alırken realizme göre yeterli stratejik imkanlara sahip olmayan devlet güç faktörünü göz ardı etmeden iki politika izleyebilmektedir. İlk olarak zayıf devlet diğer devletler ile birlik olarak güçlü devlete karşı “dengeleme” politikası izlemektedir ya da kendisinden daha güçlü bir devlet ile ittifak kurarak gücü dengelemek yerine “*bandwagoning*” stratejisi izleyerek tehlike olarak gördüğü devlete yaklaşmaktadır (Paul, 2004).

Schweller (1994) ise *bandwagoning* stratejisini realistlerden farklı olarak neoklasik realizm çerçevesinde üç gruba ayırarak açıklamaktadır;

1. *Jackal bandwagoning*, stratejisine göre bir devlet kendinden daha güçlü, yükselen bir başka devlete yaklaşıyorsa yükselen devletin “avından pay alma” amacı taşımaktadır.
2. *Pile on bandwagoning*, stratejinin genelde bir savaş durumu söz konusudur kazanan devlet güvende olduğunu ilan ettikten sonra başka devletler yakınlık kurar.

3. *Wave of the future bandwagoning*, stratejisinde ise zayıf devletler gelecek öngörülerinde yükseleceğinin işareti olan daha güçlü başka devlet ile koalisyon oluşturmak istemektedirler.

Schweller *bandwagoning* kavramsal çerçevesini devlet tipolojileri bağlamında açıklamıştır. Schweller'in bahsettiği ve yönetim mekanizmaları ile bağdaştırdığı kavram "çıkar dengesi" olarak bilinmektedir. Schweller'e göre, devletlerin dış politika tercihlerinde bir devlet ile ittifak kurmak istemesi sadece tehdit veya riskli durumların olmasından kaynaklanmaz, bir devlet ödül ve menfaatleri içinde başka bir devlet ile uzlaşmacı bir dış politika stratejisi izleyebilir ve bu kurduğu denge "çıkar dengesi"dir (Tür& Salık, 2017). Çıkar dengesi yaklaşımı çerçevesinde Schweller devletleri, devlet çıkarlarını anahtar kavram olarak kabul ederek dört gruba ayırmış ve bu ayrıma "devlet zoolojisi" adını vermiştir. Devlet zoolojisi kuramına göre (Schweller, 1994) dört tip devlet vardır; aslanlar, kuzular, çakallar, kurtlar. Aslanlar olarak imgelenen devlet tipolojisi "tok devlet"tir ve sahip olduğu kaynakları, fırsatları korumak için tehdit olarak algıladığı devletlere karşı dengeli olarak kullanır ya da sorumluluğu bir başka faktöre yükler. Kuzular olarak imgelenen devlet tipinde devlet görece zayıftır, diğer devletlere karşı ödün verir ve toplumsal sorunlardan doğrudan negatif etkilenmeye meyillidir. Çakallar grubundaki devletler ise bir taraftan varlıklarını korumaya çalışırlar diğer yandan ise varlığını geliştirebilmek için maliyetli kararlar alır. Kurtlar olarak anılan tipolojiye dahil edilen devletler ise "agresif" yapıdaki devletlerdir ve amaçları uğruna göze alamayacakları risk yoktur.

Schweller'a (1994) göre devlet zoolojisi tipolojisi şu şekilde özetlenebilir;

- Aslanlar, güçlü ve revizyonist devlet grubudur.
- Kurtlar, güçlü ve revizyonist devlet grubudur.
- Çakallar, zayıf ve statükocu devlet grubudur.
- Kuzular, zayıf ve statükocu devlet grubudur.

Schweller'in (1994) çıkar dengesi kuramına göre devletler revizyonist ve statükocu şeklinde iki temel gruba ayrılmaktadır. Devlet zoolojisi tipolojisine göre çakallar, belirlediği sınırlı amaçlar ve başka bir devletin peşinden gitme politikasını izlerken kurtlar da sınırlı amaçlar ve saldırgan, riskli davranışları ile revizyonist devletler grubunda yer almaktadır. Dengeleme politikası ve değerlerini korumaya çalışan dış

politika anlayışına sahip aslanlar ve dış politikada yatıştırma, peşinden gitme anlayışını benimseyen kuzular statükocu devlet grubu olarak adlandırılmaktadır. Kuzular diğer devlet gruplarından farklı olarak dış politika tercihlerinde peşinden gitme politikasının dışında herhangi bir devlet ile ittifak kurmamayı da tercih edebilir. İttifak kurmak yerine çeşitli etkenleri dış politika tercihlerinde görünür kılarak kendilerini tehdit edici devletlerden uzaklaştırabilirler (Dursun, 2018).

Türkmenistan özelinde durumu değerlendirdiğimizde ülkenin ekonomik ve siyasi yapısı, altyapı hizmetler, askeri nitelikler bakımından zayıf bir devlet olduğu söylenebilir. Schweller'in devlet zoolojisi tipolojisinde Türkmenistan'ın hangi gruba dahil olduğu tez çalışmasının 2. bölümünde ekonomik analizler ve 3. bölümünde enerji güvenliğinde izlediği politikalar kapsamında analizlere dahil edilecektir. Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikaları kapsamında enerji üretim tesislerinin sahipliği konusu da benzer şekilde 2. bölümde tartışılırken bu bölümde ayrıca Susan Strange'in çok uluslu şirketlere dair görüşleri de analize dahil edilecektir.

1.5. SONUÇ

Bu bölüm, konuyu kavramsal olarak tartışmakta ve teorik çerçeve çizmektedir. Bu bölümde enerji güvenliği kavramı ve dış politikada enerji güvenliğinin hangi anlamda kullanıldığı, ekonomi politikanın içerisinde enerji piyasasının ve uluslararası piyasa yapısının ne anlama geldiği ve bunların Türkmenistan'ın enerji politikalarını ne yönde etkilediği öncelikle Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımlarından dört analiz yapı açıklaması çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çerçeve Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikalarının “yapı” kısmını açıklarken “liderlik” kısmını açıklamada yetersiz kaldığı için Neoklasik realizmin lider ve dış politika odaklı anlayışı da teorik çerçeveye dahil edilmiş ve Randall Schweller'in devlet zoolojisi kuramı dış politika tercihlerinin lider yönünü vurgulamak için seçilmiştir.

Güvenlik (enerji güvenliği) ile dış politika arasında çift yönlü bir ilişki olduğu literatürde tartışılmaktadır. Enerji güvenliğinin dış politikadaki rolünden bahsederken iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar enerji güvenliğinin amaç olduğunu savunurken diğer kesim ise araç olarak görmektedir. İki grubun ortak noktası ise enerji güvenliği ve dış politika arasında bir etkileşim olduğu görüşüdür (Tablo 2). Dolayısıyla

devletlerin dış politikada ekonomik ve siyasi kararlar almasında etkili olan faktörler ile enerji güvenliği politikalarını şekillendiren unsurların kesiştiği görülmektedir.

Bölüm içerisinde İngiliz okulunun ekonomi politik yaklaşımını geleneksel yaklaşımlardan ayırabilmek adına realizm/merkantilizm, liberalizm, Marksizm gibi geleneksel uluslararası ekonomi politik yaklaşımları açıklanmıştır. İngiliz ekolü temsilcisi Susan Strange'in uluslararası ekonomi politik kuramlarından farklı olan üç yaklaşımı bu bölümde değerlendirilmiştir:

1. Strange'in "Beş Ejderha" yaklaşımı,
2. "Üç köşeli diplomasi" kavramı,
3. "Dört analiz yapı" açıklaması.

Strange 1982 yılında yayınladığı "Dikkat! İşte Ejderhalar Burada" başlıklı makalesinde rejim kavramını tartışmakta ve geleneksel uluslararası ekonomi politik yaklaşımlarına bir eleştiri getirmektedir. Strange ejderhaların/tuzakların diye sembolleştirdiği rejim kavramı için beş ejderha/tuzaktan bahseder. Bölüm içerisinde ayrıntılı olarak açıklanan konu şu sorular etrafında şekillenmektedir:

1. "Geçici bir heves mi?" (*a passing fad?*),
2. "Yanlışlık" (*imprecision*),
3. "Değer ön yargısı" (*value bias*),
4. "Durgun, sabit bir uluslararası ilişkiler görünümü" (*too static a view*),
5. "Devlet merkezli olma" (*state-centeredness*).

Strange yukarıdaki sorular ile rejim kavramını açıklarken, düzeni korumak yerine "Düzeni nasıl değiştirebiliriz?" sorusuna ve uluslararası ekonomi politikte "değişim" kavramına odaklanmaktadır. İkinci yaklaşım olarak ele alınan üç köşeli diplomasi kavramı ise klasik diplomasinin ekonomi politik alanında yaşanan gelişmeleri açıklamada yetersiz kaldığını devlet-devlet, devlet-özel sektör, özel sektör-özel sektör kombinasyonlarının da değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir. Strange'in üç köşeli diplomasi kavramını açıkladığı bağlam ise dört analiz yapısı üzerindedir. Analiz yapılarından bahsederken bunları güvenlik yapısı, üretim ve ticaret yapısı, para/finans yapısı, bilgi teknoloji yapısı olarak dört birime ayırmaktadır. Türkmenistan'ın dış politikası ve enerji piyasası üzerinden bu kavram ele alındığında üç köşeli diplomasi

durumunun Berdimuhammedov döneminde yaşandığı gözlemlenmektedir. 2007 öncesi dönemde devlet-devlet, devlet-özel sektör diplomatik ilişkileri yaşanırken Berdimuhammedov dönemi ile özel sektör-özel sektör diplomasisinin de yayınlasmaya başladığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak tez çalışmasının ikinci bölümünde Türkmenistan'daki enerji piyasasında yer alan şirketler ve diplomatik ilişkiler ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Lider değişiminin dış politikaya ve enerji politikasına etki etmesi ise neoklasik realizm kavramsal çerçevesi içinde anlam bulmaktadır. Siyasi istikrarın olduğu ve mevcut düzenin değiştirilmesinin tercih edilen bir durum olmadığı Türkmenistan'da 2007 sonrası dönemde ülkenin yönetim mekanizmasının başına geçen Kurbankulu Berdimuhammedov, 2022 yılının Mart ayına kadar görevde kalmıştır. Bu süre zarfında Türkmenistan'ın dış politikası ve enerji politikalarında bir önceki döneme kıyasla belirgin değişiklikler göze çarpmaktadır. Bu durum ise neoklasik realizmin yapı ve sistemin yanında liderliğe yaptığı vurgu ile açıklanmaktadır.

2.BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDE DOĞAL GAZ

Bu çalışmada, Türkmenistan devlet liderinin enerji güvenliği politikalarında hangi ölçüde etkili olduğu sorusu cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Susan Strange’ın ekonomi politik yaklaşımlarının yanı sıra Randall Schweller’in kuramsal çerçevesine dayanarak değerlendirmeler yapılmıştır. Türkmenistan’ın enerji sektöründe 2007 sonrası karar verme mercisi olan Berdimuhammedov’un politikaları ve Türkmenistan enerji sektöründe aktif olan uluslararası şirketler bu bölümde birlikte analiz edilmektedir.

Cherp & Jewell’e (2011) göre enerji güvenliği, tek bir perspektif ile analiz edilemeyecek disiplinler arası bir yapıya sahiptir. Bu açıklama bağlamında enerji güvenliğine ilişkin temelde üç farklı bakış açısı olduğundan fakat bunların yeterli olmadığından bahsedilmektedir. Bu bakış açıları siyasi, ekonomik ve mühendislik temellidir. Kökleri siyasi alanlara dayanan enerji güvenliği perspektifinin anahtar kelimesi egemenlik; mühendislik ve formel bilimler için sağlamlık; ekonomik kökler ise dayanıklılık kavramları ile tanımlamaktadır. Bu çeşitlilik enerji güvenliğini disiplinler arası çalışırken birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir.

Bu bölümde ilk olarak 1. Bölüm’de ele alınan Susan Strange’in “enerji yapısı” kavramı çerçevesinde Türkmenistan’ın yapısı ve uluslararası yapı içindeki yeri incelenecektir. Strange’in şirket ve devlet ilişkisini değerlendirirken tartıştığı ulus ötesi şirketler ve ulus devletin gücü arasındaki etkileşimden de bu bölümde bahsedilmektedir. Bu bölüm içerisinde enerji güvenliğinin mühendislik kısmı ve ekonomi ile bağlantılı olan doğal gaz şirketleri konusu Türkmenistan özelinde bahsedilmektedir.

2.1. SUSAN STRANGE’İN ENERJİ YAPISI YAKLAŞIMI İLE TÜRKMENİSTAN DOĞAL GAZ SEKTÖRÜNÜN DEĞERLENDİRMESİ

Susan Strange, küresel ekonomide yapısal güç yaklaşımını toprak, emek, sermaye, teknoloji ile açıklarken bu maddelere ek olarak “enerji” kavramını “beşinci üretim faktörü” olarak açıklamaktadır (Strange, 1994). Strange, ulus ötesi ulaşım sistemleri, ticaret sistemi, enerji tedarik sistemi ve ulus ötesi kalkınma sistemi olarak ikincil güç

yapısından bahsetmektedir. Strange bu yapılara uluslararası hukuk alanı gibi başka yapıların da dahil edilebileceğini vurgulamaktadır. Strange bu ikincil yapılardan bahsederken enerji alanı konusunda teorik çalışmaların eksikliğine değinmektedir (Strange, 1990). Strange'e göre enerji yapısındaki teorik açığın temel sebebi bu konuyla uğraşan insanlar akademisyenler değil, piyasa ve devlet-şirket ilişkisinin yönetmek isteyen uygulayıcılar olduğundan bahsetmektedir.

Tez çalışmasının bu bölümünde Strange'in eksikliğini vurguladığı gibi enerji yapısının teorik veya pratik yansımalarını uyumlu hale getirerek Türkmenistan'ın doğal gaz piyasası analiz edilmeye çalışılacaktır. Strange (1996), enerji yapısı ve bu alanda yapılan akademik çalışmaların eksikliğinden şu şekilde bahsetmektedir: "...siyaset bilimi ve uluslararası ilişkilerdeki genel teorisyenler, küresel bir pazardan gelen bu kadar etkili güçleri hesaba katmaya alışkın değillerdir."

Strange (2015), politik ekonomi için enerjinin temel rolünü ve enerji ile birincil güç yapıları arasındaki ilişkiyi ise şu şekilde vurgular: "... bir aktörün küresel enerji yapısındaki konumu, diğer güç yapılarındaki konumunu da etkiler. Enerji, uluslararası politik ekonomide gücün kullanılması için olmazsa olmaz olmasına rağmen, güvenli bir enerji arzı olmadan ne güvenlik ne de zenginlik elde edilir." Strange'in vurguladığı enerjinin güç yapıları arasındaki önemi ise ekonomi politik bağlamındadır. Enerjinin, piyasalarda hem arz hem de talep aşamalarında yer alması ekonominin güvenlik boyutunu da etkilediği düşünülmektedir. Susan Strange "üç köşeli diplomasi"nin aktörlerinin çeşitliliğinde artış ve devlet dışı aktörler için daha fazla alan oluşmasıyla enerji ilişkileri daha az politik hale gelmediğine; enerji politikalarının ulus ötesi hale geldiğinden bahsetmektedir (Strange, 1994).

Ünal'a göre (2021) Strange'in görüşlerini yansıtan enerji yapısı, yapısal güç çerçevesinin dar bir yaklaşımdır. Bu nedenle Ünal doğal gaz ve alt sektörleri için de düzenleyici ilkeler olmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Enerjinin politik ekonomik özellikleri nedeniyle, hiyerarşik olmayan rejim karmaşıklığının da etkisiyle, küresel enerji yapısının birincil güç yapılarından daha serbest bir nitelik arz ettiğini de vurgulamaktadır (Ünal, 2021). Türkmenistan özelinde ise Strange'in bahsettiği gibi enerjinin ülke için önemi yapısal güç kavramında karşılık bulmaktadır.

Verilere göre Türkmenistan'ın enerjiye bağlı ekonomik durumunun 2007 sonrası yönetime gelen Kurbankulu Berdimuhammedov politikaları ile değişimler yaşadığı görülmektedir. Berdimuhammedov'un ülkenin daimî tarafsızlık statüsünü koruyarak diğer ülkelerle iş birliklerini arttırdığı gözlemlenmektedir. Berdimuhammedov hükümetinin aldığı kararların bir önceki yönetim olan Saparmurat Niyazov yönetimine oranla daha dalgalı bir iktisadi büyüme oranının yaşandığı bilinmektedir.

Tablo 5. Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi İktisadi Büyüme Oranları (GSHY'daki yıllık büyüme oranları)

Yıllar	Türkmenistan
2007	9,69
2008	13,17
2009	4,57
2010	7,49
2011	12,77
2012	9,12
2013	8,17
2014	8,28
2015	4,6
2016	4,37
2017	4,73
2018	4,5
2019	6,3

Kaynak: (Dünya Bankası, 2019).

Tablo 5'te Türkmenistan'ın 2007 sonrası iktisadi büyüme oranı hesaplanırken kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıladaki (GSYH) yıllık büyüme oranına bakılmıştır. İktisadi büyümenin 2015 sonrası düşmeye başladığı görülmektedir. 2015 yılı itibariyle petrol gelirlerinde yaşanan düşüş nedeniyle bütçe fazlası veren ülke açık vermeye başlamıştır (DEİK, 2021). İktisadi büyümenin en fazla olduğu yıl ise 2011'dir. 2011'deki verilerde Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhamedov'un Çin ile Türkmenistan arasında 2008 yılında imzalanan anlaşma etkili olmuştur. Bu anlaşmaya göre 40 milyar m³ doğal gaz ihracatı kararlaştırılmış, ilerleyen dönemde Xi Jinping'in Türkmenistan ziyareti ile bu miktarın 65 milyar m³ yapılmasına karar verilmiştir (İsmayılov & Budak, 2014).

Tablo 5, Tablo 6 ve Tablo 8'e bakıldığında Berdimuhammedov 'un göreve başladığı dönemden itibaren ülkenin iktisadi büyüme oranı, doğrudan yabancı yatırımları ve dış ticaret göstergeleri verilerine dair ilk kırılmanın 2009 senesinde olduğu görülmektedir. Bu durumun arkasındaki temel sebep 2009 yılında Türkmenistan'ın döviz kuru uygulamasına dair yapılan değişikliklerdir. Türkmenistan'ın döviz kurunda bağımsızlık sonrası bir serbest piyasa bir de resmi döviz kuru uygulaması kullanılmaktaydı (Sadyokova & Şen, 2021, pp. 74-75). 2009 sonrası kurlar arasında dengenin sağlanması amacıyla 1 ABD Doları, 14,215 Türkmen Manat'ına eşitlenmiş ve tek resmi kura geçiş uygulaması başlatılmıştır (Özcan, 2017, p. 197).

Tablo 6. Türkmenistan'da Berdimuhammedov Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Net akışlar GSYH'nin yüzdesi)

Yıllar	Türkmenistan
2007	6,75
2008	6,62
2009	22,52
2010	16,08
2011	11,6
2012	8,9
2013	7,3
2014	8,8
2015	8,49
2016	6,2
2017	5,49
2018	4,87
2019	3,3

Kaynak: (Sadyokova & Şen, 2021).

Tablo 6'da Türkmenistan'da Berdimuhammedov dönemi doğrudan yabancı yatırımlar tablosu net akışlar GSYH'nin yüzdesi türünde verilmiştir. Türkmenistan' da yabancı yatırımlar için iki yöntem bulunmaktadır (Aktaran: Begenjov, 2018). İlki Üretim Paylaşım Anlaşmaları yöntemi iken yabancı yatırımlarda kullanılan diğer yöntem Ortak Faaliyet Anlaşması yöntemidir. Üretim Paylaşım Anlaşmasına göre yabancı yatırım şirketi tüm riski kabullenerek süreç sonunda elde edilen karı başta anlaşılan kurallar çerçevesinde hükümet ile paylaşmaktadır. Ortak Faaliyet Anlaşması yöntemine göre ise yabancı yatırımı yapan şirket ve ülkenin milli şirketi avantaj ve dezavantajlı tüm süreçleri

birlikte yürütmektedir. Türkmenistan'daki yabancı yatırım şirketleri ile yapılan anlaşmalarda Ortak Faaliyet Anlaşmasının daha az tercih edildiği görülmektedir.

Türkmenistan'ın yabancı yatırımları için Strange'in açıkladığı şirket-piyasa ilişkisinin geçerli olduğu söylenebilir. Şirketler, Türkmenistan'da enerji piyasasını şekillendiren temel aktörlerden biridir. Strange'in küresel enerji yapısının serbest ve “keyfi” bir güç olduğuna dair yaptığı vurgu Türkmenistan'ın kendi tercihi ile bu şirketlerle bağlantı kurması ile ilişkilendirilebilir. Türkmenistan bu bağlamda yaptığı anlaşmalarda kendi çıkarını tamamen göz ardı etmemesi bu durumun çıktısı olduğu söylenebilir.

Tablo 7. Türkmenistan Doğrudan Yabancı Yatırım Güncel İstatistikleri

VERİLER	2019	2020	2021	2022	2023
Ülke dışından gelen doğrudan yatırım (milyon \$)	2 129	1 169	1 700	2 000	2 000
Ülke dışından gelen doğrudan yatırımın GSYİH ya oranı (%)	2,9	1,4	1,7	1,7	1,5

Kaynak: (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021).

Türkmenistan'da doğrudan yabancı yatırımların en yoğun olduğu sektör petrol ve doğal gaz yatırımları üzerinedir. Bu bağlamda Türkmenistan ekonomisinin ağırlıklı olarak petrol ve doğal gaz ihracından elde edilen gelirlere bağımlı olduğu söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı'nın 2021 raporuna göre (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021), “Türkmenistan, 2020 yılında 1,1 milyar dolar ile doğrudan yabancı yatırım çeken ülkeler arasında 75. sıradadır. Türkmenistan'daki toplam yabancı sermaye 39 milyar dolara ulaşmaktadır. Türkmenistan'da enerji sektörü yabancı yatırımcılar için bir potansiyel arz etmesine rağmen, ülkeye giren yabancı sermaye oldukça kısıtlı kalmaktadır.”

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan *Türkmenistan Ülke Profili*, başlıklı raporda dikkat çekilen diğer bir konu yabancı sermayeye destek verildiği ifade edilmesine rağmen, avantajlı bir yatırım ortamı oluşturmak için gerekli olan siyasi ve makroekonomik reformlar beklenen düzeyde gerçekleştirilememiş olduğudur. Raporda doğrudan yabancı yatırımlar için dikkat çekilen bir başka konu ise petrol ve doğalgaz sektörü dışında faaliyet göstermek isteyen doğrudan yabancı yatırım şirketleri

ve şahısların yatırımlarını koruyan bir sistemin hukuken bulunmamasıdır. Bu durumun tedbiri olarak birçok yabancı yatırımcı, bir Türkmenistan vatandaşı ile ortaklık kurmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021). Doğrudan yabancı yatırımlar ile bağlantılı bu durumlar ülkedeki enerji yatırımları konusunda ülkelerin yatırımlarının kısıtlı olmasına neden olmaktadır. Türkmenistan’da 2020 sonrası için doğrudan yabancı yatırım firmaları iki sınıf olarak düşünülebilir. İlk yatırım türü doğal gaz ve petrol alanında yapılan yatırımlar iken ikinci yatırımlar ise diğer sektörleri içermektedir. Doğal gaz alanında Malezya kökenli Petronas şirketi, Birleşik Arap Emirlikleri’ne bağlı Dragon Oil şirketi ve Rusya Federasyonu ağırlıklı İtera şirketi ön plana çıkmakta ve gelir-ürün bağlamında özel yükümlülükler içeren anlaşmalar yapılmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2021).

Tablo 8. Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi Dış Ticaret

(GSYH %)

Yıllar	Türkmenistan
2007	56,27
2008	94,72
2009	104,95
2010	96,86
2011	111,06
2012	109,33
2013	98,59
2014	91,09
2015	81,29
2016	62,02
2017	53,57
2018	35,2
2019	29,1

Kaynak: (Sadyokova & Şen, 2021).

Tablo 8’ de Berdimuhammedov göreve geldikten sonraki dış ticaret verileri yansıtılırken veriler ithalat ve ihracat toplamının gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki yüzdesi cinsinden verilmiştir. Türkmenistan’ın güncel dış ticaret verilerine bakıldığında toplam 11 milyar dolar iken bu payın yarısından fazlası ihracat payına ait olduğu görülmektedir. Türkmenistan’da Berdimuhammedov dönemi ile dış ticaret ortaklarının Çin, Rusya, Türkiye, Özbekistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olduğu bilinmektedir (Sadyokova & Şen, 2021). Yüzdelere bakıldığında 2009 sonrası oranların düşmeye başladığı görülmektedir. Türkmenistan piyasa ekonomisine geçiş programı çerçevesinde

Berdimuhammedov birçok reform gerçekleştirmiş ve her alanda yatırımları hızlandırmaya yönelik planlamalar yapmıştır (Kar & Kayhan, 2016).

2.2. TÜRKMENİSTAN’DA YABANCI DOĞAL GAZ YATIRIM ŞİRKETLERİ

Bu bölüm Türkmenistan’da yer alan yabancı doğal gaz şirketlerinin Susan Strange’in ekonomi politik yaklaşımında ileri sürdüğü şekilde ulus ötesi şirketlerin ulus devletin gücünü azaltıp azaltmadığını Türkmenistan özelinde incelemektedir. Susan Strange, (Aktaran: Dura & Kılıçarslan, 2011), küresel üretim mekanizmasında dönüşümlerin yaşandığına ve dönüşümlerin ulus ötesi şirketler ile bağlantılı olduğuna dair dört hipotez ileri sürer. İlk hipoteze göre ulus ötesi şirketler, devletin kontrol yetkisini azaltmaktadır. İkinci hipotez, refah ve kalkınma sürecinde ulus ötesi şirketlerin aktif rol oynamadığına işaret eder. Üçüncü hipotez devletin yönetiminde olan işgücü ilişkilerinde ulus ötesi şirketlerin söz hakkına sahip olduğunu ifade eder. Son hipoteze göre ise ulus ötesi şirketler vergilerde sağlanan kolaylıklardan dolayı gelir toplayıcısı ve dağıtıcısı rolüne sahip olmaktadır. Hipotezlerden yola çıkarak Strange, ulus ötesi şirketlerin kademeli olarak devletin mali yönetim mekanizmasına paralel bir otorite oluşturduğunu öne sürer.

Dura ve Kılıçarslan’ın (2011) yaptığı sınıflandırmaya göre Susan Strange’in hipotezlerini destekleyerek ulus ötesi şirketlerin ulus devletin gücünü azalttığına dair görüş ileri sunan bazı teorisyenler Peter Taylor, Charles Tilly, Thomas Friedman, Daniel Yergin, Henry Bruner, John Ruggie, Barnet ve Müller, George Ball, Stephen Hymer ve Stephen Kobrin’dir. Bir grup teorisyen ise Neomerkantalistler olarak adlandırılmaktadır. Bu grupta yer alan Stephen Krasner, Eric Helleiner gibi yazarlar, Susan Strange’in aksine ulus ötesi şirketlerin ulus devletin gücünü azaltmadığını iddia etmektedir.

Tanrısever (2015)’e göre enerji stratejileri ve enerji piyasası arasındaki ilişki güç ilişkisinin ötesinde “enerji stratejilerini yerel enerji aktörlerininkilerle koordine etmek ve uluslararası enerji aktörleriyle iş birliği yapmak enerji diplomasisini daha etkin bir şekilde sürdürmek için önemlidir.” Strange’in bahsettiği ulus ötesi şirketlerin devletlerin gücünü azalttığı görüşünün arkasında göz ardı edilmemesi gereken bir diğer durumun Tanrısever’in (2015) bahsettiği enerji diplomasisi olgusunun küresel piyasadaki önemi

olduğu söylenebilir. Enerji piyasasında yer alan şirketler gibi aktörlerin enerji diplomasisindeki rolünün olması avantaj veya dezavantaj olarak yorumlanabilmektedir.

Türkmenistan özelinde Susan Strange'in ulus ötesi şirketler üzerine sunduğu hipotezlerin bir kısmının karşılık bulduğu söylenebilir. Türkmenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Malezya, İngiltere, Avusturya, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin Kanada, Rusya ve Almanya'nın şirketlerinin üretim paylaşımı yapan doğal gaz şirketleri olarak Türkmenistan'da yer aldığı bilinmektedir (Aktaran: Begenjov, 2018). Aşağıdaki tabloda Türkmenistan'ın doğal gaz anlaşması yaptığı ülkeler, anlaşmaların başlangıç ve bitiş yılı, anlaşmaların geçerlilik sürelerinin ne kadar olduğundan bahsedilmektedir. Bu şirketler, enerji piyasasında rol alırken enerji diplomasisini de etkilemektedir. İlk bölümde doğal gaz boru hatları siyaseti başlığında bahsedildiği gibi boru hatları iş birliğinin olduğu kadar çatışmanın da konusu olabilmektedir. Strange'in yabancı çok uluslu şirketler için söylediği kademeli olarak devletin mali yönetim mekanizmasına paralel bir otorite oluşturduğu görüşü, şirketlerin enerji diplomasisi kavramı içerisinde değerlendirildiğinde önem arz etmektedir. Tutarlı bir değerlendirme yapabilmek için bu tez çalışmasında şirketlerin ekonomi boyutundan da bahsedilecektir.

Tablo 9. Türkmenistan'da Faaliyette Bulunan Doğal Gaz Şirketleri

Şirket Adı	Ülke	Anlaşmanın Başladığı Yıl	Anlaşmanın Süresi	Anlaşmanın Bitiş Yılı
Petronas (Petrolian Nasional Berhad)	Malezya	1996	25	2021
Burren Energy (ENİ) ve Türkmennebit	İngiltere (İtalya)	1996	25	2032
Dragon Oil	Birleşik Arap Emirlikleri	1999	25	2024
Mitro International ve Türkmennebit	Avusturya	2000	25	2032
CNPC	Çin	2007	32	2039
Burried Hill Energy	Kanada	2007	25	2032
Itera	Rusya	2009	25	2024

Kaynak: (Aktaran: Begenjov, 2018) 'dan değiştirilerek alınmıştır.

Türkmenistan, 17,5 trilyon m³'lük rezervi ile Rusya, İran ve Katar'dan sonra dünyada en fazla doğal gaz rezervlerine sahip dördüncü ülkedir. Nitekim dünyadaki doğal

gaz rezervlerinin %9,3'üne sahip olan Türkmenistan, yetersiz altyapı şartları, teknoloji sorunları ve mali problemlerden dolayı dünyadaki doğal gaz üretimin %1,9'nu karşılamaktadır (Özcan, 2017). Tablo 9'da yer alan şirketlerin anlaşma sürelerinin 20 yıldan fazla olması uzun vadede işlenebilecek doğal gaz sahalarının olduğunu göstermektedir.

Türkmenistan dünyadaki en fazla doğal gaz rezervine sahip olan ülkeler arasında yer almaktayken, dünya doğal gaz talebinin sınırlı bir oranını karşılayabilmesi, ülkenin doğal gaz sektörüne daha fazla yatırım yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkmenistan'ın doğal gaz altyapısı Sovyetler Birliği'nden kalan bir sistem olduğu için bu altyapının yenilenmeye ihtiyacı olduğu görülmektedir. Türkmenistan'ın bu durum karşısında yaşadığı en temel sorun ise enerji alt yapı sistemini yenileyecek maddi imkân ve teknolojisinin sınırlı olmasıdır.

Türkmenistan'da doğal gaz üretimi 2007-2014 yılları arasında yaklaşık %90 oranında artmış, üretim yabancı şirketlerin dahilyle 69,3 milyar m³'e ulaşmıştır. Türkmenistan Enerji Bakanlığı'nın tahminlerine göre ülkenin doğal gaz üretimi 2030 senesinde 230 milyar m³'e ulaşacaktır (Aktaran: Özcan, 2017). Güncel verilere bakıldığında zaman Ocak 2020 dönemi için doğal gaz üretiminin 387 milyon m³ olduğu görülmektedir (TurkmenPortal, 2020).

Tablo 9'da görüldüğü gibi Türkmenistan 7 anlaşmaya ortak olmuştur. Bu tabloda Danimarka şirketi olan Maersk Oil şirketi ile 2002 imzalanan anlaşmadan bahsedilmemektedir. Maersk Oil tarafından ilk kuyu sondajı yapıldıktan sonra teknik arızalar yaşanmıştır. Ardından ikinci kuyu sondajında doğal kaynağa rastlanmadığı için ilk ortaklardan biri olan Hindistan anlaşmadan geri çekilmiş, Maersk Oil de anlaşmayı iptal etmiştir (Bohr, 2016, p. 73). Tabloda yer almayan bir diğer şirket ise Almanya'da yer alan DEA AG enerji şirkettir. DEA AG şirketi ile anlaşma 2009 senesinde imzalanmıştır (Turkmenistan.ru, 2010). Şirketin amacı, Hazar'da seçtiği bölüme bakarak Nabucco Projesi'nin adımlarını sağlamlaştırmaktır. Bu anlaşma ilk başta 6 senelik olarak imzalanmış eğer lisansı alınan alanda daha fazla doğal kaynak bulunursa anlaşmanın 25 senelik olarak revize edileceği belirtilmiş fakat 6 yıl sonra Türkmenistan anlaşmayı imzalamamıştır (Turkmenistan.ru, 2010). Anlaşma bittiği için bu tez çalışmasında değerlendirilmek üzere tabloya yazılmamıştır.

Tablo 9’da görüldüğü üzere Türkmenistan Çin Halk Cumhuriyeti (CNPC) ile Berdimuhammedov’ un göreve gelmesiyle en uzun süreli doğal gaz anlaşmasını imzalamıştır. Çin ile yapılan anlaşma sonrası Çin, %62 oranında doğal gaz ihracatı ile Türkmenistan’ın en büyük ihracat pazarı konumuna ulaşmıştır (Özcan, 2017). Uzun vadede yeni pazarların sisteme dahil olması ve Rusya ile ilişkilerin dalgalı seyri Çin’e verilen öncelikler konusunda sorun ortaya çıkarabilme potansiyeline sahiptir.

Bu bağlamda Neoklasik realizmin teorik çerçevesi içinde şu iddiada bulunulabilir: Devletin maddi güç kapasitesi dış politika davranışına her zaman doğrudan, net bir şekilde etki etmemektedir. Devletler benzer durumlarda iç değişkenlerin etkisi ile birbirlerinden farklı dış politika davranışları sergileyebilir. Buradaki temel motivasyon liderlerin maddi gücü yönlendirme ve mobilize etme yeteneğidir (Christensen, 1990). Türkmenistan özelinde liderin enerji güvenliği politikalarında doğrudan bir etkisi olduğu söylenebilir.

Çin Ulusal Petrol Şirketi’nin ülke için kritik bir paya sahip olmasındaki temel sebeplerden biri (CNPC, 1988) Çin merkezli olup dünyanın en büyük 3. petrol şirketi olmasıdır. 30’dan fazla ülkede petrol ve gaz varlıkları ve çıkarlarına sahip olarak, petrol ve gaz endüstrisi değer zincirini kapsayan operasyonlarla küresel petrol çemberinde aktif rol almaktadır. Çin Ulusal Petrol Şirketi, 17 Eylül 1988’de Petrol Endüstrisi Bakanlığı temelinde, esas olarak petrol ve gaz operasyonlarından sorumlu olarak kurulmuştur. Şirketin ülke ekonomisindeki yeri devlete ait ikinci büyük enerji şirketi olması ile önem kazanmaktadır.

1974 tarihinde kurulan ve 40’tan fazla ülkede faaliyet gösteren Petronas (*Petroliaam Nasional Berhad*) şirketi, Türkmenistan ile doğal gaz anlaşması imzalayan ilk şirkettir. Petronas şirketi sayesinde Türkmenistan’da denizden de doğal gaz kaynakları işlenmeye başlamıştır (Petronas, 1974). Türkmengaz ile Petronas arasında anlaşma senelik 5 milyar m³’lük doğal gaz satmak için 2011 yılında imzalanmıştır. Türkmengaz satın aldığı bu doğal gazı İran’a satmaktadır (Aktaran: Begenjov, 2018, p. 71). Türkmenistan için Petronas şirketinin önemi sadece enerji kaynaklarının işlenmesi ile bağlantılı değildir. Petronas şirketi, Türkmenistan’da yapılan birçok sosyal etkinliğe sponsor olmakta enerji kaynakları alanında uzman yetiştirilmesinde rol almakta ve

öğrenim gören öğrencilere ekonomik destek sağlamaktadır (<http://oilgas.gov.tm/blog/542>).

Tabloda bahsedilen 1994 yılında kurulmuş olan Burren Energy isimli İngiliz şirketi, Türkmenistan'da karadan petrol çıkarma hakkına sahip olan ilk yabancı şirkettir. İtalyan ENİ şirketinin Burren Energy'i satın alması ile bu şirket Türkmenistan'daki Nebitdağ petrol sahasında çalışmaya başlamıştır (ENİ, 2008). Sovyet zamanına dayanan ilk iş birliği Berdimuhammedov yönetime geçtikten sonra 2009 yılında ülkenin petrol endüstrisi için bir mutabakat zaptı imzalanması ile sürmüştür. Şirket 2032 yılına kadar imzalanan bu anlaşma sahanın %10'luk hissesini Türkmennebit'e devretmeyi de kabul etmiştir (ENİ, 2014).

2000 yılında kurulan Avusturya şirketi Mitro International, Hazar projesinde Türkmennebit ile çalışan tek yabancı yatırımcıdır (Aktaran: Begenjov, 2018, p. 75). Mitro International şirketi üretimin yanında bölge için teknik imkanları sağlarken ticaret ve pazarlama rolünü de üstlenmektedir. Taraflar arasında 25 yıllık uzun vadeli bir üretim paylaşım anlaşması imzalanmıştır. Mitro International şirketinin Hazar bölgesinde Türkmenistan kısmında yapmak istediği diğer çalışmalar için Türkmenistan Devlet başkanı Berdimuhammedov iş birliklerine açık olduğunu dile getirmiştir (<http://www.turkmenistan.ru/ru/node/5889>, 2012).

Tabloda yer alan bir diğer şirket Dragon Oil, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası desteğiyle Çeleken petrol ve doğal gaz sahasında çalışmak için 25 senelik bir anlaşma yapmıştır (EBRD, 2000). Birleşik Arap Emirlikleri şirketi olan Dragon Oil, Sovyetler zamanından kalma kuyuları 2000 yılı sonrası tamir etmeye başlamıştır. Berdimuhammedov döneminde ortaya konan iş birlikçi söylemler sayesinde bölgede 100'den fazla kuyu açıldığı görülmektedir (Parkhomchik, 2016). Anlaşmayı istediği zaman 10 yıl daha uzatma hakkı olan Dragon Oil şirketinin 2000'li yılların başında yaklaşık 7 bin varil üretim yaparken özel petrol rafinesi kurulması ve petrol yükleme terminalinin yeniden inşa edilmesi gibi teknik kolaylıkları sağlayan Berdimuhammedov hükümeti aracılığıyla 2018 yılına gelindiğinde üretimini 93 bin varile kadar çıkardığı görülmektedir (T.C Ticaret Bakanlığı, 2018).

Buried Hill Energy şirketi ile Türkmenistan arasındaki görüşmeler 2004 yılına dayanmaktadır. 2007 senesinde yeni Cumhurbaşkanı Berdimuhammedov olana kadar,

Türkmen Hükümeti ve Buried Hill Energy şirketi arasında petrol ve doğal gaz sahalarının geliştirilmesine dair görüşmeler yapılmış fakat net bir karar alınamamıştır (<https://www.turkmenistan.ru>, 2006). Berdimuhammedov göreve geldiği ilk sene Birleşmiş Milletler’ in bir oturumunda konuşma yapması için davet edilmiş ve öncesinde Kanada eski başbakanı ile görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme sonucu iş birliği konusunda karara varılmış, yaklaşık 200 milyon ton rezerv olduğu düşünülen hidrokarbon sahası için 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır (Aktaran: Begenjov, 2018, pp. 83-84).

Neoklasik realizm teorisyenlerinden olan Schweller’a (2004) göre, küçük devletler iç siyasi koşullarında yaşanan gelişmeler doğrultusunda dış politikada değişen ekonomi politik koşullara kısmen uyum sağlamaya çalışır. Küçük devletlerin eğer karmaşık bir iç politika süreci varsa devletin dış politika davranışlarını değiştiren, yönlendiren etken aynı zamanda aktarım kemeri olarak işlev gören değişken, “ara değişken” olarak kabul edilen siyasi karar alıcıdır (Dursun, 2018). Schweller’a (2004) göre, hükümet yapısı, toplum gibi değişkenler küçük devletlerin siyasi karar alıcıları için fırsatlar getirebilirken aynı zamanda siyasi karar alıcıyı ekonomik teşviklere neden olacak konularda “çekimser” bırakan sınırlamalar da getirebilir. Türkmenistan özelinde Berdimuhammedov hükümeti geldikten sonra bir önceki hükümete göre enerji alanındaki anlaşmaların artması durumunun Schweller’ın bahsettiği küçük devlet-siyasi karar alıcı-dış politika üçgeni arasındaki etkileşimi açıkladığı söylenebilir.

Türkmenistan’da faaliyette bulunan enerji şirketleri tablosunda bahsi geçen son şirket İgor Makarov tarafından Rusya’da kurulan İtera şirkettir. İtera Grup ve ortakları Hazar’ın Türkmen kısmında çalışmak için Berdimuhammedov Hükümeti ile görüşmeler yapmıştır (<https://www.turkmenistan.ru>, 2007). 2003 yılından itibaren bekletilen proje İtera şirketini zarara uğrattırırken bölgede diğer şirketler çalışmalarına devam etmektedir. Lukoil şirketi ile Berdimuhammedov arasında üç blok üzerine yapılması düşünülen anlaşmada ortak bir karara ulaşılamayınca İtera şirketi 2009 senesinde bu bloklardan birinde çalışmak istediğini söylemiştir. İtera 92 milyar m³ doğal gaz rezervinin olduğu alan için Türkmenistan ile 25 yıllık bir anlaşma imzalamıştır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2019). 2012 yılına kadar İtera hisselerini Rusya’nın ulusal şirketi olan Rosneft şirketine satmıştır (ROSNEFT, 2013).

Berdimuhammedov 2016 yılında milli petrol ve doğal gaz şirketi kurulması için bir kararname imzalamıştır. Kararname, Türkmenistan’da 2030 yılına kadar petrol ve doğal gaz endüstrisinin geliştirilmesi için imzalanmıştır. Türkmenistan’ın temel gelir kaynağı olan doğal gaz üretiminin, devlet kuruluşu olan “Türkmengaz” tarafından sağlanacağı ve Türkmengaz şirketinin hidrokarbon kaynaklarının arama, kullanma ve satılmasına yardımcı olacağı veya bu süreçlere doğrudan müdahil olacağı açıklanmıştır. Türkmenistan Cumhurbaşkanlığına bağlı Devlet Ajansı’nın Türkmengaz’da %90, Türkmen Gaz’ın %3, Türkmen Neft’in %2, Türkmen Başı petrol rafinerisinin ise %5 hisseyle yeni devlet şirketinde yer alacağı ifade edilmektedir (Özcan, 2017).

Susan Strange’in yabancı yatırımcı olan firmalar, şirketler için bahsettiği durumun Türkmenistan enerji sektörü için de geçerli olduğu görülmektedir. Strange’e göre (1992) devletler artık sadece diğer devletlerle değil, firmalar veya şirketlerle de pazarlık yapmak zorunda kalmaktadır. Şirketler için ise bu hem devletler hem de birbirleriyle pazarlık yapma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Şirketler ve devletler arasında gerçekleşen bu etkileşimi Susan Strange (1992) gözlemlediği vakalar üzerinden üç sebebe bağlamıştır. İlk sebep, şirketlerin teknolojik yeterlilik olarak birçok devletten daha fazla kaynağa sahip olmasıdır. İkinci sebep şirketlerin küresel sermaye kaynaklarına daha hızlı erişim sağlayabilmesi, üçüncü sebep ise bu şirketlerin Amerika, Avrupa, Japonya gibi büyük pazarlara erişim konusunda stratejik konumlarda olabilmeleridir.

Türkmenistan ilk yıllarda yabancı yatırımcılara doğal gaz ve petrol konusunda karadaki projeleri değil sadece riskli ve maliyetli deniz projelerini açmaktaydı (Pamir, 2021). Berdimuhammedov’un göreve gelmesiyle bu konuda istisna kararlar verdiği bilinmektedir. İtalyan ENI ile Nebit Dağ bölgesindeki sahalar, Bahtıyarlık doğal gaz sahası ve Çin’in CNPC şirketi ile imzalanan anlaşmaların bahsedilen deniz projeleri konusundaki politikaların istisnası olduğu görülmektedir (Raimondi, 2019). Türkmenistan doğal gaz piyasası incelendiğinde şirketlerin ülkenin ekonomik dengesinde stratejik rollere sahip olduğu söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında enerji şirketlerinin devletlerin dış politikasında aktif rol alabilmesinin temel sebebi stratejik ve uygulanabilir düzenlemeleri olan uluslararası bir enerji örgütünün eksikliğidir. Ünal’a göre (2021) International Energy Agency (IEA) bu eksikliği kapatma potansiyeline sahiptir. IEA, “stratejik ve daha sonra uyarlanabilir bir

uluslararası organizasyon olarak doğmuştur. Günümüzde IEA, sembolik ve uyarlanabilir bir organizasyona evrilmiş görünüyor ve enerji ile ilgili başka hiçbir uluslararası kuruluş hem stratejik hem de uyarlanabilir işlevleri birleştiren uluslararası bir kuruluş eksikliğini doldurma yeteneğine sahip değildir.” Çok uluslu şirketlerin, ulus devletlerin gücünü azalttığı yönündeki gözlemi uluslararası enerji örgütünün yeterince etkin olmayışı ile desteklenmektedir.

Bu bağlamda Pirani’ye göre (2020) Türkmenistan’ın doğal gaz üretiminde şirketler bazında genel bir durum değerlendirilmesi yapıldığında üç önemli aşama yaşandığı söylenebilir:

1. İlk olarak, yetkililer tarafından yayınlanan son rapora göre Kalkınış Doğal Gaz Sahası’nın yılda 30 milyar m³ üretim kapasitesine ulaşıldığı bilinmektedir. Kalkınış doğal gaz sahasının önemli olma nedeni ise şu şekilde özetlenebilir: Berdimuhammedov döneminde keşfedilen bu saha, Türkmenistan’da yer alan en büyük doğal gaz sahası iken, dünyada yer alan ikinci büyük doğal gaz sahasıdır (Pamir, 2021).
2. İkinci aşama ise, Çin’in ikinci büyük enerji şirketi olan CNPC’nin üretimi hızla artmaktadır. CNPC’nin artan üretimi sayesinde 2017’den bu yana Türkmenistan’ın toplam üretiminin dörtte birinden fazlasını Kalkınış doğal gaz sahası oluşturmaktadır. CNPC şirketinin, Türkmenistan için stratejik doğal gaz sahalarından biri olan Kalkınış doğal gaz sahasında alt yapı geliştirme sorumluluğunu üstlenmesi, durumun ekonomik boyutunun yanında siyasi boyutunun da olabileceğini düşündürmektedir.
3. Üçüncü güncel aşama ise, Türkmenistan’ın en büyük enerji şirketi olan Türkmengaz açısından üretim üzerinde bazı kısıtlamaların ortaya çıkmasıdır. Bu durum Türkmengaz ve ortaklarının altyapı eksikliklerinden kaynaklanmakta ve Türkmengaz’ın genel olarak iç talebi karşılamaya yönelik üretim yapma anlayışından etkilenmektedir (Pirani, 2019, 5).

Berdimuhammedov hükümetinin bir önceki Cumhurbaşkanı Niyazov’un kabul ettiği “daimî tarafsızlık” statüsünü devam ettirmekle birlikte “açık kapılar” adlı stratejiyi uygulayarak dış politikada aktif rol almaya çalıştığı görülmektedir (Özcan, 2017, p. 217). Bu stratejinin dış politikadaki yansımaları Niyazov sonrası doğal gaz üretim ve tüketim

verileri üzerinden de gözlemlenebilmektedir. Ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin büyük bir bölümünün doğal gaz ticareti ile bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz üretimi (Milyar m³)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Türkmenistan	40.1	56.3	59.0	59.0	63.5	65.9	63.2	58.7	61.5	63.2	59.0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2021.

Türkmenistan’da Berdimuhammedov’un 2007 sonrasında Cumhurbaşkanı olmasıyla yeni dönem enerji politikalarının uygulanmaya başladığı görülmektedir. İsmayilov ve Budak’a göre (2014) Türkmenistan’da Berdimuhammedov’un izlediği enerji politikası; sahip olduğu enerji kaynaklarını sadece Rusya üzerinden değil, dünya enerji piyasasında birçok ülkeye doğrudan ulaştırmak şeklinde olmuştur. 2009 yılında Türkmenistan ve Rusya arasında yaşanan doğal gaz ihracatı sorunu nedeniyle Berdimuhammedov yönetimi, yeni boru hatları projeleri tasarlamaya başlamıştır. Bu yeni boru hattı siyasetinin bir sonucu olarak Türkmenistan dünyanın en uzun boru hattı olarak kabul edilen Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattını inşa etmiş, ardından 2010 yılında İran’a ikinci bir boru hattını çekmiştir (İsmayilov & Budak, 2014).

Schweller’in (1994) gözlemleri iç siyasi yapıda “tatmin olunmayan” bir durum olması halinde, küçük ve ekonomik bakımdan zayıf devletlerin güvenlik ihtiyacından ziyade menfaat/çıkar/kâr unsurları ile motive olduklarına ve bu durumun çıktısı olarak dış politikada yükselen revizyonist devletlerin peşinden gidebildiklerine işaret etmektedir. Türkmenistan için bu durum değerlendirildiğinde Çin ve Rusya bağlamında izlenen boru hatları siyasetinde Schweller’in teorik yaklaşımının açıklayıcı olduğu söylenebilir. Yukarıda bahsedilen İran ve Türkmenistan arasındaki doğal gaz münasebetleri ise Schweller’in (1994) bahsettiği küçük ve zayıf devletlerin çıkarları doğrultusunda dış politikada ortaya çıkabilecek muhtemel bir tehdidi yatıştırma politikası olarak değerlendirilebilir.

Doğal gaz üretim verilerine bakıldığında Türkmenistan’ın doğal gaz üretiminin 2010-2015 seneleri arasında arttığı görülmektedir. 2016 yılındaki doğal gaz üretimindeki düşüşün temel sebebinin ise Rus şirketi Gazprom’un Türkmen gazını almayı bırakması olduğu bilinmektedir. 2017 yılında ise İran’ın Türkmenistan’a olan doğal gazı borcunu

ödememesi sonucu Türkmenistan tarafından Tahran'a doğal gaz satışının durdurulması ile üretimin düştüğü görülmektedir. Dış piyasadaki talep artışına göre Türkmenistan ekonomisini şekillendiren doğal gaz sahalarının üretim miktarları da artmaktadır.

Tablo 11. Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz tüketim (Milyar m³)

Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Türkmenistan	18.3	20.7	22.9	19.3	20.0	25.4	25.1	24.8	28.4	31.5	31.3

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy 2021.

Türkmenistan'ın doğal gaz tüketimi Tablo 11'de görüldüğü gibi diğer verilerden bağımsız şekilde düzenli artış göstermektedir. Tüketimdeki yükselişin temel sebebi nüfus artışı ve doğal gazın sanayi alanında kullanımının yaygınlaşmasıdır. Bu nedenle Berdimuhammedov hükümeti, sanayileşme projelerini desteklemekte ve doğal gazın enerji ihtiyacının yanı sıra, plastik üretimi gibi çeşitli alanlarda değerlendirilmesini istemektedir (Aktaran: Begenjov, 2018). Türkmenistan doğal gaz üretim-tüketim tablolarındaki değişimlerin sebeplerinden biri 2016 yılına kadar İran'a doğal gaz ihraç eden Türkmenistan'ın İran'a olan ihracatını azaltmaya başlaması ve 2018 yılına gelindiğinde bu ihracatın sıfıra yaklaşmasıdır.

Türkmenistan 2017 yılına kadar Azerbaycan'a doğal gaz ihracatı yapmamaktaydı. 2017 yılından itibaren Türkmenistan ve Azerbaycan arasında 1 milyar m³ doğal gaz satışına başlanmıştır. Türkmenistan'ın 2011 yılından başlayarak Kazakistan'a doğal gaz ihracatı, 2014 yılında küçük bir artışla devam etmekte, 2012 yılında ara vermekte ve 2018 yılında 1,5 milyar m³'e ulaşmaktadır (Vepayev & Deniz, 2020).

Bahsedilen sayısal veriler ve iş birlikleri üzerinden şu sonuca ulaşılmaktadır: Türkmenistan ekonomisi ve enerji politikaları birden fazla denge unsuruna bağlıdır. Türkmenistan'ın diğer ülkeler ile olan enerji diplomasisi için dikkat edilmesi gereken nokta ise; Türkmenistan'da ülke içerisinde siyasi bir kriz yaşanma ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerektiği ve Türkmenistan'nın enerji gelirlerine bağımlı, hassas bir ülke konumunda olduğudur (Pirani, 2020, p. 41).

2.3. SONUÇ

Strange, küresel ekonomik yapısal güç yaklaşımında toprak, emek, sermaye, teknoloji unsurlarına ek olarak enerjinin beşinci üretim faktörü olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde, iki ana başlık üzerinde durulmuştur. İlk olarak Susan Strange'in enerji yapısı yaklaşımı ile Türkmenistan'ın doğal gaz sektörü arasındaki bağlantı değerlendirilmiştir. Bu bağlamda şirketlerin devletlerin yönetimindeki rolü üzerinden bir tartışma gerçekleştirilmiştir. İkinci ana başlık olarak ise Türkmenistan'daki yabancı doğal gaz yatırım şirketleri ele alınmıştır. Türkmenistan her ne kadar güçlü ve merkeziyetçi bir siyasi sisteme ve kamu sektörünün sıkı kontrolünde bir ekonomiye sahip olsa da uluslararası enerji şirketlerinin ülkenin enerji politikaları üzerinde belirleyici olduğu görülmektedir.

Strange'in yaklaşımına paralel olarak Berdimuhammedov döneminde Türkmenistan'da uluslararası enerji şirketleri ve bu şirketlerin stratejilerinin yönetim mekanizmasının bir parçası haline geldiği görülmektedir. CNPC'nin Çin'in ulusal enerji şirketi olması, Çin devletinin uzun vadeli planları, politikaları ve stratejilerinin de Türkmenistan'ın enerji politikaları üzerinde belirleyici olabileceği anlamına gelmektedir. Çin'in Türkmenistan üzerindeki bu artan etkisini “hegemonya” olarak değerlendiren çalışmalar bulunmaktadır (Çakan, 2022).

Türkmenistan ekonomisinde enerji piyasasının merkezi konumda olması şirketlerin devlet mekanizmasına dahil olması ve enerji politikalarının belirlenmesinde etkili olmaları argümanını kuvvetlendirmektedir. Türkmenistan'ın anlaşmalarda tek şirkete bağımlı kalmaması, çok boyutlu ve çok vektörlü, taraflı olmayan dış politikanın bir parçası olarak düşünülebilir. Şirketler ve devletin şirketlerle ilişkisi, ulusal çıkarların dış politikaya yansıtılmasında bir bağlantı unsuru olarak görülebilir.

Türkmenistan, enerji ve enerji kaynaklarına yönelik dış politikasında 2011 yılından itibaren daha çok ulusal çıkarlarını ve hedeflerini destekleyen ülke ve şirketlerle anlaşmalar ve imtiyazlı anlaşmalar imzalama eğiliminde olmuştur. Bunun örneklerinden ilki Petronas ve Türkmengaz arasında imzalanan anlaşmadır. Türkmengaz satın aldığı doğal gazı İran'a satmaktadır. 2011 yılından başlayarak Kazakistan'a doğal gaz ihracatı yapılması da bu duruma örnek verilebilir. Türkmenistan ve Çin arasında 2008 yılında

imzalanan anlaşmaların etkisinin artması da iktisadi büyümenin en fazla olduğu yılın 2011 olmasında etkili olmuştur.

Bölüm içerisindeki araştırma ve tartışmalar sonucu Türkmenistan enerji piyasasında Berdimuhammedov'un 2007'de yönetime geçmesiyle şirketlerin öneminin ve görünürlüğüne arttığı söylenebilir. Türkmenistan doğal gaz sektörü için ulaşılabilecek bir diğer sonuç ise özel sektörün rolünün kamu sektörüne göre daha aktif olduğudur. Bu durumun sebebi ise Türkmenistan'nın hem ekonomik anlamda hem de alt yapı ve teknoloji yönünde yeterli kapasitede olmamasıdır.

Schweller'in devlet zoolojisi kuramına göre bölüm içerisindeki ekonomi tabloları ve analizleri çerçevesinde Türkmenistan'ı değerlendirdiğimizde Türkmenistan'ın “kuzu” devlet grubuna dahil olduğu görülmektedir. Türkmenistan ekonomik bakımdan tamamen kendi kendine yetebilen bir devlet değildir. Altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Bu altyapı eksiklikleri dolayısıyla Türkmenistan hükümeti güçlü devletlerin “peşine takılma” stratejisi ile ekonomik anlamda dengeli bir çıkar politikası kurma eğilimindedir. Diğer “kuzu” devlet gruplarından farkı ise Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü olduğu için tehdit ve risk faktörü etki olarak daha düşük seviyedir.

Türkmenistan'ın bu bölümde ekonomik verileri incelendiğinde Schweller'in devlet zoolojisi tipolojisinde zayıf ve statükocu devlet grubuna dahil olduğu görülmektedir. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde ise enerji güvenliği politikalarında Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık statüsü ve diğer devletler ile olan etkileşimi üzerinden Schweller'in devlet zoolojisi tipolojisinde Türkmenistan'ın “kuzu” grubunda olup olmadığının sağlaması yapılmaya çalışılacaktır.

3. BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Tez çalışmasının bu son bölümünde ilk olarak Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünün tanımlaması yapılacak ve sonrasında bu statünün dış politika kararlarındaki yeri incelenecektir. İkinci olarak ise Türkmenistan'ın enerji güvenliğinde Rusya'nın yerine değinilecektir. Bu çerçevede Rusya ve Türkmenistan'ı doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği düşünülen beş gelişme değerlendirilecektir. Son başlıkta ise Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikalarında Çin'in nasıl bir konumda olduğundan bahsedilecektir.

3.1. TÜRKMENİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE DAİMÎ TARAFSIZLIK STATÜSÜ

Tarafsızlık kavramı, uluslararası hukuk literatüründe geçici tarafsızlık (*occasional neutrality*) ve daimî tarafsızlık (*permanent neutrality*) olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır (Alsan, 1951). Geçici tarafsızlık statüsüne göre, bir devletin bu statüde değerlendirilebilmesi için ön şart olarak mevcut bir savaşın varlığına ihtiyaç vardır (Bindschedler, 1982). Savaş devam ederken bir devletin başka bir devlet ya da devletler ile ittifak olmayacağı, yansız kalacağını beyan etmesi geçici nitelikteki bir tarafsızlıktır. Bu statünün temel mantığı devletin savaş durumunda ne yapmak istediğine dair siyasi iradesidir. Bu statüde bir devlet isterse tarafsızlık durumundan vazgeçebilir (Doğan, 2008).

Daimî tarafsızlıkta ise temel olan düşünce tarafsızlık politikası izleyecek olan devletin başka devletler tarafından ülke bütünlüğünün, siyasi güvenliğinin teminat altına alınmasına karşılık meşru müdafaa durumu dışında savaş ve ittifaklara girme durumundan vazgeçmesidir (Terzioğlu, 1999). Bu statü geçici tarafsızlık statüsünden farkı, sadece devletin siyasi iradesi ile değil ilgili devletlerin ortak kararı ile bir antlaşmaya varılmasıdır (Pazarcı, 1993). Devletler antlaşmaya varırken birden çok alanı bu antlaşmanın konusu olarak belirleyebilir. Jeopolitik konumu birden fazla devlet için çıkar çatışmasına neden olan devletler bu statüye dahil edilmek istenebilir. Erol'a (2001) göre bir devletin, ilgili devletler tarafından daimî tarafsızlık statüsüne dahil edilmesi

statüyü alacak devlet üzerinde rekabet ve çatışmanın var olduğunu, ilgili devletlerin bu devletin akıbeti konusunda anlaşılmadıklarını göstermektedir.

“Türkmenistan’ın Mimarlığında Uluslararası Barış ve Güven Yılı Şekillenmekte” başlıklı analiz raporuna göre (Çelik, 2021) Birleşmiş Milletler gözetiminde Türkmenistan’ın girişimleriyle 2021 yılı “Uluslararası Barış ve Güven Yılı” ilan edilmiştir. “Uluslararası Barış ve Güven Yılı”nın tasarlayıcısı olan Türkmenistan, Sovyetler Birliği’nden bağımsızlığını ilan ettikten sonra daimî tarafsızlık statüsü ile bölgenin istikrar sahasını oluştururken aynı zamanda küresel jeopolitik gelişmeler için barışçıl bir strateji ile katkı sunmaya çalışmıştır. Türkmenistan’ın daimî tarafsızlık statüsünün temel amacı küresel ve bölgesel gelişmelere kayıtsız kalma durumunu değil, ittifaklardan uzak durarak bu bölgenin bir rekabet sahasına dönmesini engelleme çabasını içermektedir. Soğuk Savaş sonrası çok taraflı sistemde devletlerin taraf olmaya zorlanması küresel ve bölgesel istikrarı aynı zamanda barış ve güvenliği tehdit edici bir unsur haline gelmiştir. Türkmenistan bu durumu dikkate alarak tarafsızlık statüsü ile iş birliği temelli, onarıcı, aktif tarafsızlık diplomasisi izleyen tek devlet olmuştur.

"Daimî Tarafsızlık" statüsü Türkmenistan dış politikasına dair belirli hak ve yükümlülükleri de beraberinde getirmiş ve bu statü 27 Aralık 1995 yılında "Türkmenistan Anayasal Düzeninin Temelleri" başlığı adı altında anayasal olarak hükme bağlanmıştır. Daimî tarafsızlık statüsünün getirdiği hak ve yükümlülükler üç temel başlık altında toplanabilir; beşerî hak ve yükümlülükler, siyasi hak ve yükümlülükler, ekonomik hak ve yükümlülükler (Terzioğlu, 1999). Bahsedilecek olan yükümlülükler (Terzioğlu, 1999) ve (Erol, 2001) çalışmalarından derlenmiştir.

Daimî tarafsızlık statüsü Türkmenistan’a siyasi alanda hak ve yükümlülükler getirmiştir. Türkmenistan, olağan bir devletin sahip olduğu vazgeçilmez hakları koruyarak daimî tarafsızlığını gönüllü olarak destekleyerek ilan etmektedir (Terzioğlu, 1999). Bu madde ile daimî tarafsızlık statüsünün bir devletin desteklemesinin gönüllülük esasını da içermesi gerektiğinden bahsedilmektedir. Türkmenistan’ın daimî tarafsızlık statüsü, siyasi istikrarının sağlanması ve barışın güçlendirilmesinin başlangıç adımıdır. Bölgesel ve küresel sistemde devletlerin dostluk ve karşılıklı çıkar ilişkilerinin gelişmesi için iç ve dış siyasetinin temelidir (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı). Türkmenistan’ın ve küresel sistemde iç ve dış güvenliğin sağlanması ve sistemin çıkarı için daimî

tarafsızlık statüsünün öneminden bahsedilmektedir. Daimî tarafsızlık statüsü, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Şartı'nın öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmesi konusunda ve amaçlarına ulaşabilmesi için her türlü desteği sağlar. Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararların üstünlüğünü kabul eder (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022). Daimî tarafsızlık statüsü kabul edilirken her durumda Birleşmiş Milletler kararlarının öncelikli olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Türkmenistan, hiçbir askeri ittifaka; kolektif sorumluluğunu gerektiren devletlerarası bloklara dahil olamaz. Daimî tarafsızlık statüsünün sonucunda Türkmenistan askeri ittifaklara dahil olamayacağı belirtilmiştir. Türkmenistan'ın dış politika stratejileri başka bir devletin çıkarlarını sınırlandırmaz, devletlerin güvenlikleri için tehlike teşkil etmez (Erol, 2001). Daimî tarafsızlık statüsü ile hem Türkmenistan'ın dış politika güvenliği hem de diğer devletlerin Türkmenistan ile bağlantılı oluşabilecek güvenlik sorunlarının önüne geçilmiştir.

Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsü ile meşru müdafaa hakkının dışında herhangi bir savaş veya askeri çatışma başlatamaz. Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsü ile çatışmaya neden olacak devletlerarası hiçbir diplomatik faaliyette bulunmayacağını taahhüt eder. Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü askeri alanda yardım isteyebileceği konuları da sınırlamıştır (Terzioğlu, 1999). Türkmenistan askeri bir saldırıya maruz kalması durumunda diğer devletlere veya Birleşmiş Milletler Teşkilatından yardım talebinde bulunma hakkına sahiptir. Askeri alanda bir diğer sınırlandırılması ise ordu teşkilatlanması konusundadır. Türkmenistan, biyolojik ve kitle imha silahlarının diğer türlerini üretmez ve ülke sınırları içerisinde bulunduramaz. Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsü sebebiyle bir başka devletin askeri üslerini toprak sınırları içerisinde durduramaz (Erol, 2001). Türkmenistan ulusal güvenliğini korumak için belirlenen silahlanma hacmini aşmadan silahlı kuvvetler oluşturabilir.

Daimî tarafsızlık statüsü Türkmenistan'a belirli ekonomik hak ve yükümlülükleri beraberinde getirmiştir. Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünü devam ettirebilmek için diğer ülkelerle ekonomik alanlarda ilişkilerde bulunmasını gerektirmektedir. Dünya toplumunun iktisadi sorunların çözümünde destek olur. Türkmenistan'ın iletişim, ulaşım ve iktisadi sistemini uluslararası standartlara uygun olacak bir şekilde entegrasyonu sağlanacağından bahsedilmektedir (Erol, 2001).

Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünü onaylayan devletler, Türkmenistan'ın teknik yardıma ihtiyacı olduğu durumda bağımlı olarak kalmamasını sağlamakla yükümlüdür. Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünün getirdiği yükümlülükler doğrultusunda ekonomik anlamda bağımsızlığını sağlayabilmesi için belirli ölçüde garantör devletler sorumludur.

Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsü ile asker, ekonomik alanda hak ve yükümlülükleri barındırdığı gibi beşerî hak ve yükümlülükleri de vardır. Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü insan haklarını koruyan uluslararası hukuk belgelerine katılmasına engel değildir (Erol, 2001). Beşerî bir durum olarak herhangi bir doğal afet, salgın sonucunda zarar gören ülkelere yardım etmeli ve yardım etmek isteyen ülkeleri desteklemelidir. Türkmenistan küresel veya bölgesel beşerî kurumlar ile hareket etme konusunda yükümlüdür (Terzioğlu, 1999). İnsanların demokratik hak ve özgürlüklerini kabul etmeli ve gerekli durumda siyasi, iktisadi destekte bulunur. İnsan hakları konusundaki yapılan uluslararası toplantılara sürekli katılmalı ve anlaşma ve sözleşmelere uyum sağlamalıdır. İnsan hakları konusunda iç hukukunu uluslararası hukuku benimseyerek geliştirmesi gerekmektedir.

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı'ndaki resmî açıklamada daimî tarafsızlık statüsü şu şekilde ifade edilmektedir “Türkmenistan dış politikası, iç politikanın mantıklı bir uzantısıdır ve Birleşmiş Milletler tarafından tanınan uluslararası kalıcı tarafsızlık yasal statüsü tarafından belirlenir” (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı). Türkmenistan'ının dış politikasının hedefleri ülkenin Dışişleri Bakanlığı sayfasında şu şekilde sıralanmaktadır;

- Türkmenistan'ın devlet egemenliğinin korunması ve güçlendirilmesi, uluslararası sistemdeki rolünün ve öneminin artırılması,
- Devletin iç gelişimi için elverişli dış politik koşulların yaratılması,
- Diplomatik temasların uluslararası uygulamasında mevcut olan her türlü şekilde Türkmenistan'ın ulusal çıkarlarının desteklenmesi ve uygulanması,
- Siyasi, diplomatik yollarla Türkmenistan'ın güvenliğinin sağlanması,
- Eşitlik ve karşılıklı saygı temelinde tüm uluslararası ortaklarla karşılıklı olarak yararlı yapıcı iş birliğinin geliştirilmesi,
- Türkmenistan'ın dış politika eylemlerinin uluslararası hukuka ve BM Şartı'na tam uyumunun sağlanması (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı).

Türkmenistan'ın dış politikadaki hedefleri belirlenirken daimî tarafsızlık statüsüne aykırı olmayacak şekilde düzenlendiği vurgusu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan Türkmenistan'ın dış politikadaki daimi tarafsızlık statüsü, dış ticarete Rusya'nın ve Berdimuhammedov döneminde ise Çin'in artan ağırlığı nedeniyle sıklıkla sorgulanan bir konu haline gelmiştir. Bu bölümde Türkmenistan'ın enerji güvenliğinde Rusya'nın yeri seçilen örnek olaylar üzerinden analiz edilecek ve buradan hareketle Çin'in artan etkisinin ardında yatan sebeplere yönelik çıkarımlar yapılacaktır.

3.2. TÜRKMENİSTAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE RUSYA'NIN YERİ

Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikasında Rusya'nın yerini anlayabilmek için Rus dış politikasının “dönüm noktaları” olarak nitelenebilecek olaylar bu başlık altında ele alınmaktadır. Seçilen gelişmelerin Rus dış politikasındaki yerine kısaca değindikten sonra nihai değerlendirmede bu olayların Türkmenistan ve Rusya ilişkisinde ne anlama geldiğinden bahsedilecektir. Rusya'nın dış politikasında etkisi olduğu düşünülen gelişmelerin kronolojik sıralaması şu şekildedir;

1. 2003- Yukos hadisesi,
2. 2013- Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna ile ilişkileri,
3. 2015- Suriye iç savaşının ortaya çıkışı,
4. 2019- Kazakistan Janaözen halk protestosu,
5. 2022- Rusya'nın Ukrayna'yı işgali.

3.2.1. 2003 Yukos Davası

2003'te Rusya enerji piyasasında kritik bir olay meydana gelmiştir. Bu olay ve etkilerinin günümüze kadar devam ettiği düşünülmektedir. 2003 yılında Putin tarafından Rus milyarder Mikhail Khodorkovsky'nin vergi kaçırıldığı iddia edilmiş ve Khodorkovsky tutuklanmıştır. Yukos Petroller grubundaki Khodorkovsky'nin hisselerinin dondurulmasına ve Yukos şirketinin devlet kontrolü altına alınmasına karar verilmiştir (Engdahl, 2012). Khodorkovsky'nin tutuklandığı sırada Yukos, Rusya'nın en büyük

petrol üretme-arıtma grubu olan Sibneft'i bünyesine dahil etmek için çeşitli girişimlerde bulunmaya başlamıştır. 30 Kasım 1999 tarihinde John D. Rockefeller tarafından kurulan Exxon-Mobil'den sonra 19,5 milyar varil petrol ve gaz rezerviyle Yukos-Sibneft girişimi dünyanın ikinci büyük petrol ve gaz rezervine sahip girişimidir (Engdahl, 2012).

Dolandırıcılık ve vergi kaçakçılığından yargılandığı davada Khodorkovsky 2003'te suçlu bulunarak 10 yıl hapis cezası almıştır. Yukos'un eski hissedarları ise 50 milyar dolar tazminat cezası almışlardır (BBC News, 2014). Putin 2013 yılında imzaladığı özel af kararnamesiyle Khodorkovsky'i hapisten çıkarmıştır. Yukos, bu süreçte iflas etmiş ve hisselerinin büyük bir kısmını Rusya devletine ait olan Rosneft şirketi satın almıştır (BBC News, 2014). 2020 Şubat ayında Yukos'un eski hissedarlarına 50 milyar dolar tazminat ödemeye mahkûm eden 2014 tarihli kararı Rusya Adalet Bakanlığı, Hollanda Yüksek Mahkemesi'ne taşımıştır. Hollanda Yüksek Mahkemesi 2014 tarihli kararı iptal ettiğini açıkladı (Sputnik News, 2021).

Sonuç olarak devlet eliyle Rusya'nın en önemli özel sektör enerji firmalarından biri batırılmış ve hisseleri devlet tarafından devralınmıştır. Yukos olayına dair birçok iddia ortaya koyulmasına karşın Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yukos davasının sebeplerini şu şekilde değerlendirmektedir (Şahin, 2006);

1. Rusya, yeraltı kaynaklarını devlet öncülüğünde bir yönetme aracı olarak kullanmak istemektedir.
2. Yukos'un en büyük hissedarı ve yöneticisi olan Khodorkovsky siyasi faaliyetler içine girmiştir ve bu durum, Rusya için ülkenin dış ve iç politikasını etkileyecek bir konumda olduğu için rahatsızlık duyulmaktadır.
3. Yukos'un Sibneft ile birleşmesi hem enerji piyasası için hem de siyasi risk olarak görülmektedir.
4. ABD firmalarının Yukos hisselerine dahil olması Rusya tarafından istenmemektedir.

Yukos olayında gelinen son nokta eski hissedarlara verilen tazminat ödeme kararı durdurulmuştur. Yukos olayı şu an da birçok ülkenin dahil olduğu uluslararası bir sorun olarak devam etmektedir. Vatansever'e (2010) göre Rusya'nın enerji piyasasında yaşadığı Yukos davası ve benzeri sorunların temeli; Sovyetler Birliği zamanından kalmış hiyerarşik yapılanma, finansal aksaklıklar, 90'lı yıllarda enerji piyasasında olan fiyat düşüşlerinin miras bıraktığı ağır ilerleyen yapının bir mirasıdır.

3.2.2. Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna ile ilişkileri

2008 yılında Güney Osetya Krizi'nin Rusya ile Gürcistan arasında savaşa dönüşmesiyle uluslararası arenada beklenmedik bir sürece girilmek zorunda kalındı. Bu savaş, Rusya'nın Soğuk Savaşın bitiminden sonra bir ülkeye yönelik ilk müdahalesiydi. Rusya-Gürcistan savaşı sırasında müdahale etme sorumluluğu Birleşmiş Milletlere (BM) ait olmasına rağmen, BM etkili bir politika izleme konusunda yetersiz kaldı. Rusya'nın Güvenlik Konseyi'ndeki veto oyu BM'nin 1992'den beri Rusya-Gürcistan arasındaki sorunlar karşısında yetkisini sınırlamaktaydı.

1992-2008 aralığında Güney Osetya ve Abhazya meselelerinde bir ilerlemenin olmaması BM'nin süreçte pasif bir rolü olduğu savını güçlendirmektedir (Erkan, 2016). Güney Osetya ve Abhazya, bağımsızlıklarının tanınması için Rus parlamentosundan talepte bulunmuşlardır. Talebe karşı herhangi bir ılımlı yaklaşım olmamıştır. 2008 yılında nisan ve mayıs ayına gelindiğinde Gürcistan'daki yetkililer, resmi olarak iki ülkenin savaşın eşiğine geldiğini kamuoyuyla paylaşmıştır (Karabulut, 2011). 7 Ağustos 2008'de Gürcü kuvvetlerinin Güney Osetya'nın başkentini bombalamaya başlamasıyla Rusya, karşı saldırıya geçmiştir (Karabulut, 2011). Üç gün süren çatışmalar sonucunda Rus kuvvetleri, Gürcistan askeri birliklerini Güney Osetya'dan çıkmaya zorlamış ve Gürcistan için jeopolitik bir önemi olan Gori'yi ele geçirmiştir (Treisman, 2011). Beş Gün Savaşı olarak da adlandırılan Rusya-Gürcistan savaşı uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirildiğinde, savaşın iki ülke için de herhangi bir hukuki dayanağı bulunmamaktadır (Karabulut, 2011).

2013 yılına gelindiğinde ise Kiyev'de yaşanan protestolar ile Ukrayna Krizi ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Ukrayna Krizi'nin ortaya çıkışı ise Devlet başkanı V. Yanukoviç'in Vilnius Zirvesi'nde Avrupa Birliği ile imzalayacağı düşünülen Ortak anlaşmasından geri çekildiğini duyurması ile olmuştur (Traynor, 2013). Bu karardan sonra ufak çaplı protestolar başlamasına karşın üçüncü güne gelindiğinde Özgürlük Meydanı'nda 100.000 kişinin bir araya gelerek kararı protesto etmeye başladığı görülmüştür (Staff, 2014). Yanukoviç hükümeti protestoları dindirmek için bu kararın nedenlerini açıklarken bu durumun Avrupa Birliği'nden kopmak anlamına gelmediğinden de bahsetmesine rağmen kitleleri kontrol edememiştir.

Ukrayna’da protestoların büyümesiyle Avrupa Birliği, Rusya’nın Yanukoviç hükümetini ekonomik baskı aldığına dair suçlayıcı açıklamalar yapmış; Rusya hükümeti ise bu iddiaları kabul etmeyerek asıl Avrupa Birliği’nin Yanukoviç hükümetine şantaj ile zorla anlaşma imzalattığını söylemiştir (BBC News, 2013). Putin bu suçlamalar doğrultusunda Ukrayna’ya ithalat sınırlandırması getirmiş ve gümrük vergilerini yükselterek Avrupa Birliği ve Ukrayna hükümetini birbirinden uzaklaştırmaya çalışmıştır (Alım, 2020). Muhalefet Yanukoviç hükümetine yaptırım uygulaması için Batı’ya çağrı yaparken Yanukoviç hükümeti sayısı 800.000 kişiye ulaşan protestoculara şiddet içeren müdahalelerde bulunmuş ve birçok sivil insanın hayatını kaybetmesi ile durumlar daha da gerilmiştir (Aslund, 2015).

Yanukoviç hükümeti Aralık 2013 tarihine gelindiğinde Avrupa Birliği’nden uzaklaşırken Rusya ile 15 milyar dolarlık tahvil alımı anlaşması imzalamış ve doğal gaz fiyatlandırmasında %30 civarında bir indirim elde etmiştir (Russia Today, 2013). Ukrayna’da yaşanan krizin üzerinden 1 sene geçmesine rağmen protestolar ve Yanukoviç hükümetinin şiddet olaylarının devam etmesine karşın Avrupa Birliği ve ABD çeşitli yaptırımlar uygulayacağını açıklamıştır. Sembolik yaptırımlar uygulanırken Yanukoviç hükümetinin muhalefet ile yaptığı görüşmelerde bazı kararlar almasına rağmen anlaşmalar kalabalık tarafından yeterli bulunmamıştır. 21 Şubat 2014 mutabıkından sonra Yanukoviç Ukrayna Meclisi tarafından azledilmiş ve Rusya bu süreci aşırı sağ partinin ülkeyi ele geçirmesi olarak yorumlamıştır (Alım, 2020).

Yanukoviç hükümetinin azlinden sonra Rusya, 16 Mart 2014’te bir referandum ile Kırım’ı ilhak edip ülke sınırlarına dahil etmiştir (Official Internet Resources of the President of Russia, 2014). Ukrayna ile olan ilişkiler 2022 yılında Rusya’nın Ukrayna üzerine saldırısı ve ülkeyi topyekûn işgal girişimi ile devam etmiştir. Bu durumdan ilerleyen paragraflarda bahsedilecektir.

3.2.3. 2015 Suriye İç Savaşı

Rusya, Ukrayna Krizi ve Kırım’ın ilhakından sonra politikasını Suriye’ye yönlendirmiştir. 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci Mart 2011’e gelindiğinde Suriye’ye sıçramış ve ülkede iç savaş başlamıştır. Suriye’de Esad rejimine karşı halk,

özgürlük ve demokrasi protestoları başlatmış, yönetimin şiddete başvurarak protestoları bastırmaya çalışması ülkeyi bölgesel ve küresel güçlerin de dahil olacağı bir krize sürüklemiştir (Talukdar, 2016). 2015'te Rusya, Suriye'nin talebi üzerine Suriye'deki iç karışıklığa müdahale kararı almıştır. Rusya'nın Suriye müdahalesinin Soğuk Savaş sonrasında yaşanan ülke sınırları dışındaki ilk büyük askeri müdahale olduğu görülmektedir (Quinn, 2016). 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya bir deniz üssü bir de askeri hava üssü olmak üzere iki üs belirleyerek operasyona başlamıştır. Rusya'nın IŞİD'e karşı düzenlediği operasyonlarda en önem verdiği noktalardan biri Palmyra şehri olmuştur. Palmyra'nın konum olarak önemli doğal gaz sahalarından biri olan Jabal Shaer'in yakınında bulunması Rusya için öncelikli bir durum olmasına neden olmuştur (Talukdar, 2016). Rusya'nın Suriye müdahalesinde birden fazla motivasyon vardır; dış politikada kendi çıkarlarını korurken Suriye'deki rejim istikrarının önemli olduğuna dikkat çekmeye çalışması, Suriye'deki gelişmelerin Batı destekli olduğunu düşünmesi, Batı ile gerilen iletişimde Suriye'yi ilişkilerin düzelmesi için bir aracı olarak görmesidir (Sakal& Tanrısever, 2022).

IŞİD, Rusya'nın müdahalesi olmadan önce doğal gaz sahalarına el koymuş ve doğal gaz ve elektrik kaynaklarının % 45'ini tamamen kesmiştir. Palmyra, Suriye'deki doğal gazın üretimi, işlenmesi, çıkarılması aşamalarında yer alan enerji tesisleri arasında bir merkezdir (Talukdar, 2016). Rusya'nın Suriye'de çıkan iç savaşa müdahalesinde birden fazla unsurun etkili olduğu iddia edilmektedir (Çağlar Hekimoğlu, 2021):

- Soğuk Savaş dönemi sonrasında ABD ile Rusya arasında süren hegemon olma yarışında Rusya, bu iç savaşı uluslararası sistemde daha görünür olmak için bir fırsat olarak düşünmektedir.
- Rusya ve Kaddafi rejimi arasında yapılan askeri anlaşmaların iptal edilmesi Rusya'yı ekonomik açıdan büyük bir zarara uğratmıştır. Suriye iç savaşı boyunca Kaddafi rejimi ile yaşadığı gibi bir ekonomik zarar yaşamamak için Suriye'ye olası bir askeri müdahale olmasın diye BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını kullanmıştır (Ermağan, 2015). Görünür olmaya çalışırken ekonomik bir zararın önüne de geçmeye çalışmaktadır.
- Obama yönetiminin Suriye iç savaşı boyunca izlediği politika Rusya'nın düzenlediği operasyonlarda Rusya'nın konumunu kuvvetlendiren bir etkiye neden olmaktadır.

- Rusya, muhalif grupların karşısında Suriye rejimine destek olarak Ortadoğu bölgesindeki askeri ve ekonomik çıkarlarını korumaya çalışmaktadır.
- Suriye’de rejime karşı ayaklanan Merkezi Asya ve Kafkasya kökenli radikal dini grupların, Rusya’nın ulusal güvenliğini de tehdit eden bir unsur olarak görülmektedir.
- Suriye’nin Tartus şehrinde bulunan deniz üssü, Rus gemileri için teknik donanım merkezi olduğu için bölgenin güvenliği Rusya için bu noktada da önemlidir. 2017 yılı itibariyle, Tartus’ta bulunan limanın kullanımı, 49 yıl daha Rusya’da kalması planlanmıştır. Bahsi geçen anlaşmanın Ortadoğu’da ve Doğu Akdeniz coğrafyasında Rusya’nın uzun vadeli planları olduğunu göstermektedir.
- Rusya’nın Suriye’deki bir diğer üssü Lazkiye şehri yakınlarında bulunan hava üssüdür. 2015 yılında inşa edilen bu üs aracılığıyla Rusya, Suriye’ye içerisindeki askeri operasyonlarını sürdürmektedir.
- Rusya’nın Suriye’ye karşı politikasında etkili olan bir diğer unsur ise iki ülke arasındaki silah ticaretidir.

Atlas’a (2020) göre Rusya’nın Suriye iç savaşında yer almasındaki temel motivasyon Rusya için bölgede yeni imkanlar oluşturan bir konjonktürün meydana gelmesidir. Rusya, ABD’nin bölgedeki pasif durumu sonrasında oluşan güç boşluğundan yararlanmış ve Suriye’de etkinliğini arttırmıştır. Bu durum sadece Rusya’nın Merkezi Asya ile olan ilişkilerini etkilememiş, aynı zamanda Doğu Akdeniz alanında fiilen varlık göstermesine neden olmuştur. Suriye iç savaşından birkaç sene sonra Türkmenistan ile doğal gaz anlaşmasının sekteye uğratılması, çözülebilecek ekonomik sorunlarda uzlaşmacı bir tavır sergilenmemesinin nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Bu durumun ise Rusya’nın Suriye iç savaşı sonrası Doğu Akdeniz bölgesindeki siyaseti ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

3.2.4. Kazakistan’da Janaözen Ayaklanmaları

2019 yılında LPG ticaretini çevrimiçi ortama taşıyan Kazakistan, bu politikası doğrultusunda 2022 yılında %50 zam olarak fiyatlara yansıtacağını duyurdu. Kazakistan’da bu açıklama üzerine 2 Ocak 2022 tarihinde bir halk protestosu başladı. İlk

olarak Janaozen'de başlayan halk ayaklanmasının “muhtemel” nedenleri şu şekilde sıralanmaktadır (Yılmaz, 2022);

- Enerji fiyatlarına gelen zamlar,
- Etnik olarak Kazakistan'ı yöneten boy ile diğer boylar arasındaki rekabet,
- Kazakistan yönetiminin demokratik olmayan kararlar alması,
- Eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile yeni Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev arasında var olan rekabet,
- ABD kaynaklı NGO ve STK'ların Kazakistan'da iç karışıklığa neden olacak etkinlikler düzenlemesi.

İlk halk protestosu, petrol rafinerilerinin olduğu, halkın ekonomik zorluklar yaşadığı, Batı Kazakistan'daki Janaozen'de ortaya çıkmıştır. Bir gün sonra ayaklanmalar Aktav, Karaganda, Kızılorda, Atırâu gibi daha büyük bir alana yayılmıştır (Tuna, 2022). Üçüncü gün ise Kazakistan'ın neredeyse tamamı, olayların tesiri altına girdi. Hükümet, zam kararından vazgeçtiğini açıklamasına rağmen ayaklanmanın yayılması, konunun sadece doğal gaza gelen zam olmadığını göstermektedir.

Cumhurbaşkanı Tokayev, istifa ettiğini açıkladıktan sonra da olaylar devam etmiştir. Protestoyu başlatan kesim, hükümet binalarını ve polis istasyonlarını ateşe vermiş, ülkenin en büyük havaalanını ele geçirmişlerdir (Yılmaz, 2022). Zam kararının geri çekilmesinden sonra ayaklanmaların duracağını düşünen Kazakistan hükümeti durumun tahmin ettiklerinden farklı olarak devam ettiğini gördükten sonra şiddeti meşrulaştıran “güvenlik tedbirleri” aldığı görülmektedir.

Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, protestolardan bir ay önce Kazakistan yönetimini “milliyetçilik” ve dış güçler ile iş birliği yaptığına dair “suçlayıcı” ifadeler kullanmıştır. Rusya'nın bu tutumu protestoların arkasında yer aldığını göstermektedir. (Yılmaz, 2022).

Rusya medyasında Kazakistan protestosu için “*terörist*” ifadeleri artarken ve Kazakistan hükümeti “*dış destekli militanlar*” ifadesini yaygın olarak kullanmaya başlamıştır. Rus medyasındaki bir diğer söylem ise Birleşik Krallığın bu protestoların artması için destekleyici etkinliklerde bulunduğu yönündedir (Tuna, 2022).

Kazakistan'ın, Merkezi Asya, Çin ve Rusya için önemli olmasının temel nedenlerinden biri ise Çin'in BRI projesinde Asya'yı Avrupa'ya bağlayan en önemli enerji transit ülkesinden biri olmasıdır (Tuna, 2022). Kazakistan'da yaşanacak bir iç karışıklık, istikrarsızlık dış politika içinde güvensizlik ortamı oluşmasına neden olacaktır. Kazakistan'ın Kollektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nden (KGAÖ) yardım talep etmesi Rusya'nın ülkenin iç işlerine müdahalesini kolaylaştırıcı bir durum olduğu söylenebilir (Yılmaz, 2022).

Kazakistan'da başlayan halk ayaklanmasının olası sonuçları ise şu şekilde sıralanabilir (Akhiyadov, 2022):

- Rusya'nın bundan sonraki süreçte yumuşak güç araçlarını kullanmayı tercih edeceği öngörülmektedir.
- Kazakistan'da var olan elit kesim ile olan çalışmalarını artıracakları düşünülmektedir. Rusya'nın bu yöndeki faaliyetlerine desteklediği gözlemlenmektedir.
- Kazakistan'ın protestolar sonucu KGAÖ'ye başvurması müdahalelerde meşruiyeti sağladığı için Tokayev yönetiminin önceki yıllarda inşa edilmeye başlanan çok yönlü dış politika stratejisini devam ettirmesinin zorlaşacağı düşünülmektedir.

Janaözen ayaklanmasının görünen kısmı bu şekilde özetlenirken bir de tarihsel arka planı olduğu göz ardı edilmemelidir. Yaşanan protestoların tarihsel arka planında yer alan temel durumlardan biri Kazakistan'da klanların iç siyasette aktif bir rol alması ve klanlar arasında sosyo-ekonomik durumun çeşitlilik göstermesidir (Sakal, 2020). Kazakistan'da 2022 yılında Janazözen'de başlayan protestoların sosyo-ekonomik ve siyasi nedenlerini analiz edebilmek için tarihsel arka planı ele alınmalıdır. Ayaklanmaların ilk defa yaşanmaması ve 2011 yılında Janaözen'de benzeri bir ayaklanma yaşanması bu durumun göstergesidir.

Sakal'a (2015) göre 2011'de Janaözen'de yaşanan protestonun temel sebeplerinden biri sosyo-ekonomik eşitsizliklerdir ve bu durum ilerleyen senelerde "renkli devrim" benzeri bir olay ile Nazarbayev yönetiminin dramatik bir şekilde sonunun hazırlanmasına neden olabilir. Sakal'ın hem istatistiksel veriler hem de uluslararası kuruluş raporlarıyla desteklediği ve 2011 yılındakine benzer bir protestonun yaşanmasına neden olabileceğini iddia ettiği argümanları şu şekildedir;

- Nazarbayev, kaynak milliyetçiliği sayesinde demokratik olmayan otoritesi için bu durumu bir meşruiyet aracı olarak görmektedir.
- 2010'yılı itibaren Kazakistan'da makroekonomik göstergelerde artışın temel sebeplerinden biri kaynak milliyetçiliğidir.
- Kaynak milliyetçiliği gibi Kazakistan ekonomisinde önemli olan ve analizlerde göz ardı edilmemesi gereken diğer iki faktör ise küreselleşme ve Nazarbayev'in kişiliğidir.
- Kazakistan'ın kaynak milliyetçiliği genel ekonomik durumunda iyileşmeye neden olurken kırsal kesimde yaşayan insanların yaşam standartlarında herhangi bir etkinin, iyileşmenin olmadığı görülmektedir.
- Kırsal kesimde yaşayan nüfus için açık ticaret, Hollanda Hastalığı durumuna neden olurken gelirlerde bir düşüş yaşanmaktadır.

Sakal'ın bahsettiği (2015) faktörler ve ön görüşünün, 2011 yılında yaşanan ayaklanmayı analiz ederken tutarlı olduğu ve 2022 yılındaki mevcut durum için de geçerli olduğu görülmektedir. Janaozen'de yaşanan protestoların arka planında yer alan bir diğer motivasyon ise Kazakistan-Çin ilişkilerine dayanmaktadır. İki ülke arasındaki ilişki incelendiğinde Ekrem ve Çolpan Yıldız'a (2021) göre;

- Merkezi Asya ülkeleri arasında Kazakistan, Çin ile ekonomik ve siyasi olarak en aktif ilişkiye sahip ülkedir.
- Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında iş birliklerinin arttığı ve Kazakistan'daki Konfüçyüs Enstitülerinin faaliyetlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. Bu durum ekonomik olarak avantajlı görünmesine rağmen Kazakistan halkı tarafından olumlu bir durum olarak görülmemektedir.
- İş birliklerinin yanı sıra iki ülke arasında var olan bağımsızlık döneminden sonra ortaya çıkan sınır sorunudur. 1998'de bu sorun çözülmesine karşı tarihsel bir güvensizlik sorunu oluşturduğu düşünülmektedir.
- Çin ve Kazakistan arasında yaşanan bir diğer sorun ise Uygur ve Kazak Türklerini Çin tarafından gördüğü asimilasyon politikası kapsamında yaşanan baskı olaylarıdır. Kazakistan halkı tarafından bu durum tepki ile karşılanmıştır.

- Çin'in bağımsızlık sonrası kendi ülke sınırlarına dahil ettiği Merkezi Asya'da yer alan belirli miktardaki toprak, Kazakistan halkının Çin'e tepkili olmasındaki bir başka etkidir.

Janaözen'de başlayan ayaklanmanın tarihsel arka planında Kazakistan halkının ekonomik ve siyasi olarak geçmişe dayanan motivasyonları olduğu görülmektedir. Çin'in Türkmenistan sınırlarında gerçekleştirdiği ve halk tarafında tepki ile karşılanan Çinli şirketlerin ülkeye işçi getirmesi durumu, Kazakistan için de geçerlidir (Çalışkan, 2019). Çin'in kültürel entegrasyon olarak adlandırdığı durumun pratikte yansımalarının farklı olduğu görülmektedir.

Çin özel şirketlerinin Kazakistan'da Çinli işçi sayısını arttırması mevcut durumda ekonomik yetersizliklerden dolayı refah seviyesi düşmekte olan halk için bir tehdit olarak görülmektedir. Ülkede bu konuda var olan durumun aksine Kazakistan'da yaşayan genç kesimin büyük bir çoğunluğunun Çince öğrenmeye çalıştığı ve Çin'in Kazakistan'da gerçekleştirdiği istihdamdan faydalanmak istediği bilinmektedir (Çalışkan, 2019). Kazakistan'ın bölgeler ve klanları arasında gelir eşitsizliği genç nüfusu, istihdam seçeneklerini arttırmak için Çinli özel firmalar ile iletişimde olmayı dolaylı yoldan da olsa zaruriyet durumuna getirdiği söylenebilir.

3.2.5. 2022 Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde Ukrayna topraklarında düzenlediği saldırılar sonrası işgale giden süreç ve bu süreçte sonrasında yaşanacak çıktılara dair birçok rapor hazırlanmaya başlanmıştır.

Türkiye Bilimler Akademisi tarafından “Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştay Sonuç Raporu”na göre Rusya’nın Ukrayna’yı işgal etmesinin arkasında Rusya ve Ukrayna ilişkisinin tarihsel arka planı dışında dört temel dinamik görülmektedir (Türkiye Bilim Akademisi, 2022):

1. Çin’in uluslararası sistemde yükselişi ile çok kutupluluk durumunun değişmeye başladığı düşünülmektedir. ABD’nin çok kutuplu sistemde rolünü Avrupa Birliği’ne bıraktığı algısı Putin için görünür olmak için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir.
2. Rusya’nın önü alınamayan “saldırgan revizyonizm” gelişmeye devam etmektedir.
3. Avrupa’da sağın yükselmeye başlaması Rusya’ya yeni alanlara açılarak Batıya yayılma imkânı vermiştir.
4. Liberal düzende son yıllarda yaşanan krizler, hegemon güçlerin sistemde değer dayatmaya başlaması ile birden çok “küsün” aktör ortaya çıkmıştır. Bu durum sonucu Batı’nın destekçisinin azalacağı algısını da oluşturmuştur.

Rusya- Ukrayna savaşının son durumu şu şekilde değerlendirilmektedir (Türkiye Bilim Akademisi, 2022):

1. Bu savaşın kaybeden tarafı ve siyasi, ekonomik dezavantajlarını yıllarca ülkesinde taşıyacak olan Ukrayna’dır.
2. Bir diğer kaybeden ekonomik ve politik baskı altında olan savaş karşıtı Rusya halkıdır. Rusya’da yönetimi ise halk tepkisine karşı daha baskıcı tutumlar sergileyeceği izlenimleri vermektedir.
3. Rusya, Ukrayna işgalini başlatmadan önce Çin’le birlikte Batı bloğuna karşı başlattığı girişimlerde itibarını kaybetmeye başlamıştır. Rusya ve Avrupa arasındaki doğal gaz bağımlılığının bu durumdan etkileneceği düşünülmektedir.
4. Rusya’nı Ukrayna’ya açtığı savaş sürecinde Batı ittifakının güçlendiği, Transatlantik ittifakının canlandığı görülmektedir.

Rus dış politikası ve Merkezi Asya ülkeleri arasındaki ilişki incelendiğinde her bir ülkenin Rusya ile ilişkisinin farklı etkileşim araçlarıyla devam ettiği görülmektedir. Kazakistan'da ülkede hâlen yaygın olarak kullanılan Kiril alfabesini Latin alfabesine çevrilmesi, başkentin Astana'ya taşınması ve Kazakçanın ikinci resmî dil durumundaki Rusçaya karşı statüsünü değiştirilmesi ülkenin Rusya etkisinden kurtulmaya çalıştığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır (Durmuş & Asma, 2021).

İç politika girişimleri gibi analiz edilen bu durumların etkisi farklı olması beklenirken Kazakistan'da yaşanan ayaklanmalar ve Rusya'nın tavrı bazı köklü değişikliklerin değiştirilmesinin belirli bir süreç içinde olacağının göstergesidir. Bölge gelişmelerinde Rusya'nın etkisini gördüğümüz diğer Merkezi Asya ülkesi Tacikistan'dır. Tacikistan'ın Rusya'ya bağımlılığı konusunda etkili olduğu düşünülen temel iki durum olduğu söylenebilir. İlki askeri konuda Tacikistan'ın yetersiz oluşu ve bu yüzden Moskova etkisinin var olması diğer konu ise ekonomik konuda yetersiz olan Tacikistanlı göçmen işçilerin Rusya'da çalışmak zorunda kalmasıdır (Durmuş & Asma, 2021).

Rusya'nın Ukrayna işgali ise Merkezi Asya ülkeleri ile ilişkilerini etkileyeceği düşünülmektedir. Merkezi Asya ülkeleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA) kararlarında Moskova'nın yanında yer almamıştır. Oy konusunda çekimser bir politika izlerken Batı'nın yaptırımlarının uygulanması ardından Avrasya Ekonomik Birliği (EAEU) üyeleri Rusya'dan ruble cinsinden gümrük vergilerini almayı reddetmiştir (Stronski, 2022). Türkmenistan ve Tacikistan'ın diğer Merkezi Asya ülkelerinden farklı olarak, her iki ülke de savaşı kamuoyuna açıklamamıştır.

Bu durum Rusya'nın politikalarını desteklediğinin bir işareti değildi. Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsünü öne sürerek bu şekilde bir politika izlediğini vurgulamaktadır (Stronski, 2022).

3.3. TÜRKMENİSTAN'IN ENERJİ GÜVENLİĞİNDE ÇİN'İN YERİ VE KUŞAK VE YOL PROJESİ

Çin'in hidrokarbon enerji ihtiyacını karşılamak ve güvenli bir enerji piyasasına sahip olmak için 1993 itibariyle bir piyasa arayışına girmiş ve Orta Doğu'ya olan enerji bağımlılığını azaltarak Merkezi Asya'ya yönelmiştir (Huasheng, 2004). Çin'in Türkmenistan özelinde enerji piyasalarına yönelmesi ise 2006 yılı itibariyle başlamıştır. Çin'in Türkmenistan doğal gazı için uzun vadeli planlar yapması, Türkmenistan'da Berdimuhammedov'un dış politikada Çin ile ticaret ilişkilerine önem vermesi, ticaretin devam etmesi için makine ve teçhizatlarını Çin'den sağlanması Çin ve Türkmenistan arasındaki projeleri arttırmıştır (Sarı, 2016). 2006 yılında Çin Milli Petrol Şirketi ile yapılan doğal gaz sahası geliştirme ve doğal gaz alma anlaşmaları ilişkileri arttırmıştır.

Çin dış politikası'nın Merkezi Asya coğrafyası için 4 kademedan oluşan bir stratejik planı olduğu görülmektedir; İlk olarak Çin, Merkezi Asya'nın Uygur hareketlerinde temel olarak kullanılan bir alan haline gelmesini önlemeye çalışmaktadır.; İkinci olarak Çin'in sınır dışı bölgesinde Merkezi Asya'yı istikrara tehdit olabilecek durumlara sebep olan bir bölge olmaması için önlemlere almaya çalışmaktadır. Üçüncü olarak bölgede yer alan doğal kaynakların bir kısmı üzerinde söz hakkına sahip olmak istemektedir. Son aşamada ise Çin pazarı stratejisi bağlamında Merkezi Asya'yı bu küresel pazara uyumlu hale getirmek istemektedir (Duran & Purevsuren, 2016).

Dünya Ekonomik Krizi'nin 2008 de döviz rezervlerinin yüksek olan Çin'i fazla etkilemezken Rusya'yı ve Merkezi Asya ülkelerini olumsuz yönde etkilemiştir. Merkezi Asya ülkeleri için bu ekonomik krizin bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Çünkü bu kriz ile bağlantılı olarak Merkezi Asya'nın enerji piyasaları Rusya etkisinden göreceli bir şekilde uzaklaşmıştır. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından 2013 yılında "Modern İpek Yolu" ya da resmi adıyla "One Belt One Road – OBOR- (Bir Kuşak Bir Yol) Girişimi, dünyaya duyurulmuştur. Yeni adı ile "Kuşak ve Yol Girişimi" (Belt and Road Initiative-BRI) olarak bilinmektedir.

Yılmaz'a göre (Yılmaz, 2019), BRI projesinde karayolu, demir yolu, boru hatları ve altyapı yatırımları kavramlarına karşılık olarak "kuşak" kelimesi kullanılmıştır. Karasal kısmı ifade eden "İpek Yolu Ekonomik Kemer"dir. Deniz yollarını temsilen ise

“yol” kelimesi tercih edilmiştir. Deniz alanı “21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu” olarak ifade edilmektedir. Çin’in, Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok devlet ile ideolojik sınırlarını kaldırması bu projenin ortaya çıkmasında temel adımlardan biri olduğu görülmektedir. Çin, bu proje ile bölgesel bütünlüğü sağlamayı ve diğer ülkeler ile ekonomik, kültürel, sosyal bağların kurulmasını ve yeni iş birliği alanlarının oluştururken gerekli olan enerji arz güvenliğinin tesis edilmesi hedeflenmektedir.

Tablo 12. Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative-BRI) Üye Ülkeleri

	BRI Üyesi Ülkeler
Doğu Asya	Çin, Moğolistan, Güney Kore.
Güneydoğu Asya	Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Doğu Timor, Vietnam.
Güney Asya	Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka.
Orta Asya ve Batı Asya	Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Azerbaycan, Afganistan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Türkiye, Rusya, Ukrayna, Belarus, Litvanya.
Orta Doğu ve Afrika	Bahreyn, Mısır, Irak, İsrail, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Filistin, Katar, Suriye, Birleşik Arap Emir, Yemen, Güney Afrika, Etiyopya.
Orta Avrupa ve Doğu Avrupa	Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Makedonya, Moldova, Karadağ, Polonya, Romanya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya.
Güney Batı Pasifik	Yeni Zelanda.

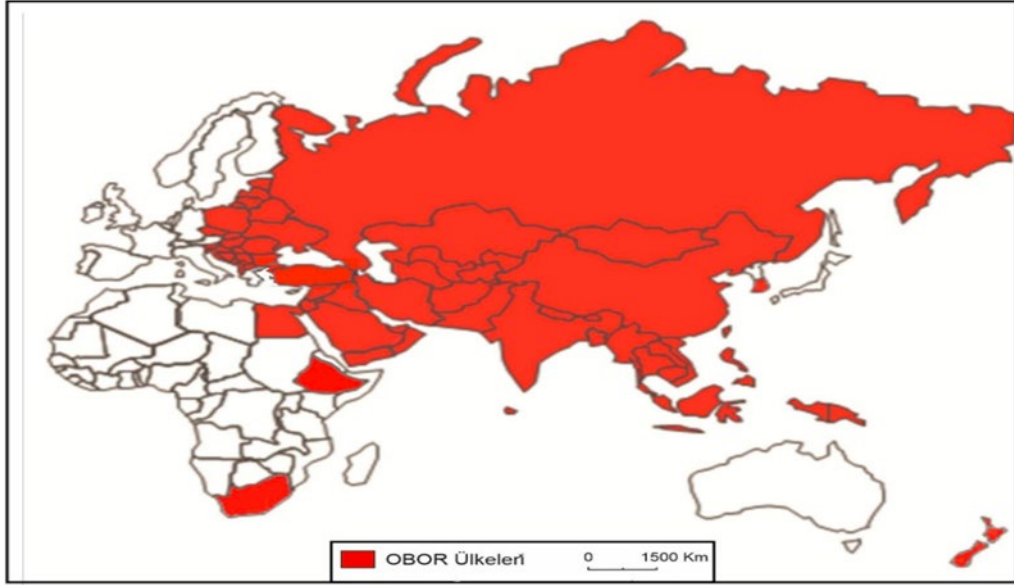
Kaynak: Aktaran: (Güner, 2018).

Çin’in yüzyılın projesi adını verdiği BRI projesi ticari faydalarının yanı sıra proje üyesi ülkeler ve Çin arasında siyasi ve kültürel yakınlaşmalara neden olacaktır. Araştırmacıların bir kısmına göre Çin’in son 10 yıl içerisinde küresel iktisadi model oluşturma çabası ile uluslararası sistemde Amerika hegemonyasının benzer şekli ortaya çıkmak üzeredir (Bahsi Koçer & Kutluay Tutar, 2019).

Çin’i, Güneydoğu Asya, Afrika, Merkezi Asya ve Avrupa’ya bağlamaktadır. BRI projesinde 6 kara ekonomik koridoru ve 1 denizyolu koridoru önerilmektedir.

“Kara ekonomik koridorları, a) Yeni Avrasya Kara Köprüsü ile Batı Çin’i Doğu Rusya’ya, b) Çin-Moğol-Rusya Koridoru ile Kuzey Çin’i Moğolistan üzerinden Doğu Rusya’ya, c) Çin-Orta Asya-Batı Asya Koridoru ile Batı Çin’i Batı Asya üzerinden Türkiye’ye, d) Çin-Hindistan Yarımadası Koridoru ile Güney Çin’i Hindîçin yoluyla Singapur’a, e) Çin-Pakistan Koridoru ile Güneydoğu Çin’i Pakistan’a ve Pakistan’dan geçerek Hint Okyanusu’na, f) Bangladeş-Çin-Hindistan-Myanmar Koridoru ile Güney Çin’i Bangladeş ve Myanmar üzerinden Hindistan’a bağlarken; deniz ekonomik koridoru Çin kıyılarını, Singapur-Malezya-Hint Okyanusu-Kızıl Deniz Süveyş Kanalı- Akdeniz yoluyla Afrika ve Avrupa’ya,” bağlamaktadır (Güner, 2018).

Şekil 1. 2017 Yılı İtibariyle BRI Ülkeleri Haritası

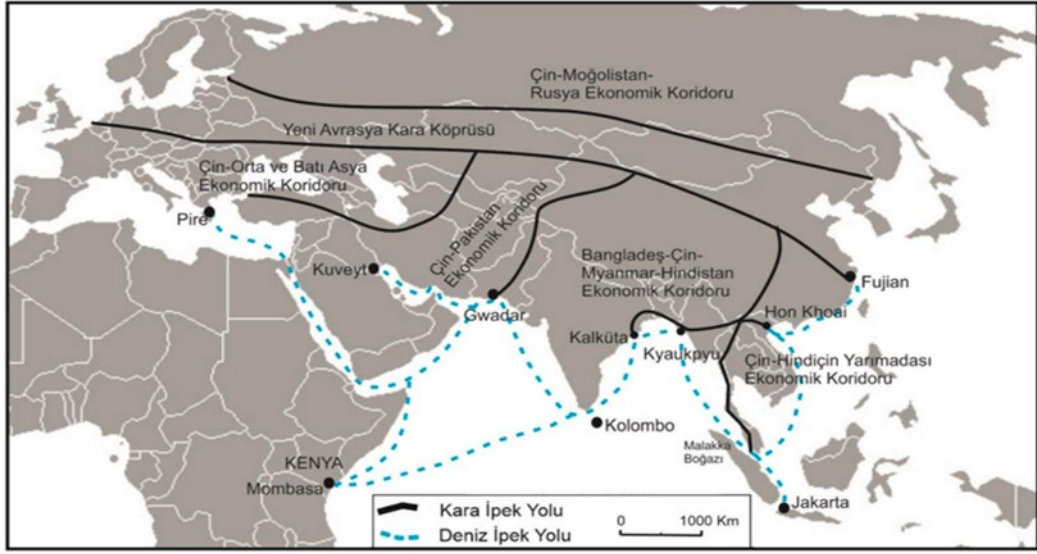

Kaynak: Aktaran: (Güner, 2018).

Çin’in BRI projesinden beklentileri şu şekildedir (Bocutoğlu, 2017):

1. Küresel ölçekte ekonomik etkinliğini arttırmak ve uluslararası sistemde prestijini sağlamayı amaçlamaktadır.
2. 2007 Küresel Finansal Krizinin ardından azalma eğiliminde olan GSYH’sını dengelemek.
Yeni piyasalara ulaşmak, var olan ticaret alanlarını aktifleştirmek.
3. Çin’in çelik, çimento ve alüminyum gibi altyapı ile ilişkili endüstrilerinde aşırı üretim kapasitesi fazlasını eritmeye çalışmak.
4. Planlanan ticari adımlar sonrasında Çin yuanının uluslararası rezerv para statüsüne kavuşmasını sağlamak.
5. Çin, Doğu ve Güneydoğu Çin’i iktisadi büyüme dengesizliğinin önüne geçerek bu bölgeleri uluslararası sisteme entegre olmasını sağlamak.

Şekil 2. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı'nın Kara ve Deniz Yolu Ağı

Kaynak: Aktaran: (Güner, 2018).

Çin'in BRI projesinde karşılaşılabileceği riskler şu şekilde sıralanabilir (Bocutoğlu, 2017):

1. BRI projesinde yer alan ülkelerden bir kısmının düşük kredi derecesine sahip olması, alınan kredilerin geri ödenmesi konusunda sorunlara neden olabileceği düşünülmektedir.
2. Orta Doğu coğrafyasında var olan istikrarsızlığın proje sürecinde ekonomi başta olmak üzere diğer etkileşim alanlarını da olumsuz etkileyebilme ihtimali mevcuttur.
3. BRI projesinde yer alan ekonomik yönden zayıf olan ülkeler, Çin tarafından sömürüldükleri algısı ile sorun oluşturacak politik sonuçlar ortaya çıkabilir.

Tez çalışmasının bu bölümünde üç ana konu ele alınacaktır. İlk olarak BRI projesinin Merkezi Asya ülkeleri için ne anlama geldiğine değinilecektir. İkinci olarak ise BRI projesinin Türkmenistan için öneminden bahsedilecektir. Son olarak Rusya'nın Çin ile ilişkilerinin Rusya'nın Türkmenistan'la ilişkilerine etkisinin olup olmadığı tartışılacaktır.

Çin'in Merkezi Asya'ya yönelik politikaları Rusya ve ABD'den farklı olduğu görülmektedir. Çin, Rusya'nın bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışırken ekonomik araçları tercih etmektedir. Bu durumun ilk örneklerinden biri 2008 finansal krizinde

Rusya-Tacikistan'ın arasındaki ekonomik ilişkiler gerilirken Çin bu durumda Tacikistan ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Tacikistan yaşadığı “kriz” durumunda siyasi ve ekonomik olarak dengeyi bulabilmek için Çin ile ilişkilerini aracı olarak kullanmıştır (Alperen, 2018). Merkezi Asya ülkeleri için Çin, uluslararası piyasada hem bir dengeleme unsurudur hem de yatırımlarından faydalanan bir kaynak olarak görülmektedir. Çin'in Tacikistan'daki doğrudan yatırımı ülkedeki yatırımların toplamının %58'ine denk gelmektedir. Merkezi Asya ülkeleri ve Çin'in iş birliği konusunda bir araya geldiği diğer bir platform ise Şanghay İş birliği Örgütüdür. Bu iş birliğinin tek istisnası ise Türkmenistan'dır.

Alperen'e göre (2018) BRI projesinin başarılı olmasında Çin'in Merkezi Asya ile ticari ve ekonomik ilişkilerin ötesinde, Rusya'nın bölgedeki ilişkileri ve yumuşak gücünün etkili bir faktör olacağını savunmaktadır. Çin, bölgede var olmaya çalışırken kullandığı yumuşak güç unsurları ticari alan dışında zayıf kalmaktadır. Merkezi Asya ülkelerinde var olan hükümet yetkililerinin Çin ile iş birliği yatırımlarına ılımlı olmasına karşın, bu görüş halk düzeyinde yankı bulmamaktadır. Bu durumun ülkeler arasındaki, rekabetsel karşılığı da bulunmaktadır. Bölgede Çin'in BRI proje ile Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) projesi arasında da bir iş birliği çerçevesinde bir rekabet söz konusudur. Çin ve Rusya uzun vadeli çıkar ve hedeflerine ulaşabilmek için Merkezi Asya ülkeleri ile iş birliğini araç olarak görmektedirler. Rusya'dan farklı olarak Çin, bölge ülkeleri ile iş birliğini henüz güvenlik alanında gerçekleştirememiştir.

Çin'in bu konuda sınırlı kalması, Şanghay İş birliği Örgütü çalışmalarını yeterli bulması ve Rusya'nın aksine bölgede askeri etkisinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Çin ve Türkmenistan enerji piyasasına dair resmi ilişkisi ise 2007 yılında CNPC şirketi ile imzaladığı anlaşmaya dayanmaktadır. CNPC şirketinin Türkmenistan enerji piyasasındaki etkisi ayrıntılı olarak ikinci bölümde ele alınmıştır. Çin'in Türkmenistan'daki yatırımlarının bölgede bazı sorunları da meydana getirmiştir. Çin'in yatırımlarının bölgede artması ile yerel işçiler yerini Çinli işçilere bırakması bu sorunlardan biri olarak ele alınabilir. Bu durum bölge içerisinde ayrılıklara neden olduğu görülmektedir. Bu duruma çözüm olarak Türkmenistan hükümeti, bölgede çalışan işçilerin %70'inin Türkmen olması şartı getirmiştir (Sharma, 2017). Türkmenistan'daki Çin yatırımlarının ortaya çıkardığı iç sorunlara karşı Türkmenistan hükümeti iş birliğine zarar vermeyecek çözümler bulmaya çalışmıştır.

Çin'in, 2008 ekonomik krizinden sonra Türkmenistan'dan da her yıl 30 trilyon metre-küp doğal gaz satın alması iş birliğini arttırmak ve piyasada görünür olma çabası olarak görülebilir. 2007 yılında Berdimuhamedov göreve başlamadan önce Çin'in Türkmenistan pazarında etkisi sıfırken, Çin'in bölgedeki ticari ve ekonomik etkinliğinin yüksek düzeyde arttığını göstermesi açısından da önemlidir (Sand, 2017). Türkmenistan-Çin arasında 3,666 km uzunluğunda ve 7.3 milyar dolara mal olması planlanan Çin-Merkezi Asya doğalgaz boru hattı da BRI projesinin önemli unsurlarında biridir (Times, 2016).

Çin ve Rusya arasında ekonomik alanda da “çıkarların” kesişmesi iki ülkeyi enerji piyasasında birlikte projeler oluşturmaya yönlendirmiştir. Bu strateji bağlamında Rusya'nın enerji şirketleri Çin'in Kuzey Doğu bölgesine doğru boru hattı inşa etmeye başlamışlardır. Rusya, Çin ile enerji alanında iş birliğine dair attığı adımlar sayesinde enerji piyasasını çeşitlendirirken, Asya-Pasifik'teki enerji marketlerine ulaşımında da aynı boru hatlarını güzergahları kullanarak Doğu Gaz programına dair girişimde bulunmuştur (Özsağlam, 2019). Çin, Rusya ile enerji ilişkilerini ilerletirken ise enerji arzı-ithal pazarını çeşitlendirmeyi kendisine dış politika amacı olarak kullandığı görülmektedir. Çin enerji piyasasını çeşitlendirerek aynı zamanda Rusya ile Merkezi Asya üzerine var olan rekabeti hafifletmeye çalıştığı söylenebilir.

Rusya ve Çin arasındaki ortak bir enerji marketi oluşturan ve demiryolu ile petrol ihraç etme durumunun bir üst seviyesi haline dönüşen Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) boru hattı Ocak 2011'de devreye girmiştir. ESPO boru hattı ile Rusya'dan Çin'e günde yaklaşık 600.000 varil ham petrol ihraç edilmeye başlamıştır (Platts, 2011). 2011 yılında sonra, Rusya ve Çin arasındaki ticari ilişkiler devlet şirketleri; Rosneft, Gazprom ve CNPC üzerinden ilişkileri üzerinden ilerletilmiştir. Enerji piyasasına dair en önemli adımlardan bir diğeri ise Mayıs 2014'te atılmıştır (Özsağlam, 2019). Rusya'nın enerji piyasasında Çin ile ilişkilerine geliştirmek istemesinde Sarah Lain'e göre (Lain, 2014) Ukrayna Krizi'nin ve bu durumun bir çıktısı olarak Avrupa ile yaşadığı sıkıntıların etkisi de vardır.

Merkezi Asya'daki doğal gaz rezervleri Çin için enerji arzını çeşitlendirirken aynı zamanda ülkenin enerji politikasını daha güvenli kılmaktadır. Bu durum enerji piyasasındaki pazarlık marjını da yükseltmektedir (Özsağlam, 2019). 2011 yılından 2018

yılının sonuna kadar yıllık sevkiyatları %20 arttırarak 7 sene süren süreçte Rusya'dan Çin'e günde 436 milyon varil petrol ihracı ile 2 kattan daha fazla bir artışın olduğu görülmektedir (Rodova, et al., 2019).

Türkmenistan'ın, Çin dış politikasında kritik bir yere sahip olmasının temel nedeni Çin'in en büyük dış ticaret ortağı olmasıyla ilişkilidir (Güngör, 2020). BRI projesi ile Türkmenistan Çin için daha stratejik bir konum haline gelmiştir. İki ülke arasında iş birliği çeşitliliğini Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü kısıtlamaktadır (Ekrem & Çolpan Yaldız, 2021). Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünü bölge ilişkileri ve küresel ilişkiler bağlamında nasıl şekillendireceği bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin Hükümeti'nin Merkezi Asya'daki üç temel siyasi çıkarının büyük oranda gerçekleştiği görülmektedir (Stronski, 2022);

- Çin, istikrarlı bir şekilde ülkesine hidrokarbon kaynak akışı sağlamayı istemektedir.
- Bölgenin mümkün olduğunca ekonomik ve siyasi olarak istikrarlı ve güvenli olmasını sağlamayı hedeflemektedir.
- Çin'in siyasi gündemi ile bölgesel aktörler ile iş birliğini güvence altına almaya çalışmaktadır.

Çin'in Merkezi Asya'daki stratejilerini uygulamasında kolaylık sağlayan durum ise birçok araştırmacı tarafından BRI projesi olduğu iddia edilmektedir. Türkmenistan özelinde de bu durumun büyük oranda geçerli olduğu görülmektedir.

Türkmenistan'ın eski Cumhurbaşkanı Berdimuhammedov, cumhurbaşkanlığı süresini yedi yıla uzatan ve cumhurbaşkanı için zorunlu emeklilik yaşını kaldıran anayasa değişikliklerini onaylamıştı ve bu durum birçok araştırmacı tarafından kendisini süresiz olarak devlet başkanı olarak ilan ettiğinin göstergesi olarak yorumlanmıştı (Stronski, 2017).

Berdimuhammedov'un görevi bırakacağı açıklaması ise çoğu araştırmacı tarafından tahmin edilmeyen bir durum olmuştur. Lider değişikliğini içeren bu karar, Türkmenistan'ın bölgesel ve küresel ilişkilerinde nasıl bir yol izleyeceğini düşündürmeye başlamıştır. Bu düşüncenin temeli ise Merkezi Asya ülkelerinin genel olarak siyasi

liderler ile bağlantılı dış politikası olduğunu söyleyebiliriz. 9 Mart 2022'de ise yeni seçilen Türkmenistan Cumhurbaşkanı adayı Serdar Berdimuhammedov ülkenin gelenek-göreneklerine göre düzenlenen bir tören ile görevi teslim almıştır (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022).

Serdar Berdimuhammedov 'un göreve başladıktan sonra Rusya, Hindistan, Japonya, Kore, İran, Afganistan, Pakistan, Suudi Arabistan, Almanya, Çin, Fransa, Merkezi Asya ülkeleri ile çevrimiçi görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu ülkelerin birçoğu ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirmiştir (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022). Görüşmelerin içerikleri ise ekonomi temelli gibi görünmesine rağmen kültür, eğitim, sosyal, çevre ve güvenlik konularına dair de temalar konuşulmuştur.

Serdar Berdimuhammedov göreve geldikten sonra uluslararası örgütler ile de Türkmenistan'ı temsilen birden fazla toplantı yaptığı görülmektedir. Serdar Berdimuhammedov'un henüz başladığını da göz önünde bulundurarak Türkmenistan'ın yeni liderinin daimî tarafsızlık statüsünün verdiği korumaya dayanarak birçok ülke ve uluslararası örgüt ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini yaygınlaştırmaya çalıştığı iddia edilebilir. Türkmenistan ve İran arasındaki ilişki son dönemlerde gerilemeye başladığı görülmekteydi. Serdar Berdimuhammedov'un haziran ayı başından itibaren İran ile yüz yüze resmi görüşmelere başladı. Görüşmeler sonucunda ulaştırma, iletişim sektörü ve enerji sektörüne dair bir dizi belge imzalandığı bilinmektedir (Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022). İmzalanan belgelerin içeriğine dair henüz ayrıntılı bir açıklama bulunmamaktadır.

3.4. SONUÇ

Üçüncü bölüm içerisinde incelenen örnek olaylara bakıldığında genel olarak Merkezi Asya coğrafyasında yer alan ülkelerin bağımsızlık sonrası benzer durumlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu durumun temel sebebi, Merkezi Asya'da var olan ve çeşitli sebeplerden dolayı benzer olan başkanlık sistemidir (Sakal, 2020). Türkmenistan üzerinden durum değerlendirildiğinde başkanlık sisteminin enerji politikalarına da yansıdığı görülmektedir. Bölüm içerisinde bahsedilen Tacikistan ve Kazakistan yönetimlerinin siyasi, askeri olarak başkanlık sisteminin getirdiği birtakım Rusya etkisinden sıyrılma çabaları olduğu söylenebilir.

Merkezi Asya ülkelerinin iç ve dış politikasında yaşadığı olayların benzer olduğuna dair ilk örneklerde biri Janaözen ayaklanmasıdır (Duran, 2022). Janaözen ayaklanmasının Rusya ve Merkezi Asya coğrafyasındaki diğer ülkelerin de ilişkilerini etkileyeceği iddia edilmektedir. Duran'ın ifadesiyle 2011, 2019 senelerinde bölgede yaşanan benzer protestoların olduğu ve “Bölgesinde istikrar adası olarak görülen ve hidrokarbon zengini olan Kazakistan'da yaşananların çevre ülkelerde (Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan) "domino etkisi" oluşturabileceğini ifade etmektedir. (Duran, 2022).

Domino etkisinin oluşmasında birden fazla ortak özelliğin etkisi olduğu söylenebilir. Rusya ve Çin'in dış politikasında aktif olarak yer alan Merkezi Asya ülkelerinin ortak özellikleri şu şekildedir: devlet liderlerinin nüfuzlu klanlardan gelmesi, kan bağı olan kişilerin kıdemli mevkilere yerleştirilmesi, sivil toplum ve kitle araçlarında sıkı bir devlet denetiminin olmasıdır (Sakal, 2020). Bahsedilen ortak özelliklerin ülke yönetiminin iç politikada stratejilerine referans olurken dış politikada da belirleyici unsurlar olabileceği görülmektedir. Türkmenistan üzerinden durum ele alındığında ortak özelliklerin geçerli olduğundan bahsedebiliriz.

Türkmenistan özelinde göz ardı edilmemesi gereken bir faktör ise ülkenin hem bölge ülkeleri hem de Rusya, Çin gibi “büyük güç” olarak adlandırılan ülkeler ile ilişkilerinde enerji güvenliği stratejilerinin ve daimî tarafsızlık statüsünün iş birliği konusunda belirleyici olduğu görülmektedir. Bu duruma örnek olarak Türkmenistan'ın Çin'e karşı BRI projesi ile doğal gaz bağımlılığının artmaya başladığı söylenebilir. Askeri güvenlik bağlamında Türkmenistan'ı yetersiz gören Çin, BRI projesi kapsamında Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsünün Çin'in alt yapı yatırımları için bir risk olduğunu ve Türkmenistan'ın bu konuda Çin ile iş birliği yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Araştırmacıların bir kısmı tarafından hem avantaj hem de dezavantaj olarak görülen daimî tarafsızlık statüsünün iş birliği konusunda belirleyici bir unsur olduğundan bahsedilebilir.

Üçüncü bölüm sonuna gelindiğinde diğer iki bölümde bahsedilen devlet-şirket ilişkisinde Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü ile enerji güvenliği politikasının doğrudan etkileşim halinde olduğu görülmektedir.

İlk iki bölümde Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımları çerçevesinde Türkmenistan'ın "yapı" bağlamında enerji güvenliği politikaları analiz edilmiştir. Türkmenistan'da Berdimuhamedov'un enerji güvenliği politikalarındaki etkisi ve lider-dış politika arasındaki etkileşim için ise Neoklasik realizm teorik çerçevesi kullanılmıştır. Neoklasik realizm teorisyenlerinden ise Schweller'in devletlerin dış politikasında lider etkisi faktörünü vurgulayan devlet zoolojisi tipolojisinden bahsedilmiştir. İkinci bölüm sonunda ekonomik analizler dahilinde Türkmenistan'ın Schweller'in devlet zoolojisi tipolojisi bağlamında statükocu ve zayıf bir devlet grubu olan "kuzu" imgesine dahil olabileceği sonucuna varılmıştır. 3.bölümde ise Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü etkisinin, bölgesel ve küresel olaylara doğrudan veya dolaylı olarak müdahil olmasının Schweller'in devlet zoolojisi tipolojisinde "kuzu" imgelemesini desteklediği görülmektedir. Devlet zoolojisinde "kuzu" grubunun sadece peşine takılma stratejisi izlememesi ve tehdit risk durumunda güçlü revizyonist devletler ile ittifaktan geri durması durumu ise Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü öne sürerek riskli iş birliklerinden uzak durması durumunu açıklamaktadır.

Bu durumun en net örneklerinden biri ise Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinden sonra uluslararası arenada görünmez bir şekilde devlet gruplaşmaya başlamasına karşın Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsünden dolayı bu savaşı kamuoyuna duyuramayacağını ama bu duyuruyu yapmamasının savaşta herhangi bir tarafa dahil olup olmadığını göstermeyeceğini belirtmiştir. Durumun alt metnine bakıldığında Türkmenistan'ın geçmişten günümüze kadar Rusya ile enerji sektörü çerçevesinde ekonomik ve siyasi durumlarının olduğu görülmektedir. Bu durum kendi içerisinde avantaj ve dezavantajlar barındırdığı için Türkmenistan, Rusya'ya karşı Schweller'in devlet zoolojisi tanımlamalarındaki gibi "kuzu" devlet grubu stratejileri uygulamaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, “2007 senesi sonrası Türkmenistan’ın mevcut siyasi yapısındaki lider değişikliği dış politikadaki enerji güvenliği tercihlerini nasıl etkiledi?” sorusuna geçerli bir yanıt aramıştır. Literatürde halihazırda bu soruya yönelik birden fazla yanıt bulunmakta ve genel olarak üç farklı yaklaşım olduğu görülmektedir. İlk yaklaşım Türkmenistan’ın bağımsızlık dönemi sonrasını bir bütün olarak kabul etmekte ve değişen politikaları liderden bağımsız bir durum olarak kabul edilmekte. Lider, Türkmenistan’ın geleneksel devlet yönetim anlayışının aracı olarak görülmektedir.

İkinci en yaygın yaklaşım, Berdimuhammedov dönemi ile Türkmenistan’ın iş birliklerini arttırdığını kabul etmektedir. Bu yaklaşımda Berdimuhammedov dönemi enerji politikalarını analiz ederken uluslararası sistemin doğal bir getirisi olarak değerlendirilmekte. Bu yaklaşımı ortaya koyan çalışmalarda teorik çerçeve olarak realizm tercih edildiği görülmektedir. Bir diğer yaklaşımda ise Berdimuhammedov döneminde yapılan enerji sektöründeki iş birlikleri muhatap olarak seçilen ülkenin dinamikleri üzerinden yorumlanmıştır.

Mevcut yanıtların konuyu açıklama seviyesi, Türkmenistan’ın daimî tarafsızlık statüsünün politikadaki rolünün analizlere sınırlı ölçüde dahil edilmesi, genellikle kuramsal çerçevenin tercih edilmeden analizlerin iktisadi ağırlıklı olması, son on yılda uluslararası arenada yaşanan birçok olayın dolaylı veya doğrudan Türkmenistan’ı etkilemesinin ayrıntılı olarak analizlere dahil edilmemesi nedenlerinden dolayı eksik kalmaktadır. Bahsedilen açığı kapatmak amacıyla, bu çalışmada İngiliz Okulu teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen siyasi iktisatçı Susan Strange’in ekonomi politik yaklaşımları kullanılarak bir bağlam oluşturulmuştur. Strange’in ekonomi politik yaklaşımlarında bahsettiği kavramlar çerçevesinde bu çalışmada literatürdeki hâkim yaklaşımlardan farklı bir argüman ortaya konmaktadır.

Bu durum bu çalışmada devlet-şirket bağlamında gelişen ilişkiler ve Türkmenistan’ın enerji politikasını etkileyebilecek vakalar üzerinden tartışılmaktadır. Strange’in yaklaşımı Türkmenistan’ın enerji güvenliği politikalarını “yapı” bağlamında kısmen analiz edebilmektedir. Strange’in ekonomi politik yaklaşım modeli dış politikada “lider” faktörünü açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu yüzden tezin teorik çerçevesi

eklektik bir yapı kurularak Neoklasik realizm teorisinin lider yaklaşımını da içermektedir. Teorik çerçevenin lider kısmını vurgulamak için Randall Schweller'in devlet zoolojisi kuramı çerçevesinde bir analiz yapılmıştır.

Küresel ve bölgesel doğal gaz sektöründe enerji ilişkileri incelendiği zaman Merkezi Asya coğrafyasının birçok ülke için ön planda olduğu görülmektedir. Bu tez çalışmasında Merkezi Asya ülkelerinden biri olan Türkmenistan'ın doğal gaz kaynaklarının küresel ve bölgesel enerji ilişkilerindeki rolü ele alınmıştır. Türkmenistan'ın dünya enerji görünümünde doğal gaz rezervi bakımından Rusya, İran, Katar sıralamasından sonra dördüncü doğal gaz rezervi zengini ülkesi olması ülkenin enerji politikalarının incelenmesi gerektiğine dair temel motivasyonlardan biri olmuştur. 2007'de Türkmenistan'ın devlet başkanlığına Berdimuhammedov' un gelmesi üzerine Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta BM'ye bağlı "Orta Asya Önleyici Diplomasi Bölge Merkezi'nin" açılması Türkmenistan'ın bölgesel anlamda da diplomatik etkinliğini arttırdığı göstermektedir.

Türkmenistan 1997 yılından 2011 yılına kadar yaklaşık 15 sene eski Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov (Saparmurat Atayeviç Türkmenbaşı) yönetiminde iç ve dış politikasını şekillendirmiştir. 2006 yılında Niyazov'un vefatı ile ülkenin yeni lideri 2001 yılından beri başkan yardımcılığı yapan Kurbankulu Berdimuhammedov olmuştur. Belirlenen araştırma sorusu çerçevesinde tez üç ana bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde teorik çerçeveden bahsedilirken enerji güvenliği kavramının ne anlama geldiğinden bahsedilmiştir. Enerji güvenliği kavramının tarihsel süreç içerisinde nasıl bir kavram olduğuna değinilmiştir. Kavramsal tanımlamalardan sonra dış politika kavramı ve enerji güvenliği kavramının literatürde birbiri ile ilişkisi incelenmiştir. Enerji güvenliği literatürü geniş bir alan olduğu için bu tez çalışmasında enerji konusu doğal gaz boru hatları bağlamında ele alınmıştır.

Tez çalışmasının birinci bölümünde iki soruya cevap aranmıştır. Bu sorulardan ilki: "Türkmenistan'ın enerji güvenliği anlayışı bölüm içerisinde açıklanan kavramlar ile ilişkilendirilebilir mi?" sorusudur. İkinci cevap aranan soru ise: "Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımının temelini oluşturduğu iddia edilen dört analiz yapı açıklaması, Türkmenistan'ın enerji güvenliği ve dış politika stratejilerini açıklamada ne ölçüde yeterli bir yaklaşımdır?" sorusu olmuştur. Tez çalışmasının sonuna gelindiğinde

ilk sorunun yanıtı şu şekilde verilebilir: Enerji güvenliği kavramının literatürde birden fazla tanımı olmasına karşın enerji kaynağının mevcudiyeti, ulaşılabilir, ekonomik ve sürdürülebilir olması Türkmenistan'ın enerji güvenliği kavramına bakış açısıyla uyumludur. İlk bölümde bahsedilen enerji güvenliği kavramlarından biri olan sosyal kabul edilebilirlik faktörünün Türkmenistan için tartışmalı bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde enerji güvenliği politikalarına ülkelerin ihtiyaç duyabilmesi için siyasi istikrarsızlık, ekonomik sorunlar, jeopolitik riskler, toplumsal çatışma, terörizm, siber terör ve mevzuatla ilgili anlaşmazlıklar gibi faktörlerden hepsi veya birkaçının söz konusu olması gerektiğinden bahsedilmektedir. Türkmenistan özelinde bakıldığında Türkmenistan liderlerinin daimî tarafsızlık statüsü sayesinde oluşabilecek siyasi ve askeri güvenlik sorunlarından ülkeyi korumayı başarırken ekonomi ve altyapı sorunlarına çözüm bulmada yetersiz kaldığı için farklı ve çeşitli enerji güvenliği politikaları oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlk bölümde değinilen kaynak milliyetçiliği, kaynak laneti ve Hollanda hastalığı kavramlarından kaynak milliyetçiliğinin Türkmenistan için kısmen geçerli olduğu söylenebilir. Kaynak milliyetçiliğine dair birden fazla tanımlama olmasına rağmen enerjinin dış politikada bir araç olarak kullanılması tanımlaması bu kavramı Türkmenistan enerji güvenliği politikaları çerçevesinde anlamlı olduğu düşünülmektedir. Vernon'un kaynak milliyetçiliği yaklaşımında ise enerji projeleri devlet ve şirket ilişkilerinde etkileşimi artırırken bu durumun belirli bir süre sonra tamamen kaynağın yer aldığı devletin avantajına doğru evrileceğini söylemektedir.

Türkmenistan özelinde bakıldığında bu durum için bir çıkarım yapmak henüz tutarlı olmayabilir. Zira Berdimuhammedov dönemi ile çeşitlenen, enerji piyasasındaki yabancı yatırım şirketleri ile yapılan anlaşmalar yeni Cumhurbaşkanı Serdar Berdimuhammedov'un yönetime gelmesiyle nasıl bir enerji güvenliği politikası izleyeceği henüz tam olarak bilinmemektedir. Berdimuhammedov döneminde yapılan devlet ve şirketler arasındaki anlaşmalara bakıldığında zaman uzun dönemli anlaşmaların olduğu fakat birçoğunda çekinceli maddelerin olduğu görülmektedir. Anlaşmanın yapıldığı doğal gaz sahasında iki tarafın da beklentileri karşılanmadığı durumda beklentileri karşılanmayan taraf anlaşmadan geri çekilebilme hakkına sahiptir. Bu

duruma örnek olarak Danimarka şirketi olan Maersk Oil şirketi ile 2002 imzalanan anlaşmadan bahsedilebilir. Maersk Oil tarafından ilk kuyu sondajı yapıldıktan sonra teknik arızalar yaşanmıştır bu durum sonrası ikinci kuyu sondajında doğal kaynağa rastlanmadığı için ilk ortaklardan biri olan Hindistan anlaşmadan geri çekilmiş ardından Maersk Oil de anlaşmayı iptal etmiştir. Türkmenistan'ın şirketler ile yaptığı anlaşmalar yeni dönemde içerik olarak revize edilirse kaynak milliyetçiliği kavramı ile bağlantısının birden fazla noktada kesişebileceği düşünülmektedir. Türkmenistan'ın doğal kaynak rezervleri ve ekonomik büyüme oranları kıyaslandığında kaynak laneti kavramının etkilerinin daha belirgin olduğu söylenebilir. Kaynak milliyetçiliğinin özet olarak sahip olunan kaynak ve ekonomik büyüme durumunun ters orantılı olması, doğal kaynakların her zaman avantajlı bir konuma sahip olmaması durumunun Türkmenistan için büyük ölçüde geçerli olduğu düşünülmektedir.

Tez çalışmasının sonuna gelindiğinde tezin araştırma sorusu dışında birinci bölüm içerisinde sorulan iki soruya da cevap bulunmuş ve analizlere dahil edilmiştir. İlk olarak “Türkmenistan'ın enerji güvenliği anlayışı bölüm içerisinde açıklanan kavramlar ile ilişkilendirilebilir mi?” sorusuna yukarıda yapılan analizler çerçevesinde, bölüm içerisinde açıklanan kavramlar ile Türkmenistan'ın enerji güvenliği anlayışının ilişkilendirilebildiği görülmüştür. İkinci olarak Susan Strange'in ekonomi politik yaklaşımının temelini oluşturduğu iddia edilen dört analiz yapı açıklaması, “Türkmenistan'ın enerji güvenliği ve dış politika stratejilerini açıklamada ne ölçüde yeterlidir?” sorusuna ise şu şekilde cevap verilebilir: Strange'in bahsettiği dört analiz yapısı güvenlik yapısı, üretim ve ticaret yapısı, finans ve para yapısı, bilgi ve teknoloji yapısıdır. Strange, bu dört yapının birbiri ile bağlantılı olduğunu ve hiçbir yapının bir diğerinden üstün olmadığına dikkat çekmektedir. Strange'in temel iddiası bahsedilen ekonomi politik yapıları zor veya rıza yoluyla kontrol edebilen güç, bu ölçüde hegemonyanın devam ettirebildiği yönündedir. Strange'in bu ekonomi politik modellemesi ile Türkmenistan'ın enerji güvenliği politikalarında yapısal çerçeveyi analiz etmeyi kolaylaştıran bir teorik çerçeve oluşturmaktadır. Diğer taraftan Türkmenistan'ın enerji politikalarını yalnızca uluslararası piyasa yapısı ile açıklamak mümkün olmadığından çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesine neoklasik realizmin lider odaklı yaklaşımları da eklenerek eklektik bir kuramsal yaklaşım ile bu soru cevaplanmaya çalışılmıştır.

Türkmenistan özelinde bu durum değerlendirildiğinde güvenlik yapısı, üretim ve ticaret yapısı, finans ve para yapısını Berdimuhammedov’un 2007’de yönetime geçmesiyle iş birliği projelerine ağırlık vererek “rıza” yoluyla sağladığı görülmektedir. Bilgi ve teknoloji konusunda altyapısı yetersiz olan Türkmenistan, kendi mevcut kriterleri ile bu analiz yapısında yeterli olmadığı için Strange’in yaklaşımlarında bahsettiği gibi durumu bir refah aracı olarak değerlendirerek diğer ülkelerden bu konuda destek almaktadır. Tez çalışmasının sonunda ilk bölümde sorulan bu soruya yanıt olarak dört analiz yapısı Türkmenistan’ın enerji politikalarını açıklamada anlamlı bir sonuç olarak bulunmuştur. Anlamlı ama yetersiz bir açıklama olduğu için ilk bölümde kuramsal çerçevede tartışılan Strange’in “Beş Ejderha” ve “Üç Köşeli Diplomasi” yaklaşımı dört analiz yapısı ile analiz edildiğinde Türkmenistan’ın enerji güvenliği politikalarını açıklamada gerekli ve yeterli bir kavramsal çerçeve oluşturduğu görülmüştür. Strange’in ekonomi politik modellemesi ile enerji güvenliği politikalarının analiz edildiğinde lider faktörüne vurgu yapmayan bir modelleme olduğu görülmektedir. Türkmenistan’ın 2007-2022 Mart dönemlerinde yönetimde olan Berdimuhammedov’un enerji güvenliği politikalarını açıklamada neoklasik realizm teorisyenlerinin bahsettiği dengeleme politikasının spesifik olarak ise Schweller’in çıkar dengesi kuramı ve devlet zoolojisi tipolojisinin bu durumu açıklamada eklektik bir yapı oluşturarak tutarlı olduğu görülmüştür.

Schweller’in çıkar dengesi kuramı bağlamında baktığımızda Türkmenistan “aslanlar ve kurtlar” devlet grubu gibi ekonomik olarak güçlü, revizyonist bir devlet olmadığı söylenebilir. Türkmenistan’ın “çakallar ve kuzular” gibi ekonomik, siyasi, sosyal ve teknolojik yapısı zayıf, statükocu devlet grubunda olduğu söylenebilir. Türkmenistan’a statükocu misyonunun yüklenmesindeki en temel nedenlerden biri ise devlet yönetimine gelen kişinin anayasal destekler ile konumunun güvence altına alınması ve yönetime gelen kişinin vefatına kadar kalacağı anlayışının olmasıdır. Türkmenistan’da bu durumun istisnası Berdimuhammedov olarak görülmesine karşın gelen yeni devlet başkanının seçimle gelmesinin ötesinde Berdimuhammedov’un oğlu olması statükonun farklı bir biçimde sürdürüldüğünün göstergesi olarak analiz edilebilir. Schweller’in devlet zoolojisi ve çıkar dengesi kuramında Türkmenistan’ın “kuzu” tipolojisine dahil olduğunun bir göstergesi ise Berdimuhammedov’un enerji güvenliği politikaları tercihlerinde kimi zaman revizyonist güçlü devletlerin “peşine takılma”

stratejisi uygulaması kimi zaman ise tehdit ve risk durumu varsa daimî tarafsızlık statüsünü öne sürerek uluslararası arenada dengeyi korumak zorunda olduğunu belirterek ittifak konusunda kendisini geriye çekme stratejisidir. Türkmenistan neden bir diğer devlet grubu olan zayıf ve statükocu olan “çakallar” tipolojisinde yer almamaktadır? Sorusu ele alındığında tez çalışmasının iki ve üçüncü bölümlerine bakıldığında zaman ekonomik ve siyasi dengenin ötesinde ödül ve menfaatleri için Türkmenistan’ın çeşitli stratejiler geliştirdiği görülmektedir. Schweller’in devlet zoolojisinde “çakallar” kuzular gibi ödül ve menfaatleri için dış politikada stratejiler gerçekleştirmez. Çakal tipolojisi varlığını korumaya çalışır ve maliyet olarak çeşitli sorumluluklar almaktan çekinmez. “Çakal” tipolojisinde “kuzu” devlet grubuna göre daha agresif ve keskin politikalar tercih edildiği söylenebilir. Bu yüzden iki grupta statükocu ve zayıf olarak nitelendirilmesine rağmen devlet liderlerinin dış politikadaki strateji tercihlerine göre farklılaşmaktadır.

İkinci bölümde Dünya Bankası, T.C Ticaret Bakanlığı verileri çerçevesinde Türkmenistan’ın ekonomi politik yapısı ile alakalı birtakım tablolar oluşturulmuştur. Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi İktisadi Büyüme Oranları, Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Türkmenistan Doğrudan Yabancı Yatırım Güncel İstatistikleri, Türkmenistan’da Berdimuhammedov Dönemi Dış Ticaret (GSYH %), Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz üretimi (Milyar m³), Türkmenistan Berdimuhammedov dönemi doğal gaz tüketim (Milyar m³) başlıklarına sahip tablolardan aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- 2007 sonrası Berdimuhammedov dönemi ile dış ticaret hacmi genişlemiştir.
- Berdimuhammedov Hükümeti bölgesel ve küresel bakımdan enerji piyasasında iş birliklerini arttırmıştır.
- Türkmenistan 2007 sonrası daimî tarafsızlık statüsünü vurgulayarak diğer ülkeler arasındaki gerginliklerden uzak kalmıştır.
- Berdimuhammedov döneminde enerji politikalarında çıkar çatışması yaşayan Rusya ve Çin arasındaki sorunlara karşı daimî tarafsızlık statüsüne sığınmıştır.
- Doğal gaz şirketlerinin Türkmenistan’daki çalışmaları konusunda yerel halkın çıkarlarını korumaya yönelik yasal önlemler alınmıştır.

- Bölgesel iş birliği konusunda Berdimuhammedov Hükümeti bir önceki hükümete göre aktif rol almaya başlamıştır.
- Pandemi döneminde dünya enerji görünümü düşüşe geçmesine karşın Türkmenistan diğer ülkelere oran ile daha az etkilenmiştir.

Bu tez çalışmasının üçüncü bölümünde bahsedilen ilk kavram Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsüdür. Türkmenistan Anayasası'nda uluslararası toplum tarafından tanınan daimî tarafsızlık statüsü, Türkmenistan'ın iç ve dış politikasının temelini oluşturduğu ifade edilmektedir (Konstitutsiya Turkmenistana, 2016). Türkmenistan Anayasa'nın 68. Maddesi, Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın sadece en yüksek yürütme mevkisi olduğu ifade edilmektedir (Konstitutsiya Turkmenistana, 2016). Türkmenistan Cumhurbaşkanı'nın "devlet bağımsızlığının ve aynı zamanda daimî tarafsızlık statüsünün garantörü olduğu belirtilmektedir (Aktaran: Hamzaoğlu, 2020). Türkmenistan dış politikasında siyasi, ekonomik tüm kararlar ile daimî tarafsızlık statüsü arasında doğru yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir.

Türkmenistan'nın doğal gaz sektörü ve enerji politikaları incelendiğinde 2007 yılında Berdimuhammedov'un yönetime geldikten sonra ülkenin enerji politika kararlarında dönüşümler yaşandığı ve kararlarda bazı revizeler yapıldığı görülmüştür. Bu dönüşümün temel sebeplerinden biri Berdimuhammedov'un kişiliği ve bağlı olduğu klan anlayışı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bir diğer sebep ise küresel enerji piyasasında ülkelerin alt yapı ve teknolojiye yatırımlarını arttırmalarından dolayı doğal gaz boru hatları projelerinin yaygınlaşması ve Türkmenistan yönetiminin iş birliği konusunda uzlaşmacı bir yol izlemesidir. Berdimuhammedov'un geçmişten kalan Rusya'ya bağımlı enerji piyasası anlayışından uzaklaşma politikası olduğu ve pazar çeşitliliğini arttırmaya çalıştığı söylenebilir.

Tez çalışmasının ulaştığı bulgu ise Türkmenistan gibi

- Demokrasi puanı düşük,
- Yönetim anlayışında klan geleneğinin "izlerini" taşıyan,
- Doğal kaynak rezervi bakımında avantajlı durumda olan,
- Enerji piyasasında kamu sektöründen daha çok özel sektöre ağırlık veren ülkelerde mevcut siyasi yapıda olan lider değişikliği ile enerji politikalarını arasında doğrudan bir etkileşim olduğu görülmektedir.

Bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi için şu araştırma soruları ele alınabilir;

- Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü Çin'in BRI politikası ile sarsılır mı?
- Türkmenistan'ın ekonomik olarak Çin ile iş birliklerini arttırmaya başlamıştır. BRI projesi bu durumun somut örneklerinden biridir ve Çin'e doğal gaz bağımlılığı arttığı söylenebilir. Bu durum Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü ile çelişir mi?
- Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü, Çin'in vurguladığı gibi bölgesel güvenlik ve BRI yatırımları için bir risk oluşturur mu?
- Türkmenistan'ın daimî tarafsızlık statüsü Çin'in ekonomik güvenliği için bir risk olduğunu iddia etmektedir. Bu durumdan faydalanmak isteyen Çin, bölgedeki ekonomik etkisini “askeri ve siyasi” etkiye dönüştürür mü?

Bu soruların bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara farklı perspektifler oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu tez çalışması sürecinde Türkmenistan'ın birçok sayısal verisini gizli tutma politikasından dolayı analizler belirli ölçüde sınırlandırılmak zorunda kalmıştır. Uluslararası veri tabanları ve Merkezi Asya ülkeleri üzerine araştırmalar yapan veri setleri oluşturmaya çalışan birçok araştırma merkezinde de Türkmenistan'a dair ekonomik verilerin yetersiz olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adenauer, I. & Vagassky, L., 1998. Aid and the Real Exchange Rate: Dutch Effects in Afrian Countries. *Intereconomics: Review of European Economic Policy*, 33(4), pp. 177-185.
- Ahrari, E. M., 2017. *Büyük Güçler Hegemona Karşı: Rusya, Çin, Hindistan'ın Yükselişi*. İstanbul: Avangard Kitap.
- Akhiyadov, M., 2022. *Kazakistan'daki Protestoların Sebep ve Olası Sonuçları*, İNSAMER.
- Alım, E., 2020. *Ukrayna Krizi'nde Rusya: Büyük güç politikası ve saldırgan realist dinamikleri*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Alperen, Ü., 2018. "Bir Kuşak Bir Yol" Girişimi ve Çin'in Orta Asya Politikası. *Bilge Strateji*, 10(19), pp. 17-38.
- Alsan, Z. M., 1951. *Yeni Devletler Hukuku, 2. Cilt, (Milletlerarası Camianın Düzenlenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Arı, A. & Özcan, B., 2012. Hollanda Hastalığı: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Sosyoekonomi*, 18(18), pp. 154-172.
- Arı, T., 2007. *Irak, İran, ABD ve Petrol*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aslund, A., 2015. *Ukraine: What Went Wrong and How to Fix It*. Washington D.C: Peterson Institute for International Economics.
- Atlas, M. İ., 2020. *Enerji mi, Egemenlik mi: Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Var Olma Stratejisi*, İstanbul: Kriter Dergisi.
- Bahçekapılı, C., 2009. *Küreselleşme Sürecinde Güçsüzleşen Ulus Devlet*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Bahsi Koçer, F. Ş. & Kutluay Tutar, F., 2019. Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi: Bir Kuşak Bir Yol. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(16), pp. 618-626.

Balaam, N. D. & Dillman, B., 2015. *Uluslararası Ekonomi Politığe Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.

Balcı, A., 2019. Realizm. Kardaş, Ş. ve Balcı A. (ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.

BBC News, 2013. *Ukraine president firm over EU 'U-turn' amid protests*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.bbc.com/news/world-europe-25087162>
[Erişildi: 11 5 2021].

BBC News, 2014. *Yukos davasında Rusya'ya 50 milyar dolar tazminat cezası*. [Çevrimiçi]
Available at: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140728_yukos
[Erişildi: 5 3 2021].

Begenjov, B., 2018. *Türkmenistan'ın Enerji Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Bindschedler, R. L., 1982. Neutrality, Concept and General Rules. R. Bernhardt (Ed.), *Encyclopedia of Public International Law*. North Holland Publishing Company, pp. 9-14.

Bocutoğlu, E., 2017. Çin'in "Bir Kuşak-Bir Yol" Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler. *International Conference on Eurasian Economies*.

Bohr, A., 2016. *Turkmenistan: Power, Politics and Petro-Authoritarianism*. Londra: Chatham House, The Royal Institute of International Affairs.

BP Energy Outlook (2019) [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>
[Erişildi: 8 3 2020].

BP Energy Outlook (2020) [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>

sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf

[Erişildi: 17 9 2020].

BP Energy Outlook (2021) [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>

[Erişildi: 15 2 2022].

Cambridge Insight research and consulting services, 2017. [Çevrimiçi]

Available at: <http://cambridgeinsight.com/pages/energy.htm>

[Erişildi: 10 1 2021].

Cherp, A. & Jewell, J., 2011. The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 3(4), pp. 202-212.

Christensen Thomas J., Jack Snyder., 1990. "Chain Gangs and Passed Bucks: Predicting Alliance Patterns in Multipolarity", International Organization, XLIV/2.

Christensen, T. J., 1996. Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958. Princeton: Princeton University Press.

CNPC, 1988. *China National Petroleum Corporation*. [Çevrimiçi]

Available at: https://www.cnpc.com.cn/en/history/history_index.shtml

[Erişildi: 4 1 2021].

Cohen, B., 2008. The British School. *International Political Economy: An Intellectual History*. New Jersey: Princeton University Press, pp. 44-65.

Çağlar Hekimoğlu, K., 2021. Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye Politikası. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(2), pp. 1405-1422.

Çakan, H. C., 2022. *China In Central Asia: Opportunities and Risks of Emerging Chinese Hegemony for Regional States*: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çalışkan, B., 2019. *Kazakistan'daki Çin Etkisi ve Doğu Türkistan Açmazı*, İstanbul: İNSAMER.

Çelik, K. E., 2021. *Türkmenistan'ın Mimarlığında Uluslararası Barış ve Güven Yılı Şekillenmekte*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.ankasam.org/turkmenistanin-mimarliginda-uluslararasi-baris-ve-guven-yili-sekillenmekte/>
[Erişildi: 20 4 2021].

Çelikpala, M., 2014. Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), ss. 74-99.

Çetinkaya, Ş., 2019. *Enerji Güvenliği*. Ankara: Gece Akademi.

DEİK, 2021. *Türkmenistan Bilgi Notu*.

Demiryol, T., 2016. Enerjide Karşılıklı Bağımlılık ve Uluslararası Çatışma. H.Çomak& C.Sancaktar& S.Demir (Ed.), *Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*. Beta Yayınları. İstanbul: ss. 227-247.

Doğan, İ., 2008. *Devletler Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Dura, C. & Kılıçarslan, Z., 2011. Ulusötesi Şirketler ve Ulus Devlet: Güç Kayması Üzerine Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2(31), ss. 87-88.

Duran, B., 2022. *Kazakistan Protestolarının Sonuçları Neler Olabilir?*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=361&Pid=10&Lang=TR>
[Erişildi: 12 3 2022].

Duran, H. & Purevsuren, N., 2016. Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Issue Afro-Asya Özel Sayısı, ss. 281-294.

Durmuş, M. & Asma, Y., 2021. *Rusya-Orta Asya İlişkileri*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/etkinlik-rusya-orta-asya-iliskileri.pdf>
[Erişildi: 8 3 2022].

Dursun, Selim., 2018. Küçük Devlet Dış Politikası Analizi: Gürcistan ve Tunus Örnekleri. Sakarya Üniversitesi. Doktora Tezi.

Dünya Bankası, 2019. *Dünya Bankası, Dünya Kalkınma Göstergeleri*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://data.worldbank.org/country/turkmenistan>

[Erişildi: 3 06 2021].

Dünya Enerji Konseyi Türk Millî Komitesi, 2021. *BP 2021 Dünya Enerji İstatistikleri Raporu Özeti*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.dunyaenerji.org.tr/bp-2021-dunya-enerji-istatistikleri-raporu-ozeti/>

[Erişildi: 12 4 2022].

EBRD, 2000. <https://www.ebrd.com>. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.ebrd.com/work-with-us/projects/psd/dragon-oil.html>

[Erişildi: 5 07 2021].

Ekrem, E. & Çolpan Yıldız, A., 2021. Türk Cumhuriyetleri-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri. F. Yıldız, (Ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Küresel Politika*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 67-110.

Elçi, İsmail Hakkı., 2021. “1938-1950 Dönemi Türkiye Siyasi Gelişmelerinin İç Politika ve Dış Politika Etkileşimi Bağlamında Analizi”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss.9-28.

Engdahl, F. W., 2012. *Rusya'ya Karşı Renkli Devrimler ve Sivil Darbeler (9): ABD İçin “En Büyük Ödül” ve Yukos Olayı*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://politikadergisi.com/makale/rusyaya-karsi-renkli-devrimler-ve-sivil-darbeler-9-abd-icin-%E2%80%9CEn-buyuk-odul%E2%80%9D-ve-yukos-olayi>

[Erişildi: 6 3 2021].

ENİ, 2008. <https://www.eni.com>. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.eni.com/en-IT/eni-worldwide/eurasia/turkmenistan.html>

[Erişildi: 10 05 2021].

- ENİ, 2014. *Eni strengthens its presence in Turkmenistan*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.eni.com/en-IT/media/press-release/2014/11/eni-strengthens-its-presence-in-turkmenistan.html>
[Erişildi: 12 05 2021].
- Erkan, S., 2016. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı ve Uluslararası Toplum. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt 17, ss. 41-64.
- Ermağan, İ., 2015. Rusya'nın Ortadoğu Politikaları. *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, (Ülger, İ.K. (der.): Seçkin Yayınları.
- Erol, M. S., 2001. Türkmenistan Devleti'nin Dış Politikasının Temel Saç Ayağı: Daimi Tarafsızlık Statüsü. *Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel*, 7(2), ss. 124-142.
- Gilpin, R., 2001. *Global Political Economy. Understanding The International Economic Order*. New Jersey: Princeton University Press.
- Güner, B., 2018. OBOR Girişimi'nin Coğrafyası. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 37, ss. 112-123.
- Güngör, G., 2020. *Orta Asya Ülkelerinde Yabancı Yatırım ve Çin'in Rolü*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://avim.org.tr/tr/Analiz/ORTA-ASYA-ULKELERINDE-YABANCI-YATIRIM-VE-CIN-IN-ROLU>
[Erişildi: 23 1 2021].
- Gürbüz, M. V., 2003. Petrol, Petrol Politikaları ve Orta Doğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı. *Avrasya Dosyası-Enerji Özel*, 9(1), ss. 133-168.
- Hadfield, A., 2012. Energy and foreign policy: EU-Russia energy dynamics. A. H. & T. D. (. S. Smith, (Ed.). *Foreign policy: Theories, actors, cases*: Oxford University Press.
- Hamzaoğlu, H., 2020. Türkmenistan Dış Politikası. *İnsani ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*. ss. 649-665.
- Hill, C., 2003. *The Changing Politics of Foreign Policy*. New York: Palgrave Macmillan.

<http://oilgas.gov.tm/blog/542>, tarih yok *The Head of "Petronas" Has Declared Determination for Expansion of Partnership With Turkmenistan*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://oilgas.gov.tm/blog/542>
[Erişildi: 7 06 2020].

<http://www.turkmenistan.ru/ru/node/5889>, 2012. *Компании Delta и Mitro встретились с президентом Туркменистана*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://www.turkmenistan.ru/ru/node/5889>
[Erişildi: 15 05 2021].

<https://www.turkmenistan.ru>, 2006. *New Oil Flow Obtained At Makhtumkuli Field in Turkmen Caspian Sector*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.turkmenistan.ru/en/node/3765>
[Erişildi: 20 03 2021].

<https://www.turkmenistan.ru>, 2007. *МГК «Итера» включится в освоение нефтегазовых месторождений в Туркмении*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.turkmenistan.ru/ru/node/18559>
[Erişildi: 9 03 2021].

Huasheng, Z., 2004. China's Energy Interest in Central Asia. *Contemporary Central Asia*, 8(1), p. 51.

İsmayilov, E. & Budak, T., 2014. Bağımsızlık sonrası Türkneistan'ın Enerji Politikası. *Bige Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 6(11), ss. 29-49.

Kalicki, J. H. & Goldwyn, D. L., 2005. *Energy and Security: Toward a New Foreign Policy Strategy*. Washington, DC.: Woodrow Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press; First Edition.

Karabulut, B., 2011. Rusya Gürcistan Savaşı (Beş Gün Savaşı) ve Kafkasya'da Değişen Dengeler. M. S. Erol, (Ed.), *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Yeni Büyük Oyun*. Ankara: Barış Platin Yayınları, ss. 187-207.

Kar, M. & Kayhan, S., 2016. Türkmenistan Ekonomisi. K. Kasım (Ed.) *Türkmenistan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Konstitutsiya Turkmenistana, 2016. *Novaya Redaktsiya, Organization for Security and Cooperation in Europe(OSCE)*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.osce.org/ru/odihr/262471?download=true>
[Erişildi: 5 2 2022].
- Lain, S., 2014. *The Significance of the China-Russia Gas Deal*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://thediplomat.com/2014/05/the-significance-of-the-china-russia-gas-deal/>
[Erişildi: 17 8 2020].
- Lanteigne, M., 2007. China's Energy Security and Eurasian Diplomacy: the Case of Turkmenistan. *Politics*, 27(3).
- Larsen, E. R., 2016. Escaping the Resource Curse and the Dutch Disease? When and Why Norway Caught up with and Forged Ahead of Its Neighbors. *The American Journal of Economics and Sociology*, 65(3), pp. 605-640.
- Mercan M. & Göçer,. 2014. Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda hastalığı riski: ampirik bir analiz. H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(2), 251-74.
- Murphy, C. N. & Nelson, D. R., 2001. International Political Economy: A Tale of Two Heterodoxies. *The British Journal of Politics and International Relations*, 3(3), pp. 393-412.
- Official Internet Resources of the President of Russia, 2014. *Agreement on the accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation signed*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20604>
[Erişildi: 5 6 2021].
- Özcan, K., 2017. Türkmenistan Cumhuriyeti. A. Kara & F. Solak (Der.). *Bağımsızlıklarının 25.Yılında Türk Cumhuriyetleri*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, p. 187.
- Özsağlam, M. T., 2019. Sınırlı Stratejik Ortaklık: Rusya-Çin İlişkileri. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi (X-I) EUL Journal of Social Sciences*, ss. 70-90.

- Pamir, N., 2021. Bağımsızlıklarının 30. Yılında Türk Cumhuriyetleri ve Enerji. F. Yıldız, (Ed.), *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Ulusal Politika*. Ankara: Nobel Yayıncılık, ss. 107-152.
- Paul, T. V., 2004. "Introduction: The Enduring Axioms of Balance of Power Theory and Their Contemporary Relevance", T. V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortmann, (der.), *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*, California, Stanford University Press.
- Pazarcı, H., 1993. *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*. 92-94. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Parkhomchik, L., 2016. *Turkmenistan's Offshore Oil And Gas Exploration In The Caspian Sea, Weekly Analysis*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.eurasian-research.org/publication/turkmenistans-offshore-oil-and-gas-exploration-in-the-caspian-sea/>
[Erişildi: 12 07 2021].
- Petronas, 1974. *Petronas*. [Çevrimiçi]
Available at: <http://petronas.com.my/about-us>
[Erişildi: 20 05 2020].
- Pirani, S., 2020. *Central Asian Gas: prospects for the 2020s*, Oxford: Oxford Institute for Energy Studies.
- Platts, 2011. *Special Report : Russian Crude Oil Exports to the Pacific Basin-an ESPO update*. [Çevrimiçi]
Available at:
<http://www.platts.com/im.platts.content/insightanalysis/industrysolutionpapers/espo0211.pdf>
[Erişildi: 3 6 2020].
- Quinn, B., 2016. *Russia's military action in Syria – timeline*, [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline> [Erişildi: 5 9 2022].

- Raimondi, P. P., 2019. *Central Asia Oil and Gas Industry - The External Powers' Energy Interests in Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan*, Milano: Fondazione Eni Enrico Mattei (FEEM).
- Rodova, N., Wang, H. & Griffin, R., 2019. *More Russia, China oil trade can set new markers, influence prices: Rosneft CEO*. [Çevrimiçi]
[Erişildi: 7 3 2021].
- ROSNEFT, 2013. *Rosneft consolidated ITERA oil and Gas Company LLC*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.rosneft.com/press/releases/item/114345/>
[Erişildi: 10 03 2021].
- Rose, Gideon., 1998. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", *World Politics*.
- Russia Today, 2013. *Ukraine scores \$15 bln from Russia, 33% gas discount*.
[Çevrimiçi]
Available at: <https://www.rt.com/business/ukraine-15-billion-gas-381/>
[Erişildi: 13 5 2021].
- Sachs, J. D. & Warner, A. M., 1999. Natural Resource Abundance and Economic Growth. *Journal of Development Economics*, Issue 59, pp. 43-76.
- Sadyokova, G. & Şen, S., 2021. Türk Cumhuriyetleri'nin Makro İktisadi Yapısı Ve Sektörel Analizi. F. Yıldız, (Ed.) *30. Yılında Türk Cumhuriyetleri-Ulusal Politika*. Ankara: Nobel .
- Sakal, H. B., 2015. Natural resource policies and standard of living in Kazakhstan. *Central Asian Survey*, 34(2), pp. 237-254.
- Sakal, H. B., 2020. Merkezi Asya'da Siyasi İktidar Değişimleri. F. Köksoy, (Ed.). *Küresel Politikalar ve Bölgesel Dönüşümler*: Nobel Akademik Yayıncılık, pp. 141-163.
- Sakal, H. B., 2022. The risks of hydro-hegemony: Turkey's environmental policies and shared water resources in the South Caucasus. *Caucasus Survey*, 10(3), 1-16., Doi: 10.30965/23761202-20220016

- Sakal H. B. & Tanrısever O., 2022. Rusya'nın Suriye Krizine Dair Siyaseti ve Türk-Rus İlişkilerine Etkileri. *Suriye Krizi: Bölgesel Dinamikler ve Küresel Yansımalar* içinde Editör: Ipek, Cemil Dogaç, TASAV. 295-313. ISBN:978-605-73812-5-5
- Sand, G., 2017. *China Striving to Boost Energy Imports from Turkmenistan*.
[Çevrimiçi]
Available at: <https://eurasianet.org/china-striving-to-boost-energy-imports-from-turkmenistan>
[Erişildi: 12 4 2021].
- Sarı, Y., 2016. Türkmenistan'ın Enerji Politikaları. K. Kasım, (Ed.). *Türkmenistan*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Schweller, Randall., 1998. Deadly imbalances: tripolarity and Hitlers strategy of world conquest. New York: Columbia University Press.
- Schweller, Randall., 1994. Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In, *International Security*.
- Schweller, Randall., 2004. Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, *International Security*.
- Sezer, S., 2017. Orta Asya Türk cumhuriyetlerinin ekonomik performansının Hollanda hastalığı yönünden incelenmesi. *Business and Economics Research Journal*, 8(4), 673-688.
- Shaffer, B., 2011. *Energy Politics*. 1421st edition: University of Pennsylvania Press.
- Shaffer, B., 2013. Natural Gas Supply Stability and Foreign Policy. *Energy Policy*, 56(C), pp. 114-125.
- Sharma, R. K., 2017. *Central Asia warily welcomes China's Belt and Road Initiative*.
[Çevrimiçi]
Available at: <https://asia.nikkei.com/Viewpoints/Raj-Kumar-Sharma/Central-Asia-warily-welcomes-China-s-Beltand-Road-Initiative>.
[Erişildi: 7 3 2021].

- Sputnik News, 2021. *Hollanda Yüksek Mahkemesi, Yukos davasında Rusya aleyhindeki kararı bozdu*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://tr.sputniknews.com/20211105/hollanda-yuksek-mahkemesi-yukos-davasinda-rusya-aleyhindeki-karari-bozdu-1050516522.html>
[Erişildi: 15 2 2022].
- Staff, R., 2014. *Timeline: Political crisis in Ukraine and Russia's occupation of Crimea*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-timeline-idUSBREA270PO20140308>
[Erişildi: 9 5 2021].
- Stevens, P., 2009. *Transit Troubles: Pipelines as a Source of Conflict*. London, England: Royal Institute for International Affairs/Chatham House.
- Stiglitz, J., 2004. *We can now cure Dutch Disease*. [Çevrimiçi]
Available at:
<https://www.theguardian.com/business/2004/aug/18/comment.oilandpetrol>
[Erişildi: 20 10 2020].
- Strange, S., 1990. Finance, Information and Power. *Review of International Studies*, 16(3), pp. 259-274.
- Strange, S., 1992. States, firms and diplomacy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 68(1), pp. 1-15.
- Strange, S., 1994. *States and Markets*. London.
- Strange, S., 1996. *The Retreat of the State: The Diffusion of power in the World Economi*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strange, S., 2015. *Casino Capitalism*. Manchester: Manchester University Press.
- Stronski, P., 2017. *Turkmenistan at Twenty-Five: The High Price of Authoritarianism*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://carnegieendowment.org/2017/01/30/turkmenistan-at-twenty-five-high-price-of-authoritarianism-pub-67839>
[Erişildi: 18 6 2022].

- Stronski, P., 2022. *The Common Theme in Central Asia's Response to Russia's Invasion of Ukraine*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://carnegieendowment.org/2022/03/30/common-theme-in-central-asia-s-response-to-russia-s-invasion-of-ukraine-pub-86764>
[Erişildi: 12 5 2022].
- Stulberg, A. N., 2012. Strategic Bargaining and Pipeline Politics: Confronting the Credible Commitment Problem in Eurasian Energy Transit. *Review of International Political Economy*, 19(5), pp. 808-836.
- Şanlısoy, S. & Ekinçi, R., 2019. Azerbaycan Ekonomisinin Hollanda Hastalığı Açısından Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26 (2), 595-608.
- Şahin, K., 2006. Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu'nun G-8 Başkanlığı. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*.
- T.C Ticaret Bakanlığı, 2018. *Dragon Oil, Türkmenistan'daki petrol üretimini günde 100 bin varil seviyesine kadar artırmayı planlıyor*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/dragon-oil-turkmenistandaki-petrol-uretimini-gunde-100-bin-varil-seviyesine-kad>
[Erişildi: 13 04 2021].
- T.C Ticaret Bakanlığı, 2019. *Türkmenistan ile ARETI şirketi, Uzynada sahasının geliştirilmesi için ortak oldu*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan/turkmenistan-ile-areti-sirketi-uzynada-sahasinin-gelistirilmesi-icin-ortak-oldu>
[Erişildi: 13 03 2021].
- T.C Ticaret Bakanlığı, 2021. *Türkmenistan Ülke Profili*, Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.
- Talukdar, İ., 2016. *Russia's Strategic Interest in Syria*. [Çevrimiçi]
Available at:

https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=5082&lid=1600
[Erişildi: 11 2 2021].

Taliaferro, J. W., 2009. Neoclassical Realism and Resource Extraction: State Building for Future War. S. E. Lobell., N. M. Ripsman & J. W. Taliaferro. Jeffrey W. (Eds.). Neoclassical Realism, The State, and Foreign Policy. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 194-226.

Tanrısever, F. O., 2015. Energy Diplomacy in an Increasingly Interdependent and Globalizing. *Energy and Diplomacy*, 1(1), pp. 5-16.

Taşkın, D., 2014. Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı: 62, ss. 29-38.

Terzioğlu, S. S., 1999. *Türkmenistan Anayasası ve Türkmenistan Mevzuatından Metinler* :TİKA.

Times, F., 2016. *Connecting central Asia*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.ft.com/content/ee5cf40a15e5-11e6-9d98-00386a18e39d>
[Erişildi: 5 3 2021].

TP A.O, 2021. *2021 Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, İstanbul: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı.

Traynor, I., 2013. *Russia 'blackmailed Ukraine to ditch EU pact*. [Çevrimiçi]
Available at: <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/22/russia-ukraine-eu-pact-lithuania>
[Erişildi: 8 5 2021].

Treisman, D., 2011. *The Return: Russia's Journey from Gorbachev to Medvedev*. New York: Free Press.

Tuğrul, A. B., 2020. Enerji Güvenliği ve Ulusal Güvenlik İlişkisi. *Devletin Doğasının Değişimi: Güvenliğinin Sınırları*, TASAM Yayınları. ss. 583-593.

Tuna, O., 2022. *Beş soruda Kazakistan Krizi*, İNDEPENDENT Türkçe.

Turkmenistan.ru, 2010. *Германская RWE получила лицензию на разработку углеводородов в туркменском секторе Каспия*. [Çevrimiçi]

Available at: <http://www.turkmenistan.ru/ru/node/26795>

[Erişildi: 10 08 2021].

Turkmenistan.ru, 2., 2010. *Правительство Туркменистана и немецкая RWE подписали меморандум о сотрудничестве*. [Çevrimiçi]

Available at: <http://www.turkmenistan.ru/ru/node/26546>

[Erişildi: 9 8 2021].

TurkmenPortal, 2020. *В Туркменистане возросла добыча нефти и газа*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://turkmenportal.com/blog/25130>

[Erişildi: 3 08 2021].

Tür, Özlem ve Salık, Nuri., 2017. “Uluslararası İlişkilerde “Küçük Devletler”: Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları” Uluslararası İlişkiler, Cilt 14, Sayı 53, ss. 3-22.

Türkiye Bilim Akademisi, 2022. *Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali ve Uluslararası İlişkiler Çalıştayı*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi .

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022. *Basın Bültenleri ve Açıklamalar*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.mfa.gov.tm/en/news?page=7>

[Erişildi: 21 5 2022].

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, 2022. *The Solemn Ceremony of Inauguration of the President of Turkmenistan was held*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.mfa.gov.tm/en/news/3084>

[Erişildi: 21 5 2022].

Türkmenistan Dışişleri Bakanlığı, tarih yok *Foreign Policy*. [Çevrimiçi]

Available at: <https://www.mfa.gov.tm/en/articles/3>

[Erişildi: 3 1 2022].

Ulucak, R., 2016. Doğal Kaynak Laneti: Avrasya Bölgesi İçin Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(9), pp. 85-94.

- Ünal, S., 2021. *International Political Economy of Neoliberal Structuration of Turkish Electricity Market*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi- Doktora Tezi.
- Ünver, H. A., 2017. Paris İklim Anlaşmasına Teorik Yaklaşım: Neo-Neo Tartışması, Eko-Marksizm ve Yeşil Kapitalizm. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*, 14(54), ss. 3-19.
- Vatansever, A., 2010. *Russia's Oil Exports*. [Çevrimiçi]
Available at: http://carnegieendowment.org/files/russia_oil_exports.pdf
[Erişildi: 8 6 2022].
- Vepayev, A. & Deniz, O., 2020. Production and Consumption Trends of Natural Gas of Turkmenistan the years from 2009 to 2019. *Journal of Scientific Perspectives*, 4(4), pp. 237-244.
- Vernon, R., 1971. *Sovereignty at Bay: The Multinational Spread of US Enterprises*. New Ed edition (January 1, 1973):Pelican / Penguin Books.
- Yılmaz, S., 2017. Enerji Güvenliği. *Uluslararası Güvenlik Teori, Pratik ve Gelecek*. Ankara: Kaynak Yayınları, p. 409.
- Yılmaz, S., 2019. *Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar*. Ankara: Astana Yayınları.
- Yılmaz, S., 2022. *Kazakistan'da geriye dönüş yok*. Academia.edu.
- Yılmaz, S. & Kalkan, D. K., 2017. Enerji Güvenliği Kavramı : 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *ANKASAM | Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3), ss. 169-199.
- Yiwei, W., 2019. *Çin'in Kazan-Kazan Projesi Çağdaş İpek Yolu Bir kuşak Bir Yol*. İstanbul: Canut Yayınevi.
- Zakaria, F., 1998. *From Wealth to Power: The Unusual Origins of Americas World Role*. Princeton: Princeton University Press.
- Wohlforth, W. C., 1993. *The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War*. New York: Cornell University Press.